श्रीमदानन्दतीर्थ(पूर्णप्रज्ञ)भगवत्पादाचार्यविरचित-

श्रीसर्वमूलान्तर्गत-

स्तोत्र-आचारग्रन्थाः

१. स्तोत्रग्रन्थौ

१	नखस्तोत्रम्	११३५
२	द्वादशस्तोत्रम्	११३६-११४५

२. आचारग्रन्थाः

१	कृष्णामृतमहार्णवः	११४६-११६२
२	तन्त्रसारसङ्ग्रहः	११६३-११९७
३	सदाचारस्मृतिः	११९८-१२००
४	यतिप्रणवकल्पः	१२०१-१२०२
५	जयन्तीनिर्णयः	१२०३-१२०४

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

॥ श्रीः ॥

श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितम्

नरसिंहनखस्तोत्रम्

श्रीमद्धनुमद्भीममध्वान्तर्गतरामकृष्णवेदव्यासात्मकलक्ष्मी-हयग्रीवाय नमः ॥

पान्त्वस्मान्पुरुहूतवैरिबलवन्मातङ्गमाद्यद्घटा-
कुम्भोच्चाद्रिविपाटनाधिकपटुप्रत्येकवज्रायिताः ।
श्रीमत्कण्ठीरवास्यप्रततसुनखरा दारितारातिदूर-
प्रध्वस्तध्वान्तशान्तप्रविततमनसा भाविता नाकिवृन्दैः ॥ १ ॥

लक्ष्मीकान्त समन्ततो विकलयन्नैवेशितुस्ते समं
पश्याम्युत्तमवस्तु दूरतरतोऽपास्तं रसो योऽष्टमः ।
यद्रोषोत्करदक्षनेत्रकुटिलप्रान्तोत्थिताग्निस्फुर-
त्खद्योतोपमविस्फुलिङ्गभसिता ब्रह्मेशशक्रोत्कराः ॥ २ ॥

इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितम्
नरसिंहनखस्तोत्रं सम्पूर्णम्

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

॥ श्रीः ॥

श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचर्यविरचितम्

श्रीमद्द्वादशस्तोत्रम्

श्रीमद्धनुमद्भीममध्वान्तर्गतरामकृष्णवेदव्यासात्मकलक्ष्मी-
हयग्रीवाय नमः ॥ हरिः ॐ ॥ वन्दे वन्द्यं सदानन्दं वासुदेवं निरञ्ज-
नम् ॥ इन्दिरापतिमाद्यादिवरदेशवरप्रदम् ॥ १ ॥ नमामि निखिला-
धीशकिरीटाघृष्टपीठवत् ॥ हृत्तमश्शमनेऽर्काभं श्रीपतेः पादपङ्कजम्
॥ २ ॥ जाम्बूनदाम्बराधारं नितम्बं चिन्त्यमीशितुः ॥ स्वर्णमञ्जीर-
संवीतमारूढं जगदम्बया ॥ ३ ॥ उदरं चिन्त्यमीशस्य तनुत्वेऽप्यखिलं
भरम् ॥ वलित्रयाङ्कितं नित्यमुपगूढं श्रियैकया ॥ ४ ॥ स्मरणीय-
मुरो विष्णोरिन्दिरावासमीशितुः ॥ अनन्तमन्तवदिव भुजयोरन्तरं
गतम् ॥ ५ ॥ शङ्खचक्रगदापद्मधराश्चिन्त्या हरेर्भुजाः ॥ पीनवृत्ता
जगद्रक्षाकेवलोद्योगिनोऽनिशम् ॥ ६ ॥ सन्ततं चिन्तयेत्कण्ठं भास्व-
त्कौस्तुभभासकम् ॥ वैकुण्ठस्याखिला वेदा उद्गीर्यन्तेऽनिशं यतः ॥७॥
स्मरेत यामिनीनाथसहस्रामितकान्तिमत् ॥ भवतापापनोदीड्यं श्रीपते-
र्मुखपङ्कजम् ॥ ८ ॥ पूर्णानन्यसुखोद्भासि मन्दस्मितमधीशितुः ॥
गोविन्दस्य सदा चिन्त्यं नित्यानन्दपदप्रदम् ॥ ९ ॥ स्मरामि भव-
सन्तापहानिदामृतसागरम् ॥ पूर्णानन्दस्य रामस्य सानुरागावलोकनम्
॥ १० ॥ ध्यायेदजस्रमीशस्य पद्मजादिप्रतीक्षितम् ॥ भ्रूभङ्गं पार-
मेष्ठ्यादिपददायि विमुक्तिदम् ॥ ११ ॥ सन्ततं चिन्तयेऽनन्तमन्तकाले
विशेषतः ॥ नैवोदापुर्गृणन्तोऽन्तं यद्गुणानामजादयः ॥ १२ ॥ इति
श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते द्वादशस्तोत्रे प्रथमोऽध्यायः
॥ १ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

सुजनोदधिसंवृद्धिपूर्णचन्द्रो गुणार्णवः ॥ अमन्दानन्दसान्द्रो नः प्रीयतामिन्दिरापतिः ॥ १ ॥ रमाचकोरीविधवे दुष्टदर्पोदवह्नये ॥ सत्पान्थजनगेहाय नमो नारायणाय ते ॥ २ ॥ चिदचिद्भेदमखिलं विधायाधाय भुञ्जते ॥ अव्याकृतगृहस्थाय रमाप्रणयिने नमः ॥ ३ ॥ अमन्दगुणसारोऽपि मन्दहासेन वीक्षितः ॥ नित्यमिन्दिरयाऽऽनन्दसान्द्रो यो नौमि तं हरिम् ॥ ४ ॥ वशी वशे न कस्यापि योऽजितो विजिताखिलः ॥ सर्वकर्ता न क्रियते तं नमामि रमापतिम् ॥ ५ ॥ अगुणाय गुणोद्रेकस्वरूपायादि(वि)कारिणे ॥ विदारितारिसङ्घाय वासुदेवाय ते नमः ॥६॥ आदिदेवाय देवानां पतये सादितारये ॥ अनाद्यज्ञानपाराय नमो वरवराय ते ॥ ७ ॥ अजाय जनयित्रेऽस्य विजिताखिलदानव ॥ अजादिपूज्यपादाय नमस्ते गरुडध्वज ॥ ८ ॥ इन्दिरामन्दसान्द्राग्रयकटाक्षप्रेक्षितात्मने ॥ अस्मदिष्टैककार्याय पूर्णाय हरये नमः ॥ ९ ॥ इति श्रीमद्द्वादशस्तोत्रे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ॥

कुरु भुङ्क्ष्व च कर्म निजं नियतं हरिपादविनम्रधिया सततम् ॥ हरिरेव परो हरिरेव गुरुर्हरिरेव जगत्पितृमातृगतिः ॥ १ ॥ न ततोऽस्त्यपरं जगतीडयतमं परमात्परतः पुरुषोत्तमतः ॥ तदलं बहुलोकविचिन्तनया प्रवणं कुरु मानसमीशपदे ॥ २ ॥ यततोऽपि हरेः पदसंस्मरणे सकलं ह्यघमाशु लयं व्रजति ॥ स्मरतस्तु विमुक्तिपदं परमं स्फुटमेष्यति तत्किमपाक्रियते ॥ ३ ॥ शृणुतामलसत्यवचः परमं शपथेरितमुच्छ्रितबाहुयुगम् ॥ न हरेः परमो न हरेः सदृशः परमः स तु सर्वचिदात्मगणात् ॥ ४ ॥ यदि नाम परो न भवेत्स हरिः कथमस्य वशे जगदेतदभूत् ॥ यदि नाम न तस्य वशे सकलं कथमेव तु नित्यसुखं न भवेत् ॥ ५ ॥ न च कर्मविमामलकालगुणप्रभृतीशमचित्तनु तद्धि यतः ॥ चिदचित्तनु सर्वमसौ तु हरिर्यमयेदिति वैदिकमस्ति वचः ॥ ६ ॥ व्यवहारभिदाऽपि गुरोर्जगतां न तु चित्त-

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

गता स हि चोद्यपरम् ।। बहवः पुरुषाः पुरुषप्रवरो हरिरित्यवदत्स्वयमेव हरिः ।। ७ ।। चतुराननपूर्वविमुक्तगणा हरिमेत्य तु पूर्ववदेव सदा ।। नियतोच्चविनीचतयैव निजां स्थितिमापुरिति स्म परं वचनम् ।। ८ ।। आनन्दतीर्थसन्नाम्ना पूर्णप्रज्ञाऽभिधायुजा ।। कृतं हर्यष्टकं भक्त्या पठतः प्रीयते हरिः ।। ९ ।। इति श्रीमद्द्वादशस्तोत्रे तृतीयोऽध्यायः ।। ३ ।।

निजपूर्णसुखामितबोधतनुः परशक्तिरनन्तगुणः परमः ।। अजरामरणः सकलार्तिहरः कमलापतिरीड्यतमोऽवतु नः ।। १ ।। यदसुप्तिगतोऽपि हरिः सुखवान्सुखरूपिणमाहुरतो निगमाः ।। स्वमतिप्रभवं जगदस्य यतः परबोधतनुं च ततः स्वपतिम् ।। २ ।। बहुचित्रजगद्बहुधाकरणात्परशक्तिरनन्तगुणः परमः ।। सुखरूपममुष्य पदं परमं स्मरतस्तु भविष्यति तत्सततम् ।। ३ ।। स्मरणे हि परेशितुरस्य विभोर्मलिनानि मनांसि कुतः करणम् ।। विमलं हि पदं परमं स्वरतं तरुणार्कसवर्णमजस्य हरेः ।। ४ ।। विमलैः श्रुतिशाणनिशाततमैः सुमनोऽसिभिराशु निहत्य दृढम् ।। बलिनं निजवैरिणमात्मतमोभिदमीशमनन्तमुपास्व हरिम् ।। ५ ।। स हि विश्वसृजो विभुशंभुपुरंदरसूर्यमुखानपरानपरान् ।। सृजतीड्यतमोऽवति हन्ति निजं पदमापयति प्रणतान्सुधिया ।।६।। परमोऽपि रमेशितुरस्य समो न हि कश्चिदभून्न भविष्यति च ।। क्वचिदद्यतनोऽपि न पूर्णसदागणितेड्यगुणानुभवैकतनोः ।। ७ ।। इति देववरस्य हरेः स्तवनं कृतवान्मुनिरुत्तममादरतः ।। सुखतीर्थपदाभिहितः पठतस्तदिदं भवति ध्रुवमुच्चसुखम् ।। ८ ।। इति श्रीमद्द्वादशस्तोत्रे चतुर्थोऽध्यायः ।। ४ ।। ।। ।।

वासुदेवापरिमेयसुधामन् शुद्धसदोदित सुन्दरी(रि)कान्त ।। धराधरधारण वेधुरधर्तस्सौधृतिदीधितिवेधृविधात ।। १ ।। अधि(धी)कबन्धं रन्धयबोधाच्छिन्धि पि(वि)धानं बन्धुरमद्धा ।। केशव केशव शाशक वन्देपाशधरार्चित शूरवरेश ।।२।। नारायणामलकारण वन्दे कारणकारण

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

पूर्ण वरेण्य ॥ माधव माधव साधक वन्दे बाधक बोधक शुद्धसमाधे ॥ ३ ॥ गोविन्द गोविन्दपुरन्दर वन्दे स्कन्दसुनन्दनवन्दितपाद ॥ विष्णो सृजिष्णो ग्रसिष्णो विवन्दे कृष्ण सदुष्ण वधिष्णो सुधृष्णो ॥४॥ मधुसूदन दानवसादन वन्दे दैवतमोदित वेदितपाद ॥ त्रिविक्रम निष्क्रम विक्रम वन्दे सुक्रम संक्रमहुंकृतवक्त्र ॥ ५ ॥ वामन वामन भामन वन्दे सामन सीमन शामन सानो ॥ श्रीधर श्रीधर शन्धर वन्दे भूधर वार्धर कन्धरधारिन् ॥ ६ ॥ हृषीकेश सुकेश परेश विवन्दे शरणेश कलेश बलेश सुखेश ॥ पद्मनाभ शुभोद्भव वन्दे संभृतलोकभराभर भूरे ॥ ७ ॥ दामोदर दूरतरान्तर वन्दे दारितपारगपार परस्मात् ॥ ८ ॥ आनन्दतीर्थमुनीन्द्रकृता हरिगीतिरियं परमादरतः ॥ परलोकविलोकनसूर्यनिभा हरिभक्तिविवर्धनशौण्डतमा ॥ ९ ॥ इति श्रीमद्द्वादशस्तोत्रे पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ॥ ॥

मत्स्यकरूप लयोदविहारिन् वेदविनेतृचतुर्मुखवन्द्य ॥ कूर्मस्वरूपक मन्दरधारिन्लोकविधारक देववरेण्य ॥१॥ सूकररूपक दानवशत्रो भूमिविधारक यज्ञवराङ्ग ॥ देव नृसिंह हिरण्यकशत्रो सर्वभयान्तक दैवतबन्धो ॥२॥ वामन वामनमाणववेष दैत्यवरान्तक कारणरूप(भूत) ॥ राम भृगूद्वह सूर्जितदीप्ते क्षत्रकुलान्तक शम्भुवरेण्य ॥३॥ राघव राघव राक्षसशत्रो मारुतिवल्लभ जानकीकान्त ॥ देवकि(की)नन्दन सुन्दररूप रुक्मिणिवल्लभ पाण्डवबन्धो ॥४॥ देवकिनन्दन नन्दकुमार वृन्दावनाञ्चन गोकुलचन्द्र ॥ कन्दफलाशन सुन्दररूप नन्दितगोकुल वन्दितपाद ॥ ५ ॥ इन्द्रसुतावक नन्दकहस्त चन्दनचर्चित सुन्दरीनाथ ॥ इन्दीवरोदरदलनयन मन्दरधारिन् गोविन्द वन्दे ॥ ६ ॥ चन्द्रशतानन कुन्दसुहास नन्दितदैवतानन्दसुपूर्ण[1] ॥ दैत्यविमोहक नित्यसुखादे देवसुबोधक बुद्धस्वरूप ॥ ७ ॥ दुष्टकुलान्तक कल्कि-

---

[1] देवकिनन्दनेत्यारभ्य सुपूर्णेत्यन्तं अध्यायादौ केचित्पठन्ति ।

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

स्वरूप धर्मविवर्धन मूलयुगादे ॥ नारायणामल कारणमूर्ते पूर्णगुणार्णव नित्यवि(सु)बोध ॥ ८ ॥ आनन्दतीर्थमुनीन्द्रकृता हरिगाथा पापहरा शुभा नित्यसुखार्था ॥९॥ इति श्रीमद्द्वादशस्तोत्रे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

विश्वस्थितिप्रलयसर्गमहाविभूतिवृत्तिप्रकाशनियमावृतिबन्धमोक्षाः ॥ यस्या अपाङ्गलवमात्रत ऊर्जिता सा श्रीर्यत्कटाक्षबलवत्यजितं नमामि ॥ १ ॥ ब्रह्मेशशक्ररविधर्मशशाङ्कपूर्वगीर्वाणसन्ततिरियं यदपाङ्गलेशम् ॥ आश्रित्य विश्वविजयं विसृजत्यचिन्त्या श्रीर्यत्कटाक्षबलवत्यजितं नमामि ॥ २ ॥ धर्मार्थकामसुमतिप्रचयाद्यशेषसन्मङ्गलं विदधते यदपाङ्गलेशम् ॥ आश्रित्य तत्प्रणतसत्प्रणता अपीड्य श्रीर्यत्कटाक्षबलवत्यजितं नमामि ॥ ३ ॥ षड्वर्गनिग्रहनिरस्तसमस्तदोषा ध्यायन्ति विष्णुमृषयो यदपाङ्गलेशम् ॥ आश्रित्य यानपि समेत्य न याति दुःखं श्रीर्यत्कटाक्षबलवत्यजितं नमामि ॥ ४ ॥ शेषाहिवैरिशिवशक्रमनुप्रधानचित्रोरुकर्मरचनं यदपाङ्गलेशम् ॥ आश्रित्य विश्वमखिलं विदधाति धाता श्रीर्यत्कटाक्षबलवत्यजितं नमामि ॥ ५ ॥ शक्रोग्रदीधितिहिमाकरसूर्यसूनुपूर्वं निहत्य निखिलं यदपाङ्गलेशम् ॥ आश्रित्य नृत्यति शिवः प्रकटोरुशक्तिः श्रीर्यत्कटाक्षबलवत्यजितं नमामि ॥ ६ ॥ तत्पादपङ्कजमहासनतामवाप शर्वादिवन्द्यचरणो यदपाङ्गलेशम् ॥ आश्रित्य नागपतिरन्यसुरैर्दुरापां श्रीर्यत्कटाक्षबलवत्यजितं नमामि ॥ ७ ॥ नागारिरुग्रबलपौरुष आप विष्णोर्वाहत्वमुत्तमजवो यदपाङ्गलेशम् ॥ आश्रित्य शक्रमुखदेवगणैरचिन्त्यं श्रीर्यत्कटाक्षबलवत्यजितं नमामि ॥ ८ ॥ आनन्दतीर्थमुनिसन्मुखपङ्कजोत्थं साक्षाद्रमाहरिमनःप्रियमुत्तमार्थम् ॥ भक्त्या पठत्यजितमात्मनि सन्निधाय यः स्तोत्रमेतदभियाति तयोरभीष्टम् ॥९॥ इति श्रीमद्द्वादशस्तोत्रे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

वन्दिताशेषवन्द्योरुवृन्दारकं चन्दनाचर्चितोदारपीनांसकम् ॥
इन्दिराचञ्चलापाङ्गनीराजितं मन्दरोद्धारिवृत्तोद्भुजाभोगिनम् ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

प्रीणयामो वासुदेवं देवतामण्डलाखण्डमण्डनम् ॥१॥ सृष्टिसंहारलीला-
विलासाततं पुष्टषाड्गुण्यसद्विग्रहोल्लासिनम् ॥ दुष्टनिःशेषसंहारकर्मोद्यतं
हृष्टपुष्टानुशिष्टप्रजासंश्रयम् ॥ प्रीणयामो वासुदेवं देवतामण्डलाखण्ड-
मण्डनम् ॥ २ ॥ उन्नतप्रार्थिताशेषसंसाधकं सन्नतालौकिकानन्ददश्रीपदम् ॥ भिन्नकर्माशयप्राणिसंप्रेरकं तन्न किं नेति विद्वत्सु मीमांसितम् ॥ प्रीणयामो वासुदेवं देवतामण्डलाखण्डमण्डनम् ॥ ३ ॥
विप्रमुख्यैः सदा वेदवादोन्मुखैः सुप्रतापैः क्षितीशेश्वरैश्चार्चितम् ॥
अप्रतर्क्योरुसंविद्गुणं निर्मलं सु(स)प्रकाशाजरानन्दरूपं परम् ॥ प्रीणयामो
वासुदेवं देवतामण्डलाखण्डमण्डनम् ॥ ४ ॥ अत्ययो यस्य केनापि न
क्वापि हि प्रत्ययो यद्गुणेषूत्तमानां परः ॥ सत्यसंकल्प एको वरेण्यो
वशी मत्यनूनैः सदा वेदवादोदितः ॥ प्रीणयामो वासुदेवं देवता-
मण्डलाखण्डमण्डनम् ॥ ५ ॥ पश्यतां दुःखसन्ताननिर्मूलनं दृश्यतां
दृश्यतामित्यजेशार्चितम् ॥ नश्यतां दूरगं सर्वदाप्यात्मगं वश्यतां
स्वेच्छया सज्जनेष्वागतम् ॥ प्रीणयामो वासुदेवं देवतामण्डलाखण्ड-
मण्डनम् ॥ ६ ॥ अग्रजं यः ससर्जाजमग्र्याकृतिं विग्रहो यस्य सर्वे
गुणा एव हि ॥ उग्र आद्योऽपि यस्यात्मजाग्र्यात्मजः सद्गृहीतः सदा
यः परं दैवतम् ॥ प्रीणयामो वासुदेवं देवतामण्डलाखण्डमण्डनम् ॥७॥
अच्युतो यो गुणैर्नित्यमेवाखिलैः प्रच्युतोऽशेषदोषैः सदा पूर्तितः ॥
उच्यते सर्ववेदोरुवादैरजः स्वर्चितो ब्रह्मरुद्रेन्द्रपूर्वैः सदा ॥ प्रीणयामो
वासुदेवं देवतामण्डलाखण्डमण्डनम् ॥ ८ ॥ धार्यते येन विश्वं सदा-
जादिकं वार्यतेऽशेषदुःखं निजध्यायिनाम् ॥ पार्यते सर्वमन्यैर्न
यत्पार्यते कार्यते चाखिलं सर्वभूतैः सदा ॥ प्रीणयामो वासुदेवं
देवतामण्डलाखण्डमण्डनम् ॥ ९ ॥ सर्वपापानि यत्संस्मृतेः संक्षयं
सर्वदा यान्ति भक्त्या विशुद्धात्मनाम् ॥ शर्वगुर्वादिगीर्वाणसंस्थानदः
कुर्वते कर्म यत्प्रीतये सज्जनाः ॥ प्रीणयामो वासुदेवं देवतामण्डलाखण्ड-

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

मण्डनम् ॥ १० ॥ अक्षयं कर्म यस्मिन्परे स्वर्पितं प्रक्षयं यान्ति दुःखानि यन्नामतः ॥ अक्षरो योऽजरः सर्वदैवामृतः कुक्षिगं यस्य विश्वं सदाजादिकम् ॥ प्रीणयामो वासुदेवं देवतामण्डलाखण्डमण्डनम् ॥११॥ नन्द(दि)तीर्थोरुसन्नामिनो नन्दिनः सन्दधानाः सदानन्ददेवे मतिम् ॥ मन्दहासारुणापाङ्गदत्तोन्नतिं नन्दिताशेषदेवादिवृन्दं सदा ॥ प्रीणयामो वासुदेवं देवतामण्डलाखण्डमण्डनम् ॥१२॥ इति श्रीमद्द्वादशस्तोत्रे अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ॥

अतिमततमोगिरिसमितिविभेदन पितामहभूतिद गुणगणनिलय ॥ शुभतमकथाशय परम सदोदित जगदेककारण राम रमारमण ॥ १ ॥ विधिभवमुखसुरसततसुवन्दित रमामनोवल्लभ भव मम शरणम् ॥ शुभतमकथाशय परम सदोदित जगदेककारण राम रमारमण ॥ २ ॥ अगणितगुणगणमयशरीर हे विगतगुणेतर भव मम शरणम् ॥ शुभतमकथाशय परम सदोदित जगदेककारण राम रमारमण ॥ ३ ॥ अपरिमितसुखनिधिविमलसुदेह हे विगतसुखेतर भव मम शरणम् ॥ शुभतमकथाशय परम सदोदित जगदेककारण राम रमारमण ॥ ४ ॥ प्रचलितलयजलविहरण शाश्वत सुखमयमीन हे भव मम शरणम् ॥ शुभतमकथाशय परम सदोदित जगदेककारण राम रमारमण ॥ ५ ॥ सुरदितिजसुबलविलुलितमन्दरधर परकूर्म हे भव मम शरणम् ॥ शुभतमकथाशय परम सदोदित जगदेककारण राम रमारमण ॥ ६ ॥ सगिरिवरधरातलवह सुसूकर परमविबोध हे भव मम शरणम् ॥ शुभतमकथाशय परम सदोदित जगदेककारण राम रमारमण ॥ ७ ॥ अतिबलदितिसुतहृदयविभेदन जयनृहरेऽमल भव मम शरणम् ॥ शुभतमकथाशय परम सदोदित जगदेककारण राम रमारमण ॥ ८ ॥ बलिमुखदितिसुतविजयविनाशन जगदवनाजित भव मम शरणम् ॥ शुभतमकथाशय परम सदोदित जगदेक-

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

कारण राम रमारमण ।। ९ ।। अविजितकुनृपतिसमितिविखण्डन रमावर वीरप भव मम शरणम् ।। शुभतमकथाशय परम सदोदित जगदेककारण राम रमारमण ।। १० ।। खरतरनिशिचरदहनपरामृत रघुवर मानद भव मम शरणम् ।। शुभतमकथाशय परम सदोदित जगदेककारण राम रमारमण ।। ११ ।। सुललिततनुवर वरद महाबल यदुवर पार्थप भव मम शरणम् ।। शुभतमकथाशय परम सदोदित जगदेककारण राम रमारमण ।। १२ ।। दितिसुतमोहन विमलविबोधन परगुण बुद्ध हे भव मम शरणम् ।। शुभतमकथाशय परम सदोदित जगदेककारण राम रमारमण ।। १३ ।। कलिमलहुतवह सुभग महोत्सव शरणद कल्कीश हे भव मम शरणम् ।। शुभतमकथाशय परम सदोदित जगदेककारण राम रमारमण ।। १४ ।। अखिलजनिविलयपरसुखकारण पर पुरुषोत्तम भव मम शरणम् ।। शुभतमकथाशय परम सदोदित जगदेककारण राम रमारमण ।।१५।। इति तव नुतिवरसततरतेर्भव सुशरणमुरु सुखतीर्थमुनेर्भगवन् ।। १६ ।। इति श्रीमद्द्वादशस्तोत्रे नवमोऽध्यायः ।।९।।

अवन श्रीपतिरप्रतिरधिकेशादिभवादे ।। करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ।। १ ।। सुरवंद्याधिप सद्वर भरिताशेषगुणालम् ।। करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ।। २ ।। सकलध्वान्तविनाशक परमानन्दसुधाहो ।। करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ।। ३ ।। त्रिजगत्पोत सदार्चितचरणाशापतिधातो ।। करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ।। ४ ।। त्रिगुणातीत विधारक परितो देहि सुभक्तिम् ।। करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ।। ५ ।। शरणं कारण भावन भव मे तात सदालम् ।। करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ।। ६ ।। मरणप्राणद पालक जगदीशाव सुभक्तिम् ।। करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ।। ७ ।। तरुणादित्यसवर्णकचरणाब्जा-

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

मलकीर्ते । करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ॥ ८ ॥ सलिलप्रोत्थ सरागकमणिवर्णोच्चनखादे । करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ॥ ९ ॥ ख(क)जतूणीनिभ पावन वरजङ्घामितशक्ते । करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ॥१०॥ इभहस्तप्रभ शोभन परमोरुस्थरमाले । करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ॥ ११ ॥ असनोत्फुल्लसुपुष्पकसमवर्णावरणान्ते । करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ॥ १२ ॥ शतमोदोद्भवसुन्दरवरपद्मोत्थितनाभे । करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ॥ १३ ॥ जगदागूहकपल्लवसमकुक्षे शरणादे । करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ॥ १४ ॥ जगदम्बामलसुन्दरगृहवक्षोवरयोगिन् । करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ॥१५॥ दितिजान्तप्रदचक्रदरगदायुग्वरबाहो । करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ॥ १६ ॥ परमज्ञानमहानिधिवदन श्रीरमणेन्दो । करुणापूर्ण वरप्रदचरितं ज्ञापय मे ते ॥ १७ ॥ निखिलाघौघविनाशकपरसौख्यप्रददृष्टे । करुणापूर्ण वरप्रद चरितं ज्ञापय मे ते ॥ १८ ॥ परमानन्दसुतीर्थ(सु)मुनिराजो हरिगाथाम् । कृतवान्नित्यसुपूर्णकपरमानन्दपदैषी ॥ १९ ॥ इति श्रीमद्द्वादशस्तोत्रे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

उदीर्णमजरं दिव्यममृतस्यन्द्यधीशितुः । आनन्दस्य पदं वन्दे ब्रह्मेन्द्राद्यभिवन्दितम् ॥ १ ॥ सर्ववेदपदोद्गीतमिन्दिरावासमुत्तमम् । आनन्दस्य पदं वन्दे ब्रह्मेन्द्राद्यभिवन्दितम् ॥ २ ॥ सर्वदेवादिदेवस्य विदारितमहत्तमः । आनन्दस्य पदं वन्दे ब्रह्मेन्द्राद्यभिवन्दितम् ॥ ३ ॥ उदारमादरान्नित्यमनिन्द्यं सुन्दरीपतेः । आनन्दस्य पदं वन्दे ब्रह्मेन्द्राद्यभिवन्दितम् ॥ ४ ॥ इन्दीवरोदरनिभं सुपूर्णं वादिमोहदम् । आनन्दस्य पदं वन्दे ब्रह्मेन्द्राद्यभिवन्दितम् ॥ ५ ॥ दातृ सर्वामरैश्वर्यविमुक्त्यादेरहो वरम् । आनन्दस्य पदं वन्दे ब्रह्मेन्द्राद्यभिवन्दितम् ॥६॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

दूराद्दूरतरं यत्तु तदेवान्तिकमन्तिकात् । आनन्दस्य पदं वन्दे ब्रह्मेन्द्राद्यभिवन्दितम् ॥ ७ ॥ पूर्णसर्वगुणैकार्णमनाद्यन्तं सुरेशितुः । आनन्दस्य पदं वन्दे ब्रह्मेन्द्राद्यभिवन्दितम् ॥ ८ ॥ आनन्दतीर्थमुनिना हरेरानन्दरूपिणः । कृतं स्तोत्रमिदं पुण्यं पठन्नानन्दतामियात् ॥ ९ ॥ इति श्रीमद्द्वादशस्तोत्रे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

आनन्द मुकुन्द अरविन्दनयन । आनन्दतीर्थपरानन्दवरद ॥१॥ सुन्दरीमन्दिर गोविन्द वन्दे । आनन्दतीर्थपरानन्दवरद ॥ २ ॥ चन्द्रसुरेन्द्रसुवन्दित वन्दे । आनन्दतीर्थपरानन्दवरद ॥ ३ ॥ चन्द्रकमन्दिरनन्दक (मन्दारस्यन्दितमन्दिर) वन्दे । आनन्दतीर्थपरानन्दवरद ॥ ४ ॥ वृन्दारकवृन्दसुवन्दित वन्दे । आनन्दतीर्थपरानन्दवरद[1] ॥ ५ ॥ मन्दारस्नसुचर्चित वन्दे । आनन्दतीर्थपरानन्दवरद[2] ॥ ६ ॥ इन्दिरानन्दक सुन्दर वन्दे । आनन्दतीर्थपरानन्दवरद ॥ ७ ॥ मन्दिरस्यन्दन(न्दित)स्यन्दक वन्दे । आनन्दतीर्थपरानन्दवरद ॥ ८ ॥ आनन्दचन्द्रिकास्यन्दक वन्दे । आनन्दतीर्थपरानन्दवरद ॥ ९ ॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते द्वादशस्तोत्रे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

॥ इति श्रीमद्द्वादशस्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥

---

[1] श्लोकोऽयं केषुचित्कोशेषु नास्ति ।

[2] अयमपि तथा ।

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

॥ श्रीः ॥

श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितः

कृष्णामृतमहार्णवः

श्रीमद्धनुमद्भीममध्वान्तर्गतरामकृष्णवेदव्यासात्मकलक्ष्मीहयग्रीवाय नमः ॥ हरिः ॐ ॥ अर्चितः संस्मृतो ध्यातः कीर्तितः कथितः श्रुतः । यो ददात्यमृतत्वं हि स मां रक्षतु केशवः ॥ १ ॥ तापत्रयेण सन्तप्तं यदेतदखिलं जगत् । वक्ष्यामि शान्तये तस्य कृष्णामृतमहार्णवम् ॥ २ ॥ ते नराः पशवो लोके किं तेषां जीवने फलम् । यैर्न लब्धा हरेर्दीक्षा नार्चितो वा जनार्दनः ॥ ३ ॥ संसारेऽस्मिन्महाघोरे जन्मरोगभयाकुले । अयमेको महाभागः पूज्यते यदधोक्षजः ॥ ४ ॥ स नाम सुकृती लोके कुलं तेनाभ्यलङ्कृतम् । आधारः सर्वभूतानां येन विष्णुः प्रसादितः ॥ ५ ॥ यज्ञानां तपसां चैव शुभानां चैव कर्मणाम् । तद्विशिष्टफलं नृणां सदैवाराधनं हरेः ॥ ६ ॥ कलौ कलिमलध्वंसि सर्वपापहरं हरिम् । येऽर्चयन्ति नरा नित्यं तेऽपि वन्द्या यथा हरिः ॥ ७ ॥ नास्ति श्रेयस्तमं नृणां विष्णोराराधनान्मुने । युगेऽस्मिंस्तामसे लोके सततं पूज्यते नृभिः ॥८॥ अर्चिते सर्वदेवेशे शङ्खचक्रगदाधरे । अर्चिताः सर्वदेवाः स्युर्यतः सर्वगतो हरिः ॥९॥ स्वर्चिते सर्वलोकेशे सुरासुरनमस्कृते । केशवे कंसकेशिघ्ने न याति नरकं नरः ॥ १० ॥ सकृदभ्यर्च्य गोविन्दं बिल्वपत्रेण मानवः । मुक्तिभागी निरातङ्की विष्णुलोके चिरं वसेत् ॥ ११ ॥

शंकरः (उवाच) ॥ सकृदभ्यर्चितो येन देवदेवो जनार्दनः । यत्कृतं तत्कृतं तेन सम्प्राप्तं परमं पदम् ॥ १२ ॥ सकृदभ्यर्चितो

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

येन हेलयाऽपि नमस्कृतः । स याति परमं स्थानं यत्सुरैरपि दुर्लभम् ॥ १३ ॥

नारदः ॥

समस्तलोकनाथस्य देवदेवस्य शार्ङ्गिणः । साक्षाद्भगवतो विष्णोः पूजनं जन्मनः फलम् ॥ १४ ॥

पुलस्त्यः ॥

भक्त्या दूर्वाङ्कुरैः पुम्भिः पूजितः पुरुषोत्तमः । हरिर्ददाति हि फलं सर्वयज्ञैश्च दुर्लभम् ॥ १५ ॥ विधिना देवदेवेशः शङ्खचक्रधरो हरिः । फलं ददाति सुलभं सलिलेनापि पूजितः ॥ १६ ॥ नरके पच्यमानस्तु यमेन परिभाषितः । किं त्वया नार्चितो देवः केशवः क्लेशनाशनः ॥ १७ ॥

धर्मः ॥

द्रव्याणामप्यभावे तु सलिलेनापि पूजितः । यो ददाति स्वकं स्थानं स त्वया किं न पूजितः ॥ १८ ॥ नारसिंहो हृषीकेशः पुण्डरीकनिभेक्षणः । स्मरणान्मुक्तिदो नृणां स त्वया किं न पूजितः ॥ १९ ॥

ब्रह्मा ॥

गर्भस्थिता मृता वापि मुषितास्ते सुदूषिताः । न प्राप्ता यैर्हरेर्दीक्षा सर्वदुःखविमोचनी ॥ २० ॥

मार्कण्डेयः ॥

सकृदभ्यर्चितो येन देवदेवो जनार्दनः । यत्कृत्यं तत्कृतं तेन सम्प्राप्तं परमं पदम् ॥ २१ ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां नान्योपायस्तु विद्यते । सत्यं ब्रवीमि देवेश हृषीकेशार्चनादृते ॥ २२ ॥ तस्य

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

यज्ञवराहस्य विष्णोरमिततेजसः । प्रणामं ये प्रकुर्वन्ति तेषामपि नमोनमः ॥ २३ ॥

मरीचिः ॥

अनाराधितगोविन्दैर्नरैः स्थानं नृपात्मज । न हि सम्प्राप्यते श्रेष्ठं तस्मादाराधयाच्युतम् ॥ २४ ॥

अत्रिः ॥

परः पराणां पुरुषस्तुष्टो यस्य जनार्दनः । स चाप्नोत्यक्षयं स्थानमेतत्सत्यं मयोदितम् ॥ २५ ॥

अङ्गिराः ॥

यस्यान्तः सर्वमेवेदमच्युतस्याव्ययात्मनः । तमाराधय गोविन्दं स्थानमग्र्यं यदीच्छसि ॥ २६ ॥

पुलस्त्यः ॥

परं ब्रह्म परं धाम योऽसौ ब्रह्म सनातनम् । तमाराध्य हरिं यान्ति मुक्तिमप्यतिदुर्लभाम् ॥ २७ ॥

पुलहः ॥

ऐन्द्रमिन्द्रः परं स्थानं यमाराध्य जगत्पतिम् । प्राप यज्ञपतिं विष्णुं तमाराधय सुव्रत ॥ २८ ॥ प्राप्नोत्याराधिते विष्णौ मनसा यद्यदिच्छति । त्रैलोक्यान्तर्गतं स्थानं किमु लोकोत्तरोत्तरम् ॥ २९ ॥ ये स्मरन्ति सदा विष्णुं शङ्खचक्रगदाधरम् । सर्वपापविनिर्मुक्ताः परं ब्रह्म विशन्ति ते ॥ ३० ॥ ततोऽनिरुद्धं देवेशं प्रद्युम्नं च ततः परम् । ततः सङ्कर्षणं देवं वासुदेवं परात्परम् ॥ ३१ ॥ वासुदेवात्परं नास्ति इति वेदान्तनिश्चयः । वासुदेवं प्रविष्टानां पुनरावर्तनं कुतः ॥ ३२ ॥

आत्रेयः ॥

यो यानिच्छेन्नरः कामान्नारी वा वरवर्णिनी । तान्समाप्नोति विपुलान्समाराध्य जनार्दनम् ॥ ३३ ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

ब्रह्मा ॥

बाहुभ्यां सागरं तर्तुं क इच्छति पुमान्भुवि । वासुदेवमनाराध्य को मोक्षं गन्तुमिच्छति ॥ ३४ ॥

कौशिकः ॥

अनाराधितगोविन्दा ये नरा दुःखभागिनः । आराध्य वासुदेवं स्युर्नित्यानन्दैकभागिनः ॥ ३५ ॥

शंकरः ॥

कृते पापेऽनुतापो वै यस्य पुंसः प्रजायते । प्रायश्चित्तं तु तस्योक्तं हरिसंस्मरणं परम् ॥ ३६ ॥ (नाम्नोऽस्ति यावती शक्तिः पापनिर्हरणे हरेः । तावत्कर्तुं न शक्नोति पातकं पातकी जनः) ॥३६॥

ब्रह्मा ॥

न ह्यपुण्यवतां लोके मूढानां कुटिलात्मनाम् । भक्तिर्भवति गोविन्दे स्मरणं कीर्तनं तथा ॥ ३७ ॥ तदैव पुरुषो मुक्तो जन्मदुःखजरादिभिः । जितेन्द्रियो विशुद्धात्मा यदैव स्मरते हरिम् ॥३८॥ प्राप्ते कलियुगे घोरे धर्मज्ञानविवर्जिते । न कश्चित्स्मरते देवं कृष्णं कलिमलापहम् ॥ ३९ ॥ न कलौ देवदेवस्य जन्मदुःखापहारिणः । करोति मर्त्यो मूढात्मा स्मरणं कीर्तनं हरेः ॥ ४० ॥ ये स्मरन्ति सदा विष्णुं विशुद्धेनान्तरात्मना । ते प्रयान्ति भयं त्यक्त्वा विष्णुलोकमनामयम् ॥ ४१ ॥ गर्भजन्मजरारोगदुःखसंसारबन्धनैः । न बाध्यते नरो नित्यं वासुदेवमनुस्मरन् ॥ ४२ ॥ यममार्गं महाघोरं नरकाणि यमं तथा । स्वप्नेऽपि नैव पश्येत यः स्मरेद्गरुडध्वजम् ॥४३॥ हृदि रूपं मुखे नाम नैवेद्यमुदरे हरेः । पादोदकं च निर्माल्यं मस्तके यस्य सोऽच्युतः ॥ ४४ ॥ गोविन्दस्मरणं पुंसां पापराशिमहाचलम् । असंशयं दहत्याशु तूलराशिमिवानलः ॥ ४५ ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

अगस्त्यः ॥

स्मरणादेव कृष्णस्य पापसङ्घातपञ्जरः । शतधा भेदमायाति गिरिर्वज्रहतो यथा ॥ ४६ ॥ कृष्णे रताः कृष्णमनुस्मरन्ति तद्भाविता-स्तद्गतमानसाश्च । भिन्नेऽपि देहे प्रविशन्ति कृष्णं हविर्यथा मन्त्रहुतं हुताशे ॥४७॥ सा हानिस्तन्महच्छिद्रं सा चान्धजडमूकता । यन्मुहूर्तं क्षणं वापि वासुदेवो न चिन्त्यते ॥ ४८ ॥ नारायणो नाम नरो नराणां प्रसिद्धचोरः कथितः पृथिव्याम् । अनेकजन्मार्जितपापसञ्चयं हरत्यशेषं स्मृतमात्र एव ॥ ४९ ॥ यस्य संस्मरणादेव वासुदेवस्य चक्रिणः । कोटिजन्मार्जितं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥ ५० ॥ किं तस्य बहुभिस्तीर्थैः किं तपोभिः किमध्वरैः । यो नित्यं ध्यायते देवं नारायणमनन्यधीः ॥५१॥ ये मानवा विगतरागपरावरज्ञा नारायणं सुरगुरुं सततं स्मरन्ति । ध्यानेन तेन हतकिल्बिषचेतनास्ते मातुः पयोधररसं न पुनः पिबन्ति ॥ ५२ ॥ हे चित्त चिन्तयस्वेह वासुदेवमहर्निशम् । नूनं यश्चिन्तितः पुंसां हन्ति संसारबन्धनम् ॥५३॥ आलोड्य सर्वशास्त्राणि विचार्य च पुनःपुनः । इदमेकं सुनिष्पन्नं ध्येयो नारायणः सदा ॥ ५४ ॥ स्मृते सकलकल्याणभाजनं यत्र जायते । पुरुषस्तमजं नित्यं व्रजामि शरणं हरिम् ॥ ५५ ॥ वेदेषु यज्ञेषु तपस्सु चैव दानेषु तीर्थेषु व्रतेषु यच्च । इष्टेषु पूर्तेषु च यत्प्रदिष्टं पुण्यं स्मृते तत्खलु वासुदेवे ॥ ५६ ॥ आराध्यैव नरो विष्णुं मनसा यद्यदिच्छति । फलं प्राप्नोति विपुलं भूरि स्वल्पमथापि वा ॥ ५७ ॥ यन्नामकीर्तनं भक्त्या विलापनमनुत्तमम् । मैत्रेयाशेषपापानां धातूना-मिव पावकः ॥ ५८ ॥ कलिकल्मषमत्युग्रं नरकार्तिप्रदं नृणाम् । प्रयाति विलयं सद्यः सकृत्सङ्कीर्तितेऽच्युते ॥ ५९ ॥ अनायासेन चायान्ति मुक्तिं केशवसंश्रिताः । तद्विघाताय जायन्ते शक्राद्याः परिपन्थिनः ॥ ६० ॥ चतुःसागरमासाद्य जम्बूद्वीपोत्तमे क्वचित् ।

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

न पुमान्केशवादन्यः सर्वपापचिकित्सकः ॥ ६१ ॥ यदभ्यर्च्य हरिं भक्त्या कृते वर्षशतैरपि । फलं प्राप्नोति विपुलं कलौ सङ्कीर्त्य केशवम् ॥ ६२ ॥ क्षीयते तु यदा धर्मः प्राप्ते घोरे कलौ युगे । तदा न कीर्तयेत्कश्चिन्मुक्तिदं देवमच्युतम् ॥ ६३ ॥ अवशेनापि यन्नाम्नि कीर्तिते सर्वपातकैः । पुमान्विमुच्यते सद्यः सिंहत्रस्तैर्मृगैरिव ॥ ६४ ॥ नारायणेतिमन्त्रोस्ति वागस्ति वशवर्तिनी । तथापि नरके घोरे पतन्तीत्येतदद्भुतम् ॥ ६५ ॥ आर्ता विषण्णाः शिथिलाश्च भीता घोरेषु च व्याधिषु वर्तमानाः । सङ्कीर्त्य नारायणशब्दमात्रं विमुक्तदुःखाः सुखिनो भवन्ति ॥ ६६ ॥

कौशिकः ॥

सकृदुच्चरितं यैस्तु कृष्णेति न विशन्ति ते । गर्भागारगृहं मातुर्यमलोकं च दुःसहम् ॥ ६७ ॥ क्व नाकपृष्ठगमनं पुनरावृत्तिलक्षणम् । क्व जपो वासुदेवेति मुक्तिबीजमनुत्तमम् ॥ ६८ ॥ बुद्ध्वा बुद्ध्वाऽभ्यसेदेतद्धरिरित्यक्षरद्वयम् । स्मरणात्कीर्तनाद्यस्य न पुनर्जायते भुवि ॥ ६९ ॥ हे जिह्वे मम निःस्नेहे हरिं किं नानुभाषसे । हरिं वदस्व कल्याणि संसारोदधिनौर्हरिः ॥ ७० ॥ असारे खलु संसारे सारात्सारतरो हरिः । पुण्यहीना न विन्दन्ति सारङ्गाश्च यथा जलम् ॥ ७१ ॥ कुरुक्षेत्रेण किं तस्य किं काश्या पुष्करेण किम् । जिह्वाग्रे वर्तते यस्य हरिरित्यक्षरद्वयम् ॥ ७२ ॥

ब्रह्मा ॥

असारे खलु संसारे सारमेकं निरूपितम् । समस्तलोकनाथस्य सारमाराधनं हरेः ॥ ७३ ॥ सा जिह्वा या हरिं स्तौति तच्चित्तं यत्तदर्पणम् । तावेव केवलौ श्लाघ्यौ यौ तत्पूजाकरौ करौ ॥ ७४ ॥ यस्तु विष्णुपरो नित्यं दृढभक्तिर्जितेन्द्रियः । स्वगृहेऽपि वसन्याति तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ७५ ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

शंकरः ॥

साधु साधु महाभाग साधु दानवनाशन । यन्मां पृच्छसि धर्मज्ञ केशवाराधनं प्रति ॥ ७६ ॥ निमिषं निमिषार्धं वा मुहूर्तमपि भार्गव । नादग्धाशेषपापानां भक्तिर्भवति केशवे ॥ ७७ ॥ किं तेन मनसा कार्यं यन्न तिष्ठति केशवे । मनो मुक्तिफलावाप्तौ कारणं सुप्रयोजितम् ॥ ७८ ॥ रोगो नाम न सा जिह्वा यया न स्तूयते हरिः । गर्तौ नाम न तौ कर्णौ याभ्यां तत्कर्म न श्रुतम् ॥ ७९ ॥ नूनं तत्कण्ठशालूकमथवाऽप्युपजिह्विका । रोगो नाम न सा जिह्वा या न वक्ति हरेर्गुणान् ॥ ८० ॥ भारभूतैः करैः कार्यं किं तस्य नृपशोर्द्विज । यैर्हि न क्रियते विष्णोर्गृहसम्मार्जनादिकम् ॥ ८१ ॥ चरणौ तौ तु सफलौ केशवालयगामिनौ । ते च नेत्रे महाभाग याभ्यां संदृश्यते हरिः ॥ ८२ ॥ किं तस्य चरणैः कार्यं वृथा सञ्चरणैर्द्विज । यैर्हि न व्रजते जन्तुः केशवालयदर्शने ॥८३॥ वेदवेदाङ्गविदुषां मुनीनां भावितात्मनाम् । ऋषित्वमपि धर्मज्ञ विज्ञेयं तत्प्रसादजम् ॥ ८४ ॥ विचित्ररत्नपर्यङ्के महाभोगे च भोगिनः । रमन्ते नाकिरामाभिः केशवस्मरणात्फलम् ॥ ८५ ॥ अश्वमेधसहस्राणां यः सहस्रं समाचरेत् । नासौ तत्फलमाप्नोति तद्भक्तैर्यदवाप्यते ॥८६॥ रेरे मनुष्याः पुरुषोत्तमस्य करौ न कस्मान्मुकुलीकुरुध्वम् । क्रियाजुषां को भवतां प्रयासः फलं हि यत्तत्पदमच्युतस्य ॥८७॥ विष्णोर्विमानं यः कुर्यात्सकृद्भक्त्या प्रदक्षिणम् । अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ ८८ ॥ प्रदक्षिणं तु यः कुर्याद्धरिं भक्तिसमन्वितः । हंसयुक्तविमानेन विष्णोर्लोकं स गच्छति ॥ ८९ ॥ तीर्थकोटिसहस्राणि व्रतकोटिशतानि च । नारायणप्रमाणस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ९० ॥ उरसा शिरसा दृष्ट्या मनसा वचसा तथा । पद्भ्यां कराभ्यां जानुभ्यां प्रणामोऽष्टाङ्ग ईरितः ॥ ९१ ॥ शाठ्येनापि

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

नमस्कारं कुर्वतः शार्ङ्गपाणये। शतजन्मार्जितं पापं नश्यत्येव न संशयः ॥ ९२ ॥ संसारार्णवमग्नानां नराणां पापकर्मणाम्। नान्योद्धर्ता जगन्नाथं मुक्त्वा नारायणं प्रभुम् ॥ ९३ ॥ रेणुकुण्ठितगात्रस्य कणा यावन्ति भारत। तावद्वर्षसहस्राणि विष्णुलोके महीयते ॥९४॥ पावनं विष्णुनैवेद्यं सुभोज्यमृषिभिः स्मृतम्। अन्यदेवस्य नैवेद्यं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ९५ ॥ कोटचैन्दवसहस्रैस्तु मासोपोषणकोटिभिः। तत्फलं लभते पुम्भिर्विष्णोर्नैवेद्यभक्षणात् ॥ ९६ ॥ विष्णोर्नैवेद्यशेषेण यो भुनक्ति दिनेदिने। सिक्थे सिक्थे लभेत्पुण्यं चान्द्रायणशताधिकम् ॥ ९७ ॥ नैवेद्यशेषं तुलसीविमिश्रितं विशेषतः पादजलेन सिक्तम्। योऽश्नाति नित्यं पुरतो मुरारेः प्राप्नोति यज्ञायुतकोटिपुण्यम् ॥ ९८ ॥ त्रिरात्रफलदा नद्यो याः काश्चिद्समुद्रगाः। समुद्रगास्तु पक्षस्य मासस्य सरितां पतिः ॥ ९९ ॥ षण्मासफलदा गोदा वत्सरस्य तु जाह्नवी। विष्णुपादोदकस्यैताः कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥१००॥ गङ्गाप्रयागगयपुष्करनैमिषाणि संसेवितानि बहुशः कुरुजाङ्गलानि। कालेन तीर्थसलिलानि पुनन्ति पापं पादोदकं भगवतः प्रपुनाति सद्यः ॥ १०१ ॥ यानि कानि च तीर्थानि ब्रह्माण्डान्तर्गतानि च। विष्णुपादोदकस्यैताः कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ १०२ ॥ स्नात्वा पादोदकं विष्णोः पिबन् शिरसि धारयेत्। सर्वपापविनिर्मुक्तो वैष्णवीं सिद्धिमाप्नुयात् ॥ १०३ ॥ यथा पादोदकं पुण्यं निर्माल्यं चानुलेपनम्। नैवेद्यं धूपशेषश्च आरार्तिश्च तथा हरेः ॥ १०४ ॥ तुलस्यास्तु रजोजुष्टं नैवेद्यस्य च भक्षणम्। निर्माल्यं शिरसा धार्यं महापातकनाशनम् ॥ १०५ ॥ भक्त्या वा यदि वाऽभक्त्या चक्राङ्कितशिलां प्रति। दर्शनं स्पर्शनं वापि सर्वपापप्रणाशनम् ॥ १०६ ॥ शालग्रामशिला यत्र तत्र सन्निहितो हरिः। तत्र स्नानं च दानं च वाराणस्याः शताधिकम् ॥१०७॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

म्लेच्छदेशेऽशुचौ वापि चक्राङ्को यत्र तिष्ठति। योजनानि तथा त्रीणि मम क्षेत्रं वसुन्धरे ॥ १०८ ॥ शालग्रामोद्भवो देवः शैलं चक्राङ्क-मण्डलम्। यत्रापि नीयते तत्र वाराणस्याः शताधिकम् ॥ १०९ ॥ शालग्रामोद्भवो देवो देवो द्वारवती भवः। उभयोः सङ्गमो यत्र मुक्तिस्तत्र न संशयः ॥ ११० ॥ हरिणा मुक्तिदानीह मुक्तिस्थानानि सर्वशः। स यस्य सर्वभावेषु तस्य तैः किं प्रयोजनम् ॥ १११ ॥ हरिर्याति हरिर्याति दस्युव्याजेन यो वदेत्। सोऽपि सद्गतिमाप्नोति गतिं सुकृतिनो यथा ॥ ११२ ॥ वासुदेवं परित्यज्य योऽन्यं देव-मुपासते। त्यक्त्वाऽमृतं स मूढात्मा भुङ्क्ते हालाहलं विषम् ॥११३॥ त्यक्त्वाऽमृतं यथा कश्चिदन्यपानं पिबेन्नरः। तथा हरिं परित्यज्य योऽन्यं दैवमुपासते ॥ ११४ ॥ स्वधर्मं तु परित्यज्य परधर्मं चरे-द्यथा। तथा हरिं परित्यज्य योऽन्यं दैवमुपासते ॥ ११५ ॥ यथा गङ्गोदकं त्यक्त्वा पिबेत्कूपोदकं नरः। तथा हरिं परित्यज्य योऽन्यं दैवमुपासते ॥ ११६ ॥ गां च त्यक्त्वा स मूढात्मा गर्दभीं वन्दते यथा। तथा हरिं परित्यज्य योऽन्यं दैवमुपासते ॥ ११७ ॥ स्वमातरं परित्यज्य श्वपाकीं वन्दते यथा। तथा हरिं परित्यज्य योऽन्यं दैवमुपासते ॥ ११८ ॥ वासुदेवं परित्यज्य योऽन्यं दैव-मुपासते। तृषितो जाह्नवी तीरे कूपं खनति दुर्मतिः ॥ ११९ ॥ यावत्स्वस्थमिदं पिण्डं नीरुजं करणान्वितम्। तावत्कुरुष्वात्महितं पश्चात्तापेन तप्यसे ॥ १२० ॥ यावत्स्वास्थ्यं शरीरेषु करणेषु च पाटवम्। तावदर्चय गोविन्दमायुष्यं सार्थकं कुरु ॥ १२१ ॥ स्मर्यतां तु हृषीकेशो हृषीकेषु दृढेषु च। अदृढेषु हृषीकेषु हृषीकेशं स्मरन्ति के ॥ १२२ ॥ यावच्चिन्तयते जन्तुर्विषयान्विषसन्निभान्। तावच्चेत्स्मरते विष्णुं को न मुच्येत बन्धनात् ॥ १२३ ॥ यावत्प्रलपते जन्तुर्लोकवार्तादिभिः सदा। तावच्चेद्वदते विष्णुं को न मुच्येत बन्धनात् ॥ १२४ ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

श्रीसूतः ॥

ज्ञात्वा विप्रैस्तिथिं सम्यग्दैवज्ञैः समुदीरिताम् । कर्तव्य उपवासस्तु अन्यथा नरकं व्रजेत् ॥ १२५ ॥ क्षये वाप्यथवा वृद्धौ सम्प्राप्ते वा दिनक्षये । उपोष्या द्वादशी पुण्या पूर्वविद्धां परित्यजेत् ॥ १२६ ॥ पूर्वविद्धां प्रकुर्वाणो नरो धर्मान्निकृन्तति । सन्ततेस्तु विनाशाय सम्पदो हरणाय च ॥ १२७ ॥ कलावेधे तु विप्रेन्द्र दशम्यैकादशीं त्यजेत् । सुराया बिन्दुना स्पृष्टं गङ्गाम्भ इव सन्त्यजेत् ॥ १२८ ॥ श्वदृतौ पञ्चगव्यं च दशम्या दूषितां त्यजेत् । एकादशीं द्विजश्रेष्ठ पक्षयोरुभयोरपि ॥ १२९ ॥ तस्माद्विप्र न विद्धा हि कर्तव्यैकादशी क्वचित् । विद्धा हन्ति पुरापुण्यं श्राद्धं च वृषलीपतिः ॥ १३० ॥ जप्तं दत्तं हुतं स्नातं तथा पूजा कृता हरेः । तत्सर्वं विलयं याति तमः सूर्योदये यथा ॥ १३१ ॥ एकादश्यां यदा ब्रह्मन् दिनक्षयतिथिर्भवेत् । उपोष्या द्वादशी तत्र त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥ १३२ ॥ प्रतिपत्प्रभृतयः सर्वा उदयादुदयाद्रवेः । सम्पूर्णा इति विज्ञेया हरिवासरवर्जिताः ॥ १३३ ॥ अरुणोदयकाले तु दशमी यदि दृश्यते । पापमूलं तदा ज्ञेयमेकादश्युपवासनम् ॥१३४॥ अरुणोदयवेलायां दशमी यदि दृश्यते । न तत्रैकादशी कार्या धर्मकामार्थनाशिनी ॥१३५॥ चतस्रो घटिकाः प्रातररुणोदय उच्यते । यतीनां स्नानकालोऽयं गङ्गाम्भःसदृशः स्मृतः ॥ १३६ ॥ उदयात्प्राग्यदा विप्रा मुहूर्तद्वयसंयुता । सम्पूर्णैकादशीनाम तत्रैवोपवसेद्गृही ॥ १३७ ॥ उदयात्प्राक् त्रिघटिकाव्यापिन्येकादशी यदा । सन्दिग्धैकादशी नाम वर्ज्या धर्मार्थनाशिनी ॥ १३८ ॥ पुत्रपौत्रप्रवृद्ध्यर्थं द्वादश्यामुपवासयेत् । तत्र क्रतुशतं पुण्यं त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥ १३९ ॥ उदयात्प्राक् द्विघटिकाव्यापिन्येकादशी यदा । सङ्कीर्णैकादशी नाम वर्ज्या धर्मार्थकाङ्क्षिभिः ॥ १४० ॥ पुत्रराज्य-

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

प्रवृद्ध्यर्थं द्वादश्यामुपवासनम् । तत्र क्रतुशतं पुण्यं त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥ १४१ ॥ दशमीशेषसंयुक्ता गान्धार्या समुपोषिता । तस्याः पुत्रशतं नष्टं तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥ १४२ ॥ अपीषद्दशमी-विद्धा सदा तां परिवर्जयेत् । सुराबिन्दुसमायुक्तां प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ १४३ ॥ बह्वागमविरोधेषु ब्राह्मणेषु विवादिषु । उपोष्या द्वादशी तत्र त्रयोदश्यां तु पारणम् ॥ १४४ ॥ एकादश्यां तु विद्धायां सम्प्राप्ते श्रवणे तथा । उपोष्या द्वादशी पुण्या पक्षयो-रुभयोरपि ॥ १४५ ॥ उपरागसहस्राणि व्यतीपातायुतानि च । अमालक्षं तु द्वादश्याः कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ १४६ ॥ शुद्धापि द्वादशी ग्राह्या परतो द्वादशी यदि । विषं तु दशमी ज्ञेयाऽमृतं चैकादशीतिथिः ॥ १४७ ॥ विषप्रधाना वर्ज्या साऽमृता ग्राह्या प्रयत्नतः । द्वादश्यां भोजनं चैव विद्धायां ह्युपोषणम् ॥ १४८ ॥ यः कुर्यान्मन्दबुद्धित्वान्निरयं सोऽधिगच्छति । यानि कानि च वाक्यानि विद्धोपोषपराणि च ॥१४९॥ धनदार्चापराणि स्युर्वैष्णवी न दशायुता । अथवा मोहनार्थाय मोहिन्या भगवान्हरिः ॥ १५० ॥ अर्थितः कारयामास व्यासरूपी जनार्दनः । धनदार्चाविवृद्ध्यर्थं महावित्तलयस्य च ॥ असुराणां मोहनार्थं पाषण्डानां विवृद्धये ॥१५१॥ आत्मस्वरूपाविज्ञप्त्यै स्वलोकाप्राप्तये तथा । एवं विद्धां परित्यज्य द्वादश्यामुपवासयेत् ॥१५२॥ कोटिजन्मार्जितं पापमेकयैव विनश्यति । ततः कोटिगुणं चापि निषिद्धस्येतरैर्जनैः ॥ १५३ ॥ यदनादिकृतं पापं यदूर्ध्वं यत्करिष्यति । तत्सर्वं विलयं याति परेषामुपवासनात् ॥ ॥ १५४ ॥ न च तस्मात्प्रियतमः केशवस्य ममापि च । एकादश्यां ह्यवेधे तु द्वादशीं न परित्यजेत् ॥ १५५ ॥ पारणे मरणे चैव तिथिस्तात्कालिकी स्मृता । ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थो यति-स्तथा ॥ १५६ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो भर्तृमती तथा ।

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

अभर्तृका तथान्ये च सूतवैदेहिकादयः ॥ १५७ ॥ एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि । एकादश्यां तु यो भुङ्क्ते मोहेनावृतचेतसा ॥ १५८ ॥ शुक्लायामथ कृष्णायां निरयं याति स ध्रुवम् । विवेचयति यो मोहाच्छुक्ला कृष्णेति पापकृत् ॥ १५९ ॥ एकादशीं स वै याति निरयं नात्रसंशयः । यथा गौर्नैव हन्तव्या शुक्ला कृष्णेति भामिनि ॥ १६० ॥ एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि । यानि कानि च वाक्यानि कृष्णैकादशिवर्जने ॥ १६१ ॥ भरण्यादिनिषेधे च तानि काम्यफलार्थिनाम् । कामिनोऽपि हि सिद्ध्यर्थं कुर्युरेवोपवासनम् ॥ १६२ ॥ प्रीणनार्थं हरेर्नित्यं न तु काम्यव्यपेक्षया । तस्माच्छुक्लामथो कृष्णां भरण्यादियुतामपि ॥ १६३ ॥ प्रत्यवायनिषेधार्थामुपवासीत नित्यशः । प्रीणनार्थं हरेश्चापि विष्णुलोकस्य चाप्तये ॥ १६४ ॥ कला वार्धकला वापि परतो द्वादशी यदि । द्वादशद्वादशीर्हन्ति पूर्वेद्युः पारणे कृते ॥१६५॥ अतिरिक्ता द्वादशी चेद्यस्तां नोपोषयेद्यदि । द्वादशद्वादशीर्हन्ति द्वादशी चातिलङ्घिता ॥ १६६ ॥ द्वादश्यामतिरिक्तायां यो भुङ्क्ते पूर्ववासरे । द्वादशद्वादशीर्हन्ति द्वादशीं न परित्यजेत् ॥ १६७ ॥ द्वादशीं श्रवणोपेतां यो नोपोष्यात्सुमन्दधीः । पञ्चसंवत्सरकृतं पुण्यं तस्य विनश्यति ॥ १६८ ॥ एकादशीमुपोष्याथ द्वादशीमप्युपोषयेत् । न तत्र विधिलोपः स्यादुभयोर्देवता हरिः ॥ १६९ ॥ अल्पायामपि विप्रेन्द्र पारणं तु कथं भवेत् । पारयित्वोदकेनापि भुञ्जानो नैव दुष्यति ॥ अशितानशिता यस्मादापो विद्वद्भिरीरिताः ॥ १७० ॥ अम्भसा केवलेनैव करिष्ये व्रतपारणम् । तद्विशिष्टं मुनिप्रोक्तमशितानशितं च यत् ॥ १७१ ॥ न काशी न गया गङ्गा न रेवा न च पुष्करम् । न चापि कौरवं क्षेत्रं तुल्यं भूप हरेर्दिनात् ॥ १७२ ॥ अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च । एकादश्युपवासस्य कलां

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

नार्हन्ति षोडशीम् ॥१७३॥ एकादशीसमुत्थेन वह्निना पातकेन्धनम् । भस्मीभवति राजेन्द्र अपि जन्मशतोद्भवम् ॥ १७४ ॥ नेदृशं पावनं किञ्चिन्नराणां भुवि विद्यते । यादृशं पद्मनाभस्य दिनं पातकहानिदम् ॥ १७५ ॥ तावत्पापानि देहेस्मिंस्तिष्ठन्ति मनुजाधिप । यावन्नोपोषयेज्जन्तुः पद्मनाभदिनं शुभम् ॥ १७६ ॥ एकादशेन्द्रियैः पापं यत्कृतं भवति प्रभो । एकादश्युपवासेन तत्सर्वं विलयं व्रजेत् ॥ ॥ १७७ ॥ एकादशीसमं किञ्चित्पवित्रं न हि विद्यते । व्याजेनापि कृता राजन्न दर्शयति भास्करिम् ॥ १७८ ॥

श्रीव्यासः ॥

अन्नं निवेदयेन्मह्यं प्राप्ते मद्वासरे शुभे । तस्यापि नरकप्राप्तिः किं पुनर्भोजने कृते ॥ १७९ ॥ स ब्रह्महा स गोघ्नश्च स स्तेनो गुरुतल्पगः । एकादश्यां तु भुञ्जानः पक्षयोरुभयोरपि ॥ १८० ॥ वरं स्वमातृगमनं वरं गोमांसभक्षणम् । वरं हत्या सुरापानमेकादश्यन्नभक्षणात् ॥ १८१ ॥ एकादशीदिने पुण्ये भुञ्जते ये नराधमाः । अवलोक्य मुखं तेषामादित्यमवलोकयेत् ॥ १८२ ॥ पृथिव्यां यानि पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । अन्नमाश्रित्य तिष्ठन्ति सम्प्राप्ते हरिवासरे ॥ १८३ ॥

रुग्माङ्गदः ॥

अष्टवर्षाधिको यस्तु ह्यशीतिर्न हि पूर्यते । यो भुङ्क्ते मानवः पापो विष्णोरहनि चागते ॥१८४॥ पिता वा यदि वा पुत्रो भार्या वापि सुहृज्जनः । पद्मनाभदिने भुङ्क्ते निग्राह्यो दस्युवद्भवेत् ॥१८५॥

ब्रह्मा ॥

उपोष्य द्वादशीं पुण्यां सर्वपापक्षयप्रदाम् । न पश्यन्ति यमं वापि नरकाणि न यातनाम् ॥ १८६ ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

शंकरः ॥

रटन्तीह पुराणानि भूयोभूयो वरानने। न भोक्तव्यं न भोक्तव्यं सम्प्राप्ते हरिवासरे ॥ १८७ ॥ द्वादशी न प्रमोक्तव्या यावदायुः प्रवर्तते। अर्चनीयो हृषीकेशो विशुद्धेनान्तरात्मना ॥१८८॥ भक्त्या ग्राह्यो हृषीकेशो न धनैर्धरणीसुराः। भक्त्या सम्पूजितो विष्णुः फलं धत्ते समीहितम् ॥ १८९ ॥ जलेनापि जगन्नाथः पूजितः क्लेशनाशनः। परितोषं प्रयात्याशु तृषार्तस्तु यथा जलैः॥ ॥ १९० ॥ आसीनस्य शयानस्य तिष्ठतो व्रजतोऽपि वा। रमस्व पुण्डरीकाक्ष नृसिंह हृदये मम ॥ १९१ ॥ करावलम्बनं देहि श्रीकृष्ण कमलेक्षण। भवपङ्कार्णवे घोरे मज्जतो मम सर्वदा ॥१९२॥ सर्वगश्चैव सर्वात्मा सर्वावस्थासु चाच्युत। रमस्व पुण्डरीकाक्ष नृसिंह हृदये मम ॥ १९३ ॥ (एकादश्यां न भुञ्जीत न सुरां वा पिबेत्कचित्। ब्राह्मणो नैव हन्तव्य इत्येषा वैदिकी स्मृतिः) ॥ १९४ ॥ त्राहि त्राहि जगन्नाथ वासुदेवाच्युताव्यय। मां समुद्धर गोविन्द दुःखसंसारसागरात् ॥ १९५ ॥ एतत्पुण्यमिदं गुह्यं पवित्रं पापनाशनम्। आयुष्यं च यशस्यं च धन्यं दुःस्वप्ननाशनम् ॥ १९६ ॥ कलौ पापं कियन्मात्रं हत्यास्तेयादिसम्भवम्। स्मृते मनसि गोविन्दे दह्यते तूलराशिवत् ॥ १९७ ॥ कलौ केशवभक्तानां न भयं विद्यते क्वचित्। स्मृते सङ्कीर्तिते ध्याते संक्षयं याति पातकम् ॥ १९८ ॥ अध्येतव्यमिदं शास्त्रं श्रोतव्यमनसूयया। भक्तेभ्यश्च प्रदातव्यं धार्मिकेभ्यः पुनःपुनः ॥ १९९ ॥ अधीयाना इदं शास्त्रं विष्णोर्माहात्म्यमुत्तमम्। सर्वपापविनिर्मुक्ताः प्राप्नुवन्ति परं पदम् ॥२००॥ श्रुत्वा धर्मं विजानाति श्रुत्वा त्यजति दुर्मतिम्। श्रुत्वा ज्ञानमवाप्नोति श्रुत्वा मोक्षं च गच्छति ॥ २०१ ॥ तस्मादिदं सदा सेव्यं श्रोतव्यं च सदैव हि। कुतर्कदावदग्धेभ्यो न दातव्यं कथञ्चन ॥ २०२ ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

संसारविषपानेन ये मृताः प्राणिनो भुवि। अमृताय स्मृतस्तेषां कृष्णामृतमहार्णवः ॥ २०३ ॥ क्लिन्नं पादोदकेनैव यस्य नित्यं कलेवरम्। तीर्थकोटिसहस्रैस्तु स्नातो भवति प्रत्यहम् ॥ २०४ ॥ तीर्थकोटिसहस्रैस्तु सेवितैः किं प्रयोजनम्। तोयं यदि पिबेन्नित्यं शालग्रामशिलाच्युतम् ॥ २०५ ॥ शालग्रामशिलास्पर्शं ये कुर्वन्ति दिनेदिने। वाञ्छन्ति करसंस्पर्शं तेषां देवाः सवासवाः ॥ २०६ ॥ दुःसहो नारको वह्निर्दुःसहा यमकिङ्कराः। विषमश्चान्तकपथः प्रेतत्वं चातिदारुणम् ॥ २०७ ॥ सञ्चिन्त्य मनसाप्येवं पातकाद्विनिवर्तयेत्। स्मरणं कीर्तनं विष्णोः सदैव न परित्यजेत् ॥ २०८ ॥ अच्युतानन्तगोविन्दनामोच्चारणभेषजात्। नश्यन्ति सकला रोगाः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ २०९ ॥ सकृदुच्चरितं येन हरिरित्यक्षरद्वयम्। बद्धः परिकरस्तेन मोक्षाय गमनं प्रति ॥ २१० ॥ एवं ब्रह्मादयो देवा ऋषयश्च तपोधनाः। कीर्तयन्ति परं श्रेष्ठं देवं नारायणं प्रभुम् ॥२११॥ किं तस्य दानैः किं तीर्थैः किं तपोभिः किमध्वरैः। यो नित्यं ध्यायते देवं नारायणमनन्यधीः ॥ २१२ ॥ नित्योत्सवो भवेत्तेषां नित्यश्रीर्नित्यमङ्गलम्। येषां हृदिस्थो भगवान्मङ्गलायतनं हरिः ॥ ॥ २१३ ॥ जीवंश्चतुर्दशादूर्ध्वं पुरुषो नियमेन तु ॥ २१४ ॥ दशावराणां देहानां कारणानि करोत्ययम्। स्त्री वाप्यनूनदशकं देहं मानुषमार्जयेत् ॥ २१५ ॥ चतुर्दशोर्ध्वजीवीनि संसारश्चादिवर्जितः। अतोऽविज्ञत्वा परं देवं मोक्षाशा का महामुने ॥ २१६ ॥ आचतुर्दशमाद्वर्षात्पुरुषो नियमेन तु। दशावराणां देहानां कारणानि करोत्ययम् ॥ २१७ ॥ अतः कर्मक्षयान्मुक्तिः कुत एव भविष्यति। समानां विषमा पूजा विषमाणां समा तथा ॥ २१८ ॥ क्रियते येन देवोऽपि स्वपदाद्भ्रश्यते हि सः। वित्तं बन्धुर्वयः कर्म विद्या चैव तु पञ्चमी। एतानि मान्यस्थानानि गरीयो ह्युत्तरोत्तरम् ॥ २१९ ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

गुणानुसारिणीं पूजां समां दृष्टिं च यो नरः । सर्वभूतेषु कुरुते तस्य विष्णुः प्रसीदति ॥ २२० ॥ यथा सुहृत्सु कर्तव्यं पितृभ्रातृसुतेषु च । तथा करोति पूजां हि समबुद्धिः स उच्यते ॥ २२१ ॥ तिर्यक्पुण्ड्रं न कुर्वीत सम्प्राप्ते मरणेऽपि वा ॥ २२२ ॥ न चान्यनाम विब्रूयात्परान्नारायणादृते । नैवेद्यशेषं देवस्य यो भुनक्ति दिनेदिने ॥ २२३ ॥ सिक्थेसिक्थे भवेत्पुण्यं चान्द्रायणशताधिकम् । ऊर्ध्वपुण्ड्रमृजुं सौम्यं ललाटे यस्य दृश्यते ॥ २२४ ॥ स चण्डालोऽपि शुद्धात्मा पूज्य एव न संशयः ॥ २२५ ॥ अशुचिर्वाप्यनाचारो मनसा पापमाचरन् ॥ २२६ ॥ शुचिरेव भवेन्नित्यमूर्ध्वपुण्ड्राङ्कितो नरः । ऊर्ध्वपुण्ड्रविहीनस्य स्मशानसदृशं मुखम् ॥ २२७ ॥ अवलोक्य मुखं तस्य आदित्यमवलोकयेत् । यज्ञो दानं तपश्चैव स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ॥ २२८ ॥ व्यर्थं भवति तत्सर्वमूर्ध्वपुण्ड्रं विना कृतम् । गोपीचन्दनलिप्ताङ्गो यं यं पश्यति चक्षुषा ॥ २२९ ॥ तं तं शुद्धं विजानीयान्नात्र कार्या विचारणा । आस्फोटयन्ति पितरः प्रनृत्यन्ति पितामहाः ॥ २३० ॥ वैष्णवोऽस्मत्कुले जातः स नः सन्तारयिष्यति । जीवितं विष्णुभक्तस्य वरं पञ्चदिनान्यपि ॥ २३१ ॥ न तु कल्पसहस्रैस्तु भक्तिहीनस्य केशवे । किं तेन जातमात्रेण भूभारेणान्नशत्रुणा ॥ २३२ ॥ यो जातो नार्चयेद्विष्णुं न स्मरेन्नापि कीर्तयेत् । यो ददाति द्विजातिभ्यश्चन्दनं गोपिमर्दितम् ॥ २३३ ॥ अपि सर्षपमात्रेण पुनात्यासप्तमं कुलम् । ज्ञानी च कर्माणि सदोदितानि कुर्यादकामः सततं भवेत ॥२३४॥ अतीतानागतज्ञानी त्रैलोक्योद्धरणक्षमः । एतादृशोऽपि नाचारं श्रौतं स्मार्तं परित्यजेत् ॥ २३५ ॥ 'यदेव विद्यया करोति श्रद्धयोपनिषदा तदेव वीर्यवत्तरं भवति' । 'कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीविषेच्छतं समाः ॥ २३६ ॥ एवं त्वयि नान्यथेतोऽस्ति न कर्म लिप्यते नरे' । 'आचारश्चैव साधूनामात्मनस्तुष्टिरेव

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

च' ॥ २३७ ॥ 'वेदप्रणिहितो धर्मो ह्यधर्मस्तद्विपर्ययः' । 'निष्कामं ज्ञानपूर्वं तु निवृत्तमिह चोच्यते ॥ २३८ ॥ निवृत्तं सेवमानस्तु ब्रह्माभ्येति सनातनम्' ॥ २३९ ॥

श्रीमदानन्दतीर्थार्यसहस्रकिरणोत्थिता । गोततिः सततं सेव्या गीर्वाणैः सिद्धिदा भवेत् ॥ २४० ॥ यस्य त्रीण्युदितानि वेदवचने रूपाणि दिव्यान्यलं बट्तद्दर्शतमित्थमेव निहितं देवस्य भर्गो महत् । वायो रामवचोनयं प्रथमकं पृक्षो द्वितीयं वपुर्मध्वो यत्तु तृतीयमेतदमुना ग्रन्थः कृतः केशवे ॥ २४१ ॥ यः सर्वगुणसम्पूर्णः सर्वदोषविवर्जितः । प्रीयतां प्रीत एवालं विष्णुर्मे परमः सुहृत् ॥२४२॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितः कृष्णामृतमहार्णवः सम्पूर्णः ॥

॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

॥ श्रीः ॥

श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितः

तन्त्रसारसङ्ग्रहः

श्रीमद्धनुमद्भीममध्वान्तर्गतरामकृष्णवेदव्यासात्मकलक्ष्मी-
हयग्रीवाय नमः ॥ हरिः ॐ ॥ जयत्यब्जभवेशेन्द्रवन्दितः कमला-
पतिः । अनन्तविभवानन्दशक्तिज्ञानादिसद्गुणः ॥ १ ॥ विधिं विधाय
सर्गादौ तेन पृष्टोऽब्जलोचनः । आह देवो रमोत्सङ्गविलसत्पाद-
पल्लवः ॥ २ ॥ अहमेकोऽखिलगुणो वाचकः प्रणवो मम । अकारा-
द्यतिशान्तान्तः सोऽयमष्टाक्षरो मतः ॥ ३ ॥ स विश्वतैजसप्राज्ञतुरीया-
त्मान्तरात्मनाम् । परमात्मज्ञानात्मयुजां मद्रूपाणां च वाचकः ॥४॥
तद्रूपभेदाः पञ्चाशन्मूर्तयो मम चापराः । पञ्चाशद्वर्णवाच्यास्ता वर्णा-
स्तारार्णभेदिताः ॥ ५ ॥ द्विरष्टपञ्चकचतुःपञ्चेत्येवाष्टवर्गगाः । अज
आनन्द इन्द्रेशावुग्र ऊर्ज ऋतुम्भरः ॥ ६ ॥ ऋघलृशौ लृजिरेकात्मैर
ओजोभृदौरसः । अन्तोऽर्धगर्भः कपिलः खपतिर्गरुडासनः ॥ ७ ॥
घर्मो ङसारश्चार्वङ्गश्छन्दोगम्यो जनार्दनः । झाटितारिर्ञमष्टङ्की
ठलको डरको ढरी ॥ ८ ॥ णात्मा तारस्थपो दण्डी धन्वी नम्यः
परः फली । बली भगो मनुर्यज्ञो रामो लक्ष्मीपतिर्वरः ॥ ९ ॥
शान्तसंवित् षड्गुणश्च सारात्मा हंसळाळुकौ । पञ्चाशन्मूर्तयस्त्वेता
ममाकारादिलक्षकाः ॥ १० ॥ नारायणाष्टाक्षरश्च ताराष्टाक्षरभेदवान् ।
आद्यैस्तारचतुर्वर्णैर्भिन्ना व्याहृतयः क्रमात् ॥ ११ ॥ अनिरुद्धादिका-
स्तासां देवता व्युत्क्रमेण वा । ताश्च तन्मूर्तयस्त्वेव द्वादशार्ण-
पदोदिताः ॥ १२ ॥ नारायणाष्टाक्षराच्च व्याहृतिभ्यस्तथैव च ।
विभेदो द्वादशार्णानां केशवाद्याश्च देवताः ॥१३॥ नारायणाष्टाक्षराच्च

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

व्याहृतिस्त्रिगुणात्पुनः। वेदमाता तु गायत्री द्विगुणा द्वादशाक्षरात् ॥
॥ १४ ॥ चतुर्विंशन्मूर्तयोऽस्याः कथिता वर्णदेवताः। तद्भेदः पौरुषं
सूक्तं वेदाः पुरुषसूक्तगाः ॥ १५ ॥ वैदिकाः सर्वशब्दाश्च तस्मा-
त्सर्वाभिधोऽस्म्यहम्। पञ्चाशद्वर्णभिन्नाश्च सर्वशब्दा अतोऽपि च ॥
॥ १६ ॥ ऋषिश्च देवतैकोऽहं तारादीनां विशेषतः। छन्दो मदीया
गायत्री ताराष्टाक्षरयोर्मता ॥ १७॥ उद्यद्भास्वत्समाभासश्चिदानन्दैक-
देहवान्। चक्रशङ्खगदापद्मधरो ध्येयोऽहमीश्वरः ॥ १८ ॥ लक्ष्मी-
धराभ्यामाश्लिष्टः स्वमूर्तिगणमध्यगः ॥ १९ ॥ ब्रह्मवायुशिवाहीश-
विपैः शक्रादिकैरपि। सेव्यमानोऽधिकं भक्त्या नित्यनिःशेषशक्ति-
मान् ॥ २० ॥ मूर्तयोऽष्टावपि ध्येयाश्चक्रशङ्खवराभयैः। युक्ताः प्रदीप-
वर्णाश्च सर्वाभरणभूषिताः ॥ २१ ॥ तादृग्रूपाश्च पञ्चाशज्ज्ञानमुद्राऽ-
भयोद्यताः। टङ्की दण्डी च धन्वी च तत्तद्युक्तास्तु वामतः ॥२२॥
वासुदेवादिकाः शुक्लरक्तपीतासितोज्ज्वलाः। चक्रशङ्खगदाब्जेतः प्रथमो
मुसली हली ॥ २३ ॥ सशङ्खचक्रस्त्वपरस्तृतीयः शार्ङ्गबाणवान्।
सचक्रशङ्खस्तुर्यस्तु चक्रशङ्खासिचर्मवान् ॥ २४ ॥ केशवो मधुसूदनः
सङ्कर्षणदामोदरौ। स वासुदेवः प्रद्युम्नो दक्षोच्चकरशङ्खिनः ॥ २५ ॥
विष्णुमाधवानिरुद्धपुरुषोत्तमाधोक्षजाः। जनार्दनश्च वामोच्चकरस्थित-
दरा मताः ॥ २६ ॥ गोविन्दश्च त्रिविक्रमः सश्रीधरहृषीकपः।
नृसिंहश्चाच्युतश्चैव वामाधःकरशङ्खिनः ॥ २७ ॥ वामनः सनारायणः
पद्मनाभ उपेन्द्रकः। हरिः कृष्णश्च दक्षाधःकरशङ्खधरा मताः ॥२८॥
शङ्खचक्रगदापद्मधराश्चैते हि सर्वशः। क्रमव्युत्क्रमपद्मादिगदादि-
व्युत्क्रमस्तथा ॥ २९ ॥ अर्धक्रमः सान्तरश्च षट्सु षट्स्वरिपूर्विणाम्।
वर्णानां देवतानां च नित्यत्वान्न क्रमः स्वतः ॥ ३० ॥ व्यक्तिक्रमं
ब्रह्मबुद्धावपेक्ष्य क्रम उच्यते। समासव्यासयोगेन व्याहृतीनां
चतुष्टयम् ॥ ३१ ॥ सत्यं चाङ्गानि तारस्य प्रोच्यन्तेऽष्टाक्षरस्य च।

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

क्रुद्धमहावीरद्युसहस्रसहितोल्ककाः ॥ ३२ ॥ चतुर्थ्यन्ता हृदादीनि पृथग्रूपाणि तानि च। विष्णोरेवात्यभेदेऽपि तदैश्वर्यात्तदन्यवत् ॥३३॥ चक्रशङ्खवराभीतिहस्तान्येतानि सर्वशः। मूलरूपसवर्णानि कृष्णवर्णा शिखोच्यते ॥ ३४ ॥ चतुर्विंशन्मूर्तयश्च मूलरूपसवर्णकाः। आदिवर्णत्रयं नाभिहृच्छिरस्सु यथाक्रमम् ॥ ३५ ॥ न्यसनीयं च तद्वर्णदेवताध्यानपूर्वकम्। पञ्जानुनाभिहृदयवाङ्नासानेत्रकेषु च ॥ ३६ ॥ अष्टाक्षराणां न्यासः स्याद्व्याहृतीनां प्रजापतिः। मुनिश्छन्दस्तु गायत्री देवता भगवान्हरिः ॥ ३७ ॥ उद्यदादित्यवर्णश्च ज्ञानमुद्राभयोद्यतः। तारेण व्याहृतीभिश्च ज्ञेयान्यङ्गानि पञ्च च ॥ ३८ ॥ नाभिहृत्केषु सर्वेषु चतस्रो व्याहृतीर्न्यसेत्। द्वादशार्णस्य जगतीच्छन्दोऽन्यत्तारवत्स्मृतम् ॥ ३९ ॥ अच्छवर्णोऽभयवरकरो ध्येयोऽमितद्युतिः। पदैर्व्यस्तैः समस्तैश्च ज्ञेयान्यङ्गानि पञ्च च ॥ ४० ॥ अष्टाक्षराणां स्थानेषु बाह्वोरूर्वोश्च विन्यसेत्। विश्वामित्रस्तु सन्ध्यार्थे तदन्यत्र प्रजापतिः। मुनिर्देवस्तु सवितृनामा स्रष्टृत्वतो हरिः ॥ ४१ ॥ प्रोद्यदादित्यवर्णश्च सूर्यमण्डलमध्यगः। चक्रशङ्खधरोऽङ्कस्थदोर्द्वयो ध्येय एव च ॥ ४२ ॥ सताराश्च व्याहृतयो गायत्र्यङ्गानि पञ्च च। दोःपत्सन्धिषु साग्रेषु नाभिहृन्मुखकेषु च ॥ ४३ ॥ वर्णन्यासश्च कर्तव्यस्तारवन्निखिलं स्मृतम्। पञ्चाशदक्षराणां च पुंसूक्तस्यापि सर्वशः ॥ ॥ ४४ ॥ अनुष्टुभश्च त्रिष्टुप् च च्छन्दोऽस्य त्रिष्टुभोऽपि वा। विष्णुशब्दश्चतुर्थ्यन्तो हृदयेतः षडक्षरः ॥ ४५ ॥ तारवत्सर्वमस्यापि श्यामो ध्येयो हरिः स्वयम्। वर्णा एव षडङ्गानि षणयोर्भेदयोगतः ॥४६॥ पञ्जानुनाभिहृन्नासाकेषु न्यासश्च वर्णशः। एते तु सर्वमन्त्राणां मूलमन्त्रा विशेषतः ॥ ४७ ॥ एतज्ज्ञानात्समस्तं च ज्ञातं स्याच्छब्दगोचरम्। एतज्जपात्समस्तानां मन्त्राणां जापको भवेत् ॥ ४८ ॥ पूज्यश्च भगवान्नित्यं चक्राब्जादिकमण्डले। हृदये वाऽचले वापि जले वा

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

केवलस्थले ॥ ४९ ॥ अष्टाक्षरेण सम्पूज्य प्रथमं देवतां पराम् । मध्ये सव्ये गुरूंश्चैव दक्षिणे सर्वदेवताः ॥ ५० ॥ पुनः सव्ये सर्वगुरूनाग्नेयादिषु च क्रमात् । गरुडं व्यासदेवं च दुर्गां चैव सरस्वतीम् ॥ ५१ ॥ धर्मं ज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं चैव कोणगान् । तदन्तः पूर्वदिक्पूर्वमधर्मादींश्च पूजयेत् ॥ ५२ ॥ अपूजिता अधर्मादिदातारस्ते तथाऽभिधाः । निर्ऋतिश्चैव दुर्गा च कामो रुद्रश्च देवताः ॥ ५३ ॥ यमवायुशिवेन्द्राश्च ज्ञेया धर्मादिदेवताः । परमः पुरुषो मध्ये शक्तिराधाररूपिणी ॥ ५४ ॥ कूर्मोऽनन्तश्च पृथिवी क्षीरसागर एव च । श्वेतद्वीपो मण्टपश्च दिव्यरत्नमयो महान् ॥५५॥ पद्ममेतत्त्रयं देवी रमैव बहुरूपिणी । सूर्यसोमहुताशाश्च पद्मे श्रीस्त्रिगुणात्मिका ॥ ५६ ॥ आत्मान्तरात्मपरमज्ञानात्मानश्च मूर्तयः । विमलोत्कर्षणी ज्ञाना क्रिया योगा तथैव च ॥ ५७ ॥ प्रह्वी सत्या तथेशानाऽनुग्रहा चेति शक्तयः । अष्टदिक्षु च मध्ये च स्वरूपाण्येव ता हरेः ॥५८॥ ततोऽनन्तं योगपीठस्वरूपं पूजयेद्धरेः । तत्रावाह्य हरिं चार्घ्यं पाद्यमाचमनीयकम् ॥ ५९ ॥ मधुपर्कं पुनश्चार्चां स्नानं वासो विभूषणम् । उपवीतासने दत्वा गन्धपुष्पे तथैव च ॥ ६० ॥ लक्ष्मीधरे यजेत्तत्र पार्श्वयोरुभयोर्हरेः । हृदयादींस्तथेन्द्रादिदिक्ष्वस्त्रं कोणकेषु च ॥ ६१ ॥ वासुदेवादिकान्दिक्षु केशवादींस्ततः परम् । मत्स्यकूर्मवराहांश्च नारसिंहं च वामनम् ॥ ६२ ॥ भार्गवं राघवं कृष्णं बुद्धं कल्किनमेव च । अनन्तं विश्वरूपं च तद्बहिः पूजयेत्क्रमात् ॥ ॥ ६३ ॥ अनन्तब्रह्मवाय्वीशान्वीशं चाग्रे प्रपूजयेत् । वारुणीं चैव गायत्रीं भारतीं गिरिजामपि ॥ ६४ ॥ कोणेषु वीन्द्रवामे च सौपर्णीं पूजयेदपि । इन्द्रादीञ्छेषविष्वक्सेनान्तान्सभार्यान्सपरिग्रहान् ॥ ६५ ॥ धूपदीपौ ततो दत्वा नैवेद्यं मूलमन्त्रतः । अनेन क्रमयोगेन जुहुयात्संस्कृतेऽनले ॥ ६६ ॥ पुष्पाञ्जलिश्च होमश्च मूलेनाष्टोत्तरं शतम् ।

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

सकृत्सकृत्पुष्पमन्यैर्होमस्तस्य चतुर्गुणः ॥ ६७ ॥ विसर्जयित्वा नैवेद्यं मूलेन त्रिः समर्च्य च । धूपदीपौ पुनर्दत्वा पुनर्मूलेन पूर्ववत् ॥६८॥ अर्चयित्वा हरिं ध्यात्वा जपेदष्टोत्तरं शतम् । पुनर्ध्यायेद्धरिं सर्वदेवदेवेश्वरं प्रभुम् ॥ ६९ ॥ जपध्यानहुतार्चादीनेवं यः कुरुते सदा । धर्मार्थकाममोक्षाणां भाजनं स्यात्स एव हि ॥ ७० ॥ सर्वोत्तमं हरिं ज्ञात्वा य एवं भक्तिपूर्वकम् । जपध्यानादिभिर्नित्यं पूजयेन्नास्य दुर्लभम् ॥ ७१ ॥ भक्तिं कृत्वान्यदेवेषु ब्रह्मरुद्रादिकेष्वपि । सर्वोत्कर्षमविज्ञाय विष्णोर्याति तमो ध्रुवम् ॥ ७२ ॥ न यज्ञा न च तीर्थानि नोपवासव्रतानि च । दैवतानि च सर्वाणि त्रातुं तं शक्नुयुः क्वचित् ॥ ७३ ॥ हरिर्हि सर्वदेवानां परमः पूर्णशक्तिमान् । स्वतन्त्रोऽन्ये तद्वशा हि सर्वेऽतः स जगद्गुरुः ॥ ७४ ॥ ब्रह्मादयश्च तद्भक्त्या भागिनो भोगमोक्षयोः । तस्माज्ज्ञेयश्च पूज्यश्च वन्द्यो ध्येयः सदा हरिः ॥ ७५ ॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते श्रीमत्तन्त्रसारसङ्ग्रहे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

हरिः ॐ ॥ यस्य कस्यापि मन्त्रस्य न्यासः पञ्चाशदक्षरैः । वीर्यदः केऽभितो वक्त्रमक्षिकर्णेषु नासयोः ॥ १ ॥ गण्डयोरोष्ठयोर्दन्तपङ्क्त्योर्मूर्ध्नि च वाचि च । दोःपत्सन्धिषु साग्रेषु पार्श्वयोः पृष्ठगुह्ययोः ॥ २ ॥ तुन्दे च हृदि धातूनां सप्तके प्राणजीवयोः । सक्षकारान् न्यसेद्वर्णान्नृसिंहः क्षस्य देवता ॥ ३ ॥ जपे न्यासे च विहितः क्षोऽक्षराणां सदान्ततः । प्राणायामो रेचयित्वा पूरयित्वा च कुम्भके ॥ ४ ॥ तारैस्त्रिर्द्वादशावृत्तैर्व्येकद्वादशकेन वा । तत्तन्मन्त्रेण वा कार्यो गायत्र्या दशतारकैः ॥ ५ ॥ आदावेव जपे कुर्याच्छोषणं दहनं प्लुतिम् । वाय्वग्निवारुणैर्बीजैर्ध्यात्वा तन्मण्डले हरिम् ॥ ६ ॥ एकपञ्चाशद्वर्णानां चतुर्विंशतिमूर्तयः । आत्माद्या वासुदेवाद्या विश्वाद्या मत्स्यकच्छपौ ॥ ७ ॥ कोलो नृसिंहः सबटुर्जामदग्न्यचरघूद्वहौ ।

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

वासिष्ठयादवौ कृष्णावात्रेयो बुद्धकल्किनौ ॥ ८ ॥ शिंशुमारश्चेति शतं कलाः कलशनामकाः । एताभिः सहितां मूलमूर्तिं कुम्भोदके सुधीः ॥९॥ पूर्वोक्तविधिनाऽभ्यर्च्य प्रतिमां शिष्यमेव वा । स्नापयेत्पूर्वमर्चायां जपोऽनूनः सहस्रतः ॥ १० ॥ मूलमन्त्रस्य चाङ्गानां न्यासः स्नानादनन्तरम् । प्रतिमायां सन्निधिकृच्छिष्ये माहात्म्यकृद्भवेत् ॥ ११ ॥ कलशः कीर्तिमायुष्यं प्रज्ञां मेधां श्रियं बलम् । योग्यतां पापहानिं च पुण्यवृद्धिं च साधयेत् ॥ १२ ॥ उपसर्गेषु जातेषु दैवभूतात्महेतुषु । आयुषे वाथ शान्त्यै वा श्रिये वा पुण्यवृद्धये ॥ १३ ॥ योग्यतायै मन्त्रसिद्ध्यै विष्णोः प्रीत्यर्थमेव वा । जुहुयात्सहस्रमयुतं लक्षं कोटिमथापि वा ॥ १४ ॥ पूर्ववत्संस्कृते वह्नौ ध्यात्वा देवं जनार्दनम् । कृत्वा त्रिमेखलं कुण्डं चतुर्विंशाङ्गुलोच्छ्रितम् ॥ १५ ॥ तावत्खातं चतुष्कोणमुच्छ्रितं द्वादशैव वा । द्व्यङ्गुलं त्र्यङ्गुलं वापि चतुरङ्गुलमेव वा ॥ १६ ॥ विस्तारो मेखलानां स्यादन्त्या वा चतुरङ्गुला । चतुर्विंशाङ्गुला वा तद्विस्तारो द्वादशैव वा ॥ १७ ॥ अश्वत्थपत्राकृतिः स्यान्मूलतो द्वादशाङ्गुला । योनिः खाते च विनता प्रविष्टा द्व्यङ्गुलं तथा ॥ १८ ॥ तदात्मनि हरिं ध्यात्वा कुण्डे देवीं श्रियं तथा । विष्णुवीर्यात्मकं वह्निं निक्षिपेत्प्रणवेन तु ॥ १९ ॥ कुर्यात्क्रियाः षोडश च व्याहृतीभिः पृथक्पृथक् । वह्नेस्तद्द्वहरेः प्रीतिं कुर्वन्द्रव्यैर्यजेत्ततः ॥ २० ॥ आज्येन वा पायसेन समिद्भिः क्षीरिणामथ । तिलैर्वा तण्डुलैर्वापि मधुरैस्त्रिभिरेव वा ॥२१॥ ब्रह्मवृक्षसमिद्भिर्वा समिद्भिर्वाऽमृतोद्भवैः । अमृतासमिधो ज्ञेयाः सर्वत्र चतुरङ्गुलाः ॥ २२ ॥ एवमेव च दीक्षायामाज्येनैवाहुतिक्रिया । पूजा च कार्या विधिवत्पूर्वं सर्वहुतेष्वपि ॥ २३ ॥ गुरवे दक्षिणां दद्याल्लक्षे लक्षे शतं सुधीः । आत्मनैव कृते होमे शक्तितो गुरुदक्षिणा(म्) ॥२४॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते श्रीमत्तन्त्रसारसङ्ग्रहे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

हरिः ॐ ॥ प्रतिष्ठां कारयन् विष्णोः कुर्यात्सुप्रतिमां बुधः । लोहैर्वा शिलया दार्वा मृदा वापि यथाक्रमम् ॥ १ ॥ षण्णवन्त्यङ्गुलां योग आसीनामथवा स्थिताम् । शयानां वा मुमुक्षूणां व्याचक्षाणां निजां स्थितिम् ॥ २ ॥ मुखादूर्ध्वं द्व्यङ्गुलोच्चां नवाङ्गुलसन्मुखाम् । सुवृत्तत्र्यङ्गुलग्रीवामास्तनाच्च षडङ्गुलाम् ॥ ३ ॥ पश्चादशाङ्गुलां नाभेरा सार्धदशकाङ्गुलाम् । वृषणादा मूलतश्च सार्धद्व्यङ्गुलमायताम् ॥ ४ ॥ तावदा गुदतो दीर्घां चैत्यादष्टादशाङ्गुलाम् । तथा द्व्यङ्गुलचैत्यां च द्वाविंशज्जङ्घया युताम् ॥ ५ ॥ आरभ्य गुल्फमध्यं च सहार्धचतुरङ्गुलाम् । षडङ्गुलोच्चप्रपदां सार्धत्र्य(द्व्य)ङ्गुलमेव च ॥६॥ प्रपदोच्चयुतामन्ते द्व्यङ्गुलप्रपदोच्छ्रयाम् । त्र्यङ्गुलद्व्यङ्गुलामर्धहीनमध्याङ्गुलामपि ॥ ७ ॥ त्रिपदाङ्गुलहीनान्यां ततस्तादृशतत्पराम् । पादोनोच्चाङ्गुष्ठनखां तदर्धतदनन्तराम् ॥ ८ ॥ क्रमशः पादहीनान्यां रक्तपादनखां शुभाम् । विस्तारः प्रपदस्यापि षडङ्गुल उदाहृतः ॥ ९ ॥ अङ्गुष्ठपरिणाहस्तु चतुरङ्गुल ईरितः । त्र्यङ्गुलस्तु तदन्यस्य त्रीह्यर्धोनाः क्रमात्पराः ॥ १० ॥ दशाङ्गुलं जङ्घमूलं मध्यं च त्र्यङ्गुलाधिकम् । सप्तादशाङ्गुलं तूर्ध्वं जानुरष्टादशाङ्गुलम् ॥ ११ ॥ ऊर्वन्तोऽपि तथा ज्ञेयो मध्यं द्विद्वादशाङ्गुलः । चतुरङ्गुलाधिकं मूलं गुह्यं सार्धचतुष्टयम् ॥ १२ ॥ सार्धत्रयं परीणाहाद्वृषणं चतुरङ्गुलम् । सप्ताङ्गुलं परीणाहाद्वृत्तं प्रोक्तं समस्तशः ॥१३॥ अष्टत्रिंशाङ्गुलः कट्याः परीणाह उदाहृतः । सुवृत्तत्वं तथा श्रोण्योः पीनत्वं च समस्तशः ॥ १४ ॥ विस्तारश्च तथा कट्याः सुप्रतिष्ठितता पदोः । कट्याश्चैवाङ्गुलाधिक्यं नाभेरध उदाहृतः ॥ १५ ॥ नाभिः सार्धाङ्गुलश्चैव गम्भीरोर्धाङ्गुलोन्नतः । वृत्तः प्रदक्षिणश्चैव द्विचत्वारिंशदङ्गुलम् ॥ १६ ॥ मध्यं स्तने परीणाहः षडङ्गुलमतोऽधिकः । एकोनविंशाङ्गुलं तदुरोविस्तारलक्षणम् ॥ १७ ॥ पादोनमङ्गुलं चैव भुजाभ्यां सह सार्धकम् ।

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

अंसयोर्विस्तृतिश्चैव पृथगष्टाङ्गुला मता ॥ १८ ॥ सप्ताङ्गुलोच्छ्रयः कक्षादुपरि स्कन्धयोर्मतः । अष्टत्रिंशाङ्गुलं चैव हस्तयोर्मानमुच्यते ॥ ॥ १९ ॥ अष्टादशाङ्गुलो बाह्वोः परीणाह उदाहृतः । क्रमादूनं तदन्ते तु सार्धाष्टाङ्गुलमीरितम् ॥ २० ॥ साङ्गुलस्तु तलः सार्धनवाङ्गुल उदाहृतः । समं तदुभयं ज्ञेयं तथैव तलविस्तृतिः ॥ २१ ॥ अर्धाङ्गुलोन्नता मध्या द्वयोः सार्धाङ्गुलोन्नता । कनिष्ठिकायास्तस्यास्तु व्रीहिमात्राधिकः परः ॥ २२ ॥ सार्धत्रयपरीणाहौ मध्यज्येष्ठावुदाहृतौ । अन्यौ व्रीहितदर्धोनावन्या सार्धद्वयाङ्गुला ॥ २३ ॥ पादोनान्तपरीणाहाः सर्वा ज्येष्ठां विना स्मृताः । वक्षोविस्तारसदृशः परीणाहो गलस्य च ॥ २४ ॥ ललाटकुक्षिकण्ठास्तु दीर्घरेखात्रयान्विताः । वृत्तो गलो बाहवश्च स्तनावङ्गुलयस्तथा ॥ २५ ॥ रक्तास्तलनखाश्चैव नेत्रान्तोऽधर एव च । उत्तरोष्ठश्च जिह्वा च नखौ पादोनकाङ्गुलौ ॥ २६ ॥ अर्धाङ्गुलौ तथा मध्यावन्येऽष्टांशक्रमोनकाः । नासिकाया अधस्ताच्च नासिका च रराटिका ॥ २७ ॥ समा मानेन नासाया उच्चत्वेनैव मापने । अर्धाङ्गुलाधिकं सर्वमुखस्य तु भविष्यति ॥ ॥ २८ ॥ चतुरङ्गुलं तथैवास्यं सार्धव्रीह्यधरं स्मृतम् । उत्तरं व्रीहिमात्रं तु तदूर्ध्वं चाधरोपमम् ॥ २९ ॥ सार्धाङ्गुलमथ प्रोक्तमधरादध एव च । आस्य पार्श्वद्वयं प्रोक्तमाकर्णात्तु षडङ्गुलम् ॥ ३० ॥ सप्ताङ्गुलं नासिकायाः पार्श्वमाकर्णतः स्मृतम् । सपादाङ्गुलमुच्चा च नासिका परिकीर्तिता ॥ ३१ ॥ अर्धाङ्गुले पुटे तस्या मध्यं च समुदाहृतम् । नासिका व्रीहिविस्तारा चक्षुषी चाङ्गुलित्रये ॥ ३२ ॥ अङ्गुलं चैव विस्तीर्णे फुल्लेऽर्धं च तदन्यथा । चतुरङ्गुलौ भ्रुवौ चैव तथार्धाङ्गुलविस्तृतौ ॥ ३३ ॥ असंहतौ च निबिडौ तथा पक्ष्म सुनीलकम् । कर्णौ च त्र्यङ्गुलौ सार्धद्वयविस्तारसंयुतौ ॥ ३४ ॥ सकुण्डलं तावदेव विवरं सम्प्रकीर्तितम् । तथा द्व्यङ्गुलविस्तारं लताभ्यां-

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

सह कथ्यते ॥ ३५ ॥ कर्णपूरयुतौ कर्णावुत्पलाभ्यां च संयुतौ ।
नीलालकसहस्रेण युक्तं तन्मुखपङ्कजम् ॥ ३६ ॥ ललाटं सुविशालं च
तथा सार्धनवाङ्गुलम् । विस्तारो मूर्ध्नि वृत्तं च शिरश्छत्राकृति
स्मृतम् ॥ ३७ ॥ दीर्घाश्च कुञ्चिताग्राश्च नीलाः केशा हरेर्मताः ।
मुखमानेन चैवोच्चं किरीटं केशवस्य हि ॥ ३८ ॥ कुण्डले मकराकारे
वक्षश्चैव सकौस्तुभम् । सश्रीवत्सं दक्षिणतः पीनं तुङ्गमुदाहृतम् ॥
॥ ३९ ॥ हारग्रैवेयसहितमुपवीतयुतं तथा । बाहवश्च सकेयूरकङ्कणां-
गदमुद्रिकाः ॥ ४० ॥ समध्यबन्धं मध्यं च नितम्बे पीतमम्बरम् ।
काञ्चीगुणश्च पदयोर्नूपुरे चातिसुखने ॥ ४१ ॥ अङ्गुलीयानि च
पदोः कृतिभिः साधु कारयेत् । सोत्तरीयं च चक्राद्यैरायुधैश्च
समन्वितम् ॥ ४२ ॥ अनुन्नतैरविरलैर्दन्तैर्युक्तं च सुस्मितम् । सम-
दृष्टियुतं कार्यं श्लक्ष्णं चैव मनोहरम् ॥ ४३ ॥

प्रतिमार्थं व्रजन्पश्चध्वनिभिर्मङ्गलैर्युतः । गत्वा शुचिस्थलं
चैव शिलां तत्र परीक्षयेत् ॥ ४४ ॥ ध्वनिभेदेन विज्ञाय
शिलां गर्भवतीं त्यजेत् । मूलमन्त्रं जपन्विष्णुं ध्यायंस्तिष्ठेदुपोषितः ॥
॥ ४५ ॥ वार्क्षी चेद्यज्ञवृक्षस्य सारेणैव तु कारयेत् । बलिदानं
च सङ्क्षेपविधानेनैव कथ्यते ॥ ४६ ॥ अस्य सङ्क्षेपशास्त्रत्वान्न
विस्तरविरोधिता । दत्त्वोपहारं हरये तद्भूतेभ्यो बलिं हरेत् ॥ ४७ ॥
प्राच्येभ्यो विष्णुभूतेभ्य इत्याद्यखिलदिक्षु च । आदाय विष्णु-
भूतेभ्यो लोकपेभ्यस्तथा हरेः ॥ ४८ ॥ अनुज्ञामुद्धरेद्वृक्षं शिलां
वा च प्रतिमाकृते । प्रतिमां पिण्डिकां पीठं शिलाभिस्तु
त्रिजातिभिः ॥ ४९ ॥ स्वरस्थूलत्वभेदेन पुंस्त्र्याद्या जातितः शिलाः ।
पुंशिला प्रतिमार्थं तु स्त्रीशिला पीठक्लृप्तये ॥ ५० ॥ वेदमङ्गलघोषेण
वाद्यैश्च प्रतिमां हरेत् । प्रागुदक्प्रवणे देशे कुर्याद्देवालयं सुधीः ॥५१॥
रामावृते दक्षिणतः पश्चाद्दिर्यग्र एव वा । मध्ये वा ग्रामपुरयोर्विशाले

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

सुशुचौ तथा ॥ ५२ ॥ ऐशानीं दिशमेकां तु विनोदकविवर्जिते । जलाशयस्य मध्ये वा शिलावृक्षादिवर्जिते ॥ ५३ ॥ श्मशानादिकदेशानां विदूरे सुमनोहरे । किष्कुद्वादशतोऽनूनं कुर्याद्देवालयस्थलम् ॥ ५४ ॥ द्विगुणं चतुर्गुणं वापि शतकिष्कुप्रमाणकम् । कृत्वा भूशोधनं सम्यक्सार्धपुंमानतस्त्वधः ॥ ५५ ॥ केशाङ्गारास्थिवल्मीकलोष्ठाश्मादिविवर्जिते । हरिं तत्रापि सम्पूज्य बलिं दत्वापि पूर्ववत् ॥ ॥ ५६ ॥ मृद्दारुशैलैर्लोहैर्वा कुर्याद्देवालयं दृढम् । दी(र्घास्तु क)-र्घस्थकलमास्तिस्रस्तिर्यगष्टयवोदराः ॥ ५७ ॥ अङ्गुल्या मध्यरेखायाः समा लक्षणतः स्मृताः । स्वाङ्गुल्या मध्यरेखा तु प्रतिमादिषु लक्षणम् ॥ ५८ ॥ ह्रस्वमध्योच्चभेदेन तत्तन्मानं समस्तशः । प्रादेशहस्तपुरुषमानं सामान्यलक्षणम् ॥ ५९ ॥ प्रतिमाध्यर्धकं द्वारमूर्ध्वमर्ध च विस्तृतिः । प्रतिमार्धप्रमाणेन पीठस्योच्चत्वमिष्यते ॥ ६० ॥ उन्नतिः पिण्डिकायास्तु चतुरङ्गुलमानतः । त्र्यङ्गुलं द्व्यङ्गुलं वापि गृहान्तः प्रतिमासमम् ॥ ६१ ॥ उच्चं पर्यक्च क्रमश उच्चत्वं मध्यतः स्मृतम् । तावदुच्चं बहिश्चैव यद्येकं शिखरं भवेत् ॥ ६२ ॥ अर्धोच्चमथवापि स्यादधस्तात्प्रतिमोन्नतम् । ततो द्विगुणमानं वा सार्धप्रतिममेव वा ॥ ६३ ॥ शिखरान्तरे तु प्रतिमामानं तद्दल उच्यते । तत्रिपादं तदर्धं वा तदध्यर्धमथापि वा ॥ ६४ ॥ वर्तुलं पद्मसदृशं हस्तिपृष्ठसमं तथा । चतुरस्रं चाष्टकोणं विमानं परिकीर्तितम् ॥६५॥ प्रतिमाया दशगुणं विंशद्गुणमथापि वा । वर्तुलं शिखरं त्वेकं किरीटाकृतिमद्भवेत् ॥ ६६ ॥ सभयाऽपि समेतं वा पृथक्सभमथापि वा । द्विसभं त्रिसभं वापि सगोपुरमथापि वा ॥ ६७ ॥ प्राकारवृत्तयुक्तं वा सप्तप्राकारमेव वा । समवृत्तं किष्कुमात्रं बहिर्वा चतुरश्रकम् ॥६८॥ ततः परं किष्कुमात्रं सभाया अन्तरं यदि । ततस्तावत्तृतीयायाः सार्धमेव ह्युदाहृतम् ॥ ६९ ॥ किष्कुत्रयं च शक्रादेः स्थानं तद्वृत्ततः

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

स्मृतम् । ततस्तु मण्टपं कुर्यात्प्रतिष्ठायाः सुलक्षणम् ।। ७० ।। पूजये-
द्वास्तुपुरुषस्योपरिष्ठांस्तु सर्वदा । देवान्ब्रह्मादिकान्वास्तुर्वराहस्य हरेः
सुतः ।। ७१ ।। पातितो दैवतैर्भूमौ चतुरश्राकृतिः स्थितः । कृत्वाष्ट-
काष्ठकोष्ठानि मध्ये ब्रह्मा च तुष्टये ।। ७२ ।। पूज्यो द्वये द्वये शक्रो
यमो वरुण एव च । सोमश्च पूज्यः कोणेषु वह्न्याद्याः कोणदेवताः ।।
।। ७३ ।। पुनस्त्रयस्त्रये कामं धातारं सविधातृकम् । स्कन्दं च पूजये-
त्कोणे सूर्यं चैव विनायकम् ।। ७४ ।। कालं कुबेरं च बहिः प्रत्येकं
दिक्षु पूजयेत् । हारं हरिं गभीरं च गाहनं गेहनं गुहम् ।। ७५ ।।
भातमङ्गारकं चैव पूर्वस्यां दिशि पूजयेत् । दारुणं विदरिं दृतं प्रद्योतं
द्योतनं दरिम् ।। ७६ ।। मृत्युं शनैश्चरं चैव दक्षिणस्यां प्रपूजयेत् ।
पुष्करं क्षरणं क्षारं विक्षणं क्षोभणं क्षरम् ।। ७७ ।। चार्वङ्गं भार्गवं
चैव पश्चिमायां प्रपूजयेत् । चारं विचारं प्रचरं सञ्चारं चरणं
चरम् ।। ७८ ।। बृहस्पतिं बुधं चैवाप्युत्तरस्यां प्रपूजयेत् । एवमेव
विमानस्य कृतेः प्रागपि पूजयेत् ।। ७९ ।। सप्तपर्णमयं साधु कारये-
न्मण्टपं ततः । सप्तहस्तं द्विषड्ढस्तमथवा द्विगुणं ततः ।। ८० ।।
चतुर्गुणं वा सम्यकच चतुरश्रं सहाजिरम् । अन्यं च मण्टपं दीर्घं
पञ्चहस्तं तु कारयेत् ।। ८१ ।। त्रिचतुष्कोष्ठकं तत्र मध्ये प्रागायतं
शुभम् । कारयेन्मण्डलं साधु हस्तमात्रं तु (सु)विस्तृतम् ।। ८२ ।।
तत्र द्वादशपात्राणि स्थापयेत्पालिकादिकम् । पालिकास्तु चतुर्विंश-
त्यङ्गुलोच्छ्रयसंयुताः ।। ८३ ।। अष्टादशाङ्गुलाश्चैव तथा पञ्चमुखा इति
(अपि) । द्वादशाङ्गुलकाश्चैव शरावाः पश्चिमानुगाः ।। ८४ ।।

तत्र विष्णुं चतुर्मूर्तिं पूजयेद्भक्तितस्त्रिशः । सप्तधान्यानि तेष्वेव
पूरयेदङ्कुरार्थतः ।।८५।। तत्र नित्यं बलिं दद्याद्विष्णवे दशरात्रकम् ।
ब्रह्मशंकरगीर्वाणपितृगन्धर्वयक्षकैः ।। ८६ ।। भूतैश्च पायसेनैव तथा
पद्माक्षतेन वा । अन्नापूपेन पुष्पान्नैरन्नलाजाक्षतैरपि ।।८७।। सक्तुभिश्च

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

क्रमेणैव देवांतान् पायसेन वा । तदैव प्रतिमायाश्च कारयेदधि-
वासनम् ॥ ८८ ॥ पञ्चगव्ये सप्तरात्रं क्षिप्त्वा पुरुषसूक्ततः । वेदांश्च
चतुरः सम्यक्पारयेयुर्द्विजोत्तमाः ॥ ८९ ॥ प्राच्यादिद्वारगौ द्वौ
द्वावेकैकं तु दशावराः । यथालब्धं यथावित्तमथवा विष्णुतत्पराः ॥
॥ ९० ॥ त्रयोदशात्रकुण्डानि परितः कारयेद्बुधः । उक्तलक्षण-
युक्तानि प्रधानं त्वग्निकोणके ॥ ९१ ॥ साक्षात्तु कोणगाद्धस्तमात्र-
मन्तरतः सुधीः । आज्याहुतिं तेषु कुर्यात्प्रत्येकं लक्षसङ्ख्यकम् ॥९२॥
प्रत्येकमयुतं वापि प्रधाने लक्षसङ्ख्यकम् । अर्धं तदर्धमथवा मूलमन्त्रेण
मन्त्रवित् ॥ ९३ ॥ पञ्चविंशतितत्वार्थे प्रधाने जुहुयात्पुनः । प्रत्येकं
तु सहस्रं वा प्रत्येकं शतमेव वा ॥ ९४ ॥ शतं पुरुषसूक्तेन गायत्र्या
च सहस्रकम् । कृत्वा जलाधिवासं च पूर्वं वा पञ्चगव्यतः ॥ ९५ ॥
चक्राब्जं भद्रकं वापि मण्टपे मण्डलं शुभम् । पद्मं वृत्तत्रयं चक्रं
राशयो वीथिका लताः ॥ ९६ ॥ शोभोपशोभिकाश्चापि चक्राब्जस्य
तु लक्षणम् । चतुरश्रं विना चक्रं विशेषो भद्रके स्मृतः ॥ ९७ ॥
सहस्रमर्धं पादं वा कलशांस्तत्र पूजयेत् । शतं तदर्धं पादं वा वित्ता-
भावे निगद्यते ॥ ९८ ॥ क्वाथेन क्षीरवृक्षाणां तथा पञ्चामृतैरपि ।
पञ्चगव्येन शुद्धेन जलेन च पृथक्पृथक् ॥ ९९ ॥ पूरयेत्कलशान्मध्यं
शुद्धोदेनैव पूरयेत् । ब्राह्मस्यैव चतुर्दिक्षु गन्धोदानां चतुष्टयम् ॥१००॥
चतुर्दले सिते पद्मचतुष्के मण्डले स्थिते । पूर्वादिक्रमयोगेन रसक्वाथ-
शुभोदकान् ॥ १०१ ॥ गन्धांश्च स्थापयेत्पञ्चगव्यं शुद्धान्तरे न्यसेत् ।
पृथक् चतुर्दलं पद्मं रक्तं कृत्वाल्पकं सुधीः ॥ १०२ ॥ पञ्चाशत्त्वे
तु गन्धोदं सर्वमध्ये निधापयेत् । ब्राह्मस्य पुरतस्त्वेकं शार्वं संस्थापये-
द्बृहत् ॥ १०३ ॥ अष्टदिक्ष्वष्टपद्मेषु पञ्चकं पञ्चकं न्यसेत् । अनेन
क्रमयोगेन कलशा अखिला अपि ॥ १०४ ॥ तत्तद्द्रव्यमयास्तत्र तत्र
स्थाप्यास्तु बाह्यतः । तदैवाङ्कुरपात्राणि परितस्तत्र विन्यसेत् ॥१०५॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

कुशोदकं च कार्पूरं कौङ्कुमं चान्दनं तथा । तुहिनोदं (हैरबेर) हरिद्रोदमौशीरं कौष्टसार्षपम् ॥ १०६ ॥ नदीसङ्गमजं चैव ताटाकं कौप्यमेव च । निर्झरोदमिति प्रोक्ता विशेषकलशा इमे ॥ १०७ ॥ शुद्धोदद्वयमप्येतन्महातीर्थसमुद्भवम् । चतुर्विंशतिमूर्तीनां वर्णमूर्तीस्तथाऽपराः ॥ १०८ ॥ आवाहयेच्छतत्वे तु क्रमव्युत्क्रमतस्तु ताः । वर्णमूर्तीः पुनश्चैव द्विचतुर्वारमेव वा ॥ १०९ ॥ सहस्रकलशादित्वे जपेन्मन्त्रांश्च शक्तितः । ततस्तु पञ्चघोषैश्च वेदघोषैस्तथाऽऽदरात् ॥ ॥ ११० ॥ आनीय प्रतिमां स्नानं कारयेत्प्रणवेन तु । मन्त्रैः पुरुषसूक्तान्तैर्विश्वतश्चक्षुषा तथा ॥ १११ ॥ पुनश्चाष्टाक्षरेणैव प्रणवेनैव भक्तितः । स्नापयित्वा गन्धजलैर्गन्धपुष्पादिभिः पुनः ॥ ११२ ॥ अलङ्कृत्य स्थापयेत्तु प्रतिमां प्रणवेन तु । जपेदष्टाक्षरं मन्त्रं तत्तन्मूर्तिमनुं तथा ॥ ११३ ॥ अष्टोत्तरशतं मन्त्री ध्यायेत्तेजोमयीं पुनः । प्रतिमां प्रतिमांतस्थां तन्मध्ये परमं वपुः ॥ ११४ ॥ चिदानन्दरसं सर्वगुण-सम्पूर्णमुत्तमम् । पञ्चविंशतितत्त्वानां देवतास्तदनन्तरम् ॥ ११५ ॥ स्थापयेत्प्रतिमामध्ये परितः केशवस्य तु । तत्रात्वाहार्षसूक्तं च घर्मसूक्तं च वैष्णवम् ॥ ११६ ॥ सूक्तं च विश्वकर्मीयं पौरुषं सूक्तमेव च । जप्त्वा चैव निजं मन्त्रं पुनरष्टाक्षरं सुधीः ॥ ११७ ॥ प्रणवं च जपेद्विष्णुं ध्यायन्नुत्तमरूपिणम् । ततस्तु कलशैर्बाह्यक्रमेणैव जनार्दनम् ॥ ॥ ११८ ॥ स्नापयेदुक्तमन्त्रैस्तु मध्यमं प्रणवेन तु । अष्टार्णेन निजेनापि तथा पुरुषसूक्ततः ॥ ११९ ॥ आवाहनं च स्नपनं पञ्चगव्येन मध्यवत् । पूर्वाद्युत्तरपर्यन्तः कलशक्रम उच्यते ॥१२०॥ जप्त्वा पुनश्च तन्मन्त्रान्पूजयेच्च विधानतः । द्वारलोकपतिभ्यश्च बलिं दत्वा यथाक्रमम् ॥ १२१ ॥ वस्त्ररत्नहिरण्याद्यैरलङ्कृत्य विभूतितः । गुरवे दक्षिणां दद्यात्कोटिं लक्षं सहस्रकम् ॥ १२२ ॥ शतमर्धं तदर्धं वा निःस्वो भक्त्या क्षमापयेत् । तदर्धमृत्विजां चैव तदर्धं पारणा-

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

कृताम् ॥ १२३ ॥ आ श्वभ्य आ श्वपाकेभ्यो दद्यादन्नं समस्तशः । पुरस्तात्परतश्चैव सप्तरात्रं निरन्तरम् ॥ १२४ ॥ सुवर्णवस्त्ररत्नाद्यै-रागताभ्यागतानपि । पूजयेच्छक्तितो भक्त्या प्रीयतां भगवानिति ॥ ॥ १२५ ॥ गीतनृत्तैश्च वाद्यैश्च पुराणैरितिहासकैः । सूक्तैर्मङ्गल-घोषैश्च वैदिकैर्दिनसप्तकम् ॥ १२६ ॥ नयेत्ततो महाराजविभूत्या-ऽवभृथं सुधीः । कारयेद्देवदेवस्य स्वाध्यायैर्गीतनृत्तकैः ॥ १२७ ॥ महानदीसङ्गमे तु तीर्थे चातिप्रशस्तके । स्नापयेत्पूर्ववन्मन्त्रैः पुंसूक्तान्तैः स्मरन्हरिम् ॥ १२८ ॥ ततः पूर्ववदागत्य प्रवेश्य पुरुषोत्तमम् । पूजयित्वा विधानेन दत्वा दानानि शक्तितः ॥१२९॥ गुरुं च भक्त्या सम्पूज्य स्वीकुर्यादाशिषस्ततः । शतप्रस्थादनूनं तु नैवेद्यं पायसोत्तरम् ॥ १३० ॥ दिनेष्वेतेषु दातव्यं सघृतं ससि-तादिकम् । पश्चादपि यथाशक्ति पूजा कार्या हरेः सदा ॥ १३१ ॥

जीर्णालयोद्धृतौ चैव तत्त्वमन्त्रान्स्वकं तथा । प्रातिलोम्येन जप्त्वैव मूर्तौ सङ्कोचयेद्धरिम् ॥१३२॥ उक्तेनैव विधानेन तदर्धैर्विभवैः सुधीः । पादमात्रैरपि हरिं स्नापयित्वा यथोदितम् ॥ १३३ ॥ एतेनैव विधानेन कृत्वा देवालयं पुनः । स्थापयेत्पुण्डरीकाक्षं द्विगुणेन प्रवाहणात् ॥ १३४ ॥ विभवेनानुलोम्ये(मे)न जपन्मन्त्रान्पुनस्तथा । आराधयेज्जगन्नाथं ध्यायन्भक्त्या यथोदितम् ॥ १३५ ॥ यात्रापि पूर्ववत्तत्राप्युत्सवेषु च सर्वशः । कलशोक्तविधानेन पूजा बलिहृति-स्तथा ॥ १३६ ॥ उत्सवेषु सदा कार्या कलशश्चोत्सवादनु । यात्रा-स्नानं च कर्तव्यं सम्यगुक्तविधानतः ॥ १३७ ॥

चोरचाण्डालपतितश्वोदक्यादिप्रवेशने । शवाद्युपहतौ चैव पूजा-विच्छेदने तथा ॥१३८॥ स्नापनोक्तेन मार्गेण प्रायश्चित्तकृतिः स्मृता । सर्वत्र विष्णुगायत्र्या होमः स्यादयुतावरः ॥१३९॥ नावाप्याद्यभि-

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

धानानि विद्महे धीमहे तथा । प्रचोदयात्तृतीयाधस्तन्नो गायत्रिनामिका ॥ ॥ १४० ॥

दुर्गाशिवस्कन्दसूर्यविनायकमुखानपि । स्थापयेदुक्तमार्गेण तत्तन्मन्त्रैः स्मरन्हरिम् ॥ १४१ ॥ गोलकद्वितयं विष्णोस्त्रितयं वा प्रकीर्तितम् । अन्यदेवप्रतिष्ठासु तदन्तश्चिन्तयेद्धरिम् ॥ १४२ ॥ विष्णुस्मृतिविहीना तु पूजा स्यादासुरी सदा । गृह्णन्ति देवता नैतां ततः स्याद्देशविप्लवः ॥ १४३ ॥ व्याधिचोरादिभिस्तस्मादन्तर्ध्येयो हरिः सदा । विष्णुभक्तिविहीनस्य गतिः स्यान्न शुभा क्वचित् ॥१४४॥ भक्तस्याप्यन्यदेवेषु तस्माद्ध्येयो हरिः सदा । संस्मृतो भगवान्विष्णुः सर्वमङ्गलमङ्गलः ॥ १४५ ॥ समस्ताभीष्टदायी स्यात्तेन ध्येयोऽखिलैर्जनैः ।

पुरुषोऽव्यक्तं च महानहङ्कारो मनस्तथा ॥ १४६ ॥ दशेन्द्रियाणि शब्दाद्या भूतेताः पञ्चविंशतिः । तत्त्वाख्या कालमाये च नियतिर्मतिरेव च ॥ १४७ ॥ विद्या कला प्रवृत्तिश्च द्वात्रिंशत्तत्त्वसङ्ग्रहः । स्फूर्तिः संवित्प्रतिष्ठा च शक्तिरित्यपराणि तु ॥१४८॥ महालक्ष्मीस्वरूपाणि ह्येकादश विदो विदुः । विष्णोरपि स्वरूपाणि तन्नाम्नैकादशैव तु ॥ १४९ ॥ प्रधानोपमवर्णानि द्विभुजान्यप्यशेषतः । कृताञ्जलिपुटान्येव प्रधानं तं हरिं प्रति ॥ १५० ॥ सर्वाण्येतानि तत्त्वानि ब्रह्मा तु पुरुषः स्मृतः । महांश्चाव्यक्तनाम्नी तु ब्रह्माणी सम्प्रकीर्तिता ॥ १५१ ॥ एवं वायुरपि ज्ञेयो भारती चैव तत्रयम् । रुद्रोऽहङ्कार उद्दिष्टः स्कन्देन्द्रौ मन उच्यते ॥ १५२ ॥ अहङ्कारः शेषवीन्द्रावपि विद्धि‌रीरितौ । दिग्वायुसूनुसूर्याश्च वरुणश्चाश्विनावपि ॥ १५३ ॥ वह्निदक्षाविन्द्रसूनुर्मित्रश्चैव मनुस्तथा । इन्द्रियाख्याः शब्दनामा बृहस्पतिरुदाहृतः ॥ १५४ ॥ अन्ये तु सूनवो वायो रुद्रस्यापि प्रकीर्तिताः । एतेषु भगवान्विष्णुः प्रधानतनुरेव तु ॥१५५॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

ध्येयः परात्मनोर्मध्ये तत्त्वनामा(म) तदर्थयोः । जपे न्यासे नमोंऽतश्च स्वाहान्तो होमकर्मणि ॥ १५६ ॥ त्रिचतुष्षट्दशावृत्तिरेतेषां तु हुतादिके । न्यासोऽङ्गुलीषूरुबाहुमध्येषु व्युत्क्रमे स्मृतः ॥ १५७ ॥ क्रमे विपर्ययेणात्र शक्त्यादित्वं प्रकीर्तितम् । ऋषिच्छन्दोदेवताङ्गध्यानानुक्तौ प्रधानवत् ॥ १५८ ॥ ज्ञेया मन्त्राः समस्तास्ते पृथङ्मोक्षादिदायकाः । तन्त्रमार्गास्तु हरिणा ह्यसङ्ख्याः कीर्तिता अपि ॥ १५९ ॥ तेष्वयं सुगमो मार्गः सफलश्चानुतिष्ठताम् । यावतो ह्यनुष्ठाने कर्मपूर्तिर्न विद्यते ॥ १६० ॥ तावत्समस्तं कथितमस्मिंस्तन्त्रे यथाविधि । प्रीयतेऽनेन मार्गेण पूजितो मुक्तिदो भवेत् ॥ ॥ १६१ ॥ कामदश्च स्वभक्तानां भगवान्पुरुषोत्तमः ॥ १६२ ॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते श्रीमत्तन्त्रसारसङ्ग्रहे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

॥ हरिः ॐ ॥ अथ विष्णूदिते तन्त्रसारे मन्त्रगणो हि यः । उदितः सङ्ग्रहेणासावुच्यतेऽखिलसाधकः ॥ १ ॥ याष्टमस्तूयुतोऽन्तेन समेतश्चैव भूभृतः । बीजं नमश्च भगवान् सोद्देश्यो रूपसंयुतः ॥ २ ॥ स एव तादृशो लोकत्रयपालो भुवःपतेः । भावं मे देहि दान्ते तु

मन्त्रोद्धारक्रमः

(छाह्लारीमनुसृत्य)

२, ३. याष्टमः=हकारः, उयुतः=उकारेण युतः, अन्तेन=बिन्दुना समेतः (हुं) नमः=तदनन्तरं नमः शब्दः, भगवान् सोद्देश्यः=भगवते, सः एव=वराहशब्द एव, रूपसंयुतः–रूप शब्देन युक्तः, तादृशः=चतुर्थ्यन्तः (वराहरूपाय) तादृशः लोकत्रयपालः=चतुर्थ्यन्तः भूर्भुवः स्वः पतिरिति शब्दः (भूर्भुवः स्वः पतये) भुवः पतेः भावं=भूपतित्वं, मे देहि=मे देहीति शब्दः, दान्ते=दा कारान्ते, दापय स्वाहया=दापयेति तदनन्तरं स्वाहेति शब्दयुक्तः। तथा च ॥ ॐ हुं नमो भगवते वराहरूपाय भूर्भुवःस्वःपतये भूपतित्वं मे देहि दादापय स्वाहा ॥ इति मन्त्राकारः ॥ (३३)

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

दापय स्वाहया युतः ॥ ३ ॥ मनुस्तस्यापरस्तारबीजोद्देशनमोयुतः । नमः सोद्देशभगवान्महाशब्दयुतश्च सः । तादृशः स्वाहया युक्तो वराहस्यापरो मनुः ॥ ४ ॥ श्यामः सुदर्शनदराभयसद्वरेतो भूम्या युतोऽखिलनिजोक्तपरिग्रहैश्च । ध्येयो निजैश्च तनुभिः सकलैरुपेतः कोलो हरिः सकलवाञ्छितसिद्धयेऽजः ॥ ५ ॥ वैष्णवानां मुनिर्ब्रह्मा मन्त्राणां वर्णभेदतः । ज्ञेयं छन्दो देवतैकं तत्तद्रूपो हरिः परः ॥६॥ प्रणवेन स्वनाम्ना च भूधरेण परात्मना । सर्वज्ञसर्वशक्तिभ्यां षडङ्गानि विदो विदुः ॥७॥ ज्ञानैश्वर्यप्रभानन्दतेजःशक्तिभिरेव वा (च) । पूर्णात्ममध्यगैः सर्ववैष्णवाङ्गान्यथो विदुः ॥ ८ ॥

तिष्ठोदादि(ः)स्वजायायाः कारणं स्वाहया युतः ॥९॥ श्रीकरोऽष्टाक्षरो मन्त्रो गरुडारूढसंस्मृतिः । द्विर्भीषय त्रासय च प्रमर्दय तथैव च ॥ १० ॥ प्रध्वंसयाथो रक्षेति पश्चाङ्गश्चेदुदाहृतः ।

क्रूरं वीरं बृहद्विष्णुं दीप्यन्तं विश्वतो मुखम् ॥११॥ पुंमृगेन्द्रं भयकरं शुभं मृत्योश्च मारकम् । नमामि स्वयमित्येष द्वात्रिंशार्णो

---

४. तारः=ॐकारः, बीजं=हुं इति बीजाक्षरं, उद्देशः=चतुर्थी विभक्तियुतो वराह शब्दः (वराहाय), नमः=नमः शब्दः । तथा च ॥ ॥ ॐ हुं वराहाय नमः ॥ इति द्वितीयमन्त्राकारः ॥ (८)

नमः–आदौ नमः शब्दः, तदनन्तरं सोद्देशभगवान्=चतुर्थ्यन्तो भगवच्छब्दः, ततः महाशब्देन युक्तः सः तादृशः = चतुर्थ्यन्तो वराहशब्दः (महावराहाय), ततः स्वाहया=स्वाहा शब्देन युक्तः तृतीयो वराहमन्त्रः ॥ तथाच ॥ नमो भगवते महावराहाय स्वाहा ॥ इति तृतीय-मन्त्राकारः ॥ (१४)

९, १०. उदादिः–उत् इत्याकारक शब्दादिः, तिष्ठ=तिष्ठेति शब्दः (उत्तिष्ठ), स्वजायायाः कारणं=श्रीकर इति शब्दः ततः स्वाहा शब्देन युक्तः । तथा च ॥ उत्तिष्ठ श्रीकर स्वाहा ॥ इति श्रीकरोऽष्टाक्षरो मन्त्रः ॥ (८)

११, १२. क्रूरं–उग्रमिति पदं, वीरं=तदनन्तरं वीरमिति पदं, ततो बृहद्विष्णुं–महाशब्दोपेत विष्णुं इति पदं, ततः दीप्यन्तं–ज्वलन्तं,

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

मनुर्हरेः ॥ १२ ॥ द्विर्जयस्योपरि निजं सोद्देशं सर्ववित्तथा । महातेजो बलं वीर्यं तादृशं स्वाहया युतम् ॥ १३ ॥ चतुर्विंशाक्षरो मन्त्रो निखिलेष्टप्रदायकः । विद्महे धीमहे पूर्वं स्वयं चैव महाबलः ॥ ॥ १४ ॥ प्रेरयेत्तन्न इत्येतन्मध्येऽनन्तः प्रकीर्तितः । पादैर्व्यस्तैः समस्तैश्च पदैश्चाङ्गं प्रकीर्तितम् ॥ १५ ॥ पूर्वयोस्तत्र पूर्वं तु सर्वज्ञेन षडङ्गकम् । तृतीयं तु द्विरावृत्तैः पादैरङ्गसमन्वितम् ॥ १६ ॥ ध्यायेन्नृसिंहमुरुवृत्तरवित्रिनेत्रं जानुप्रसक्तकरयुग्ममथापराभ्याम् । चक्रं दरं च दधतं प्रियया समेतं तिग्मांशुकोट्यधिकतेजसमग्र्यशक्तिम् ॥ ॥ १७ ॥ सर्वेष्वपि हि मन्त्रेषु ध्याद्यनन्तान्तबाहुकः । चेतनान्तस्थमारभ्य सर्वगान्तस्थ(स्व)रूपवान् ॥ १८ ॥ अनन्तरूपो ध्येयोऽत्र स्वगुरूक्तानुसारतः । यथायोग्यं यथाशक्ति तत्तदायुधभूषणः ॥१९॥ शङ्खचक्रगदापद्मखड्गखेटाः सशार्ङ्गकाः । शरो मुसलवज्रौ च हलः

ततः विश्वतोमुखं=सर्वतोमुखमिति पदं, ततः पुं मृगेन्द्रं=नरसिंहमिति पदं, भयङ्करं=भीषणमिति पदं, शुभं=भद्रमिति पदं, मृत्योश्च मारकं=मृत्युमृत्युं इति पदं, ततः नमामि इति, स्वयं=अहमिति पदं। तथा च॥ 'उग्रं वीरं महाविष्णुं ज्वलन्तं सर्वतोमुखं। नृसिंहं भीषणं भद्रं मृत्युमृत्युं नमाम्यहम्'॥ इति नरसिंहमन्त्रः ॥ (३२)

१३. द्विः जयस्य=जय जय शब्दस्य, अनन्तरं सोद्देशं निजं=नरसिंहाय इति पदं, तदनन्तरं तथा सर्ववित्=सर्वज्ञायेति पदं, ततः तादृशं महातेजोबलं वीर्यं=महातेजोबलवीर्याय इति पदं, ततः स्वाहा इति पदं तथा च 'जय जय नरसिंहाय सर्वज्ञाय महातेजोबलवीर्याय स्वाहा' इति अपरो नरसिंहमन्त्रः ॥ (२४)

१४. विद्महे पूर्वं=विद्महे शब्दात् प्राक् स्वयं च=नरसिंहाय इति पदं, धीमहे पूर्वं=धीमहि शब्दात् प्राक्, महाबलः च=महाबलाय इति पदं, तन्नः प्रेरयेत् इत्येतन्मध्ये=तन्नः इत्यनन्तरं प्रचोदयात् इत्यस्मात्पूर्वं, अनन्तः=अनन्त इति पदम्। तथा च 'नरसिंहाय विद्महे महाबलाय धीमहि। तन्नोऽनन्तः प्रचोदयात्' इति नरसिंहगायत्रीमन्त्रः ॥

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

पाशाङ्कुशौ तथा ॥ २० ॥ शूलं च भिण्डिबालश्च पट्टिशोऽग्नि-र्वराभये । तर्कमुद्राक्षमाला च पुस्तकं च विदारणम् ॥ २१ ॥ इत्यादीन्यखिलान्येव विष्णोश्चिन्त्यानि बाहुषु ।

वियत्स इति युग्मार्णो विपरीतश्च स स्मृतः॥ २२ ॥ स सर्ग-हीनो वेतश्च बिन्दुहीनोत्तरस्तथा । त्रय एते महामन्त्राः पुरुषार्थ-चतुष्टये ॥ २३ ॥ कल्पवृक्षाः प्रिया विष्णोर्विशेषज्ञानदायकाः । तैरेव तु द्विरावृत्तैरङ्गमेषां प्रकीर्तितम् ॥ २४ ॥ श्वासरूपो जपो नित्यमुभयोर्विद्वदज्ञयोः । एकविंशत्सहस्रात्मा सषट्शतमहर्निशम् ॥ ॥ २५ ॥ अर्पणीयो हरौ नित्यं प्रातर्योगो महानयम् । अशेषदोष-दहनस्तत्त्वज्ञानप्रदायकः ॥ २६ ॥ अष्टैश्वर्यप्रदश्चैव कृतादौ समुपा-सताम् । तारयोगोऽप्येवमेव ब्रह्मादावेव वर्तते ॥ २७ ॥ ध्याये-द्रवीन्दुकरमिन्दुसहस्रलक्षकान्ति प्रियासहितमास्थितमिन्दुबिम्बे । शङ्खा-रिदोर्द्वयमुदर्कमहेन्दुबिम्बात्संसिच्यमानममृतेन रमाधिनाथम् ॥२८॥

---

२२. मालारूपो हंसमन्त्रः— वियत्=आकाशबीजं हकारः बिन्दु सहितः, ततः सः=विसर्गसहितः सकारः, अनेन 'हंसः' इति युग्मार्णः=द्व्यक्षरः मन्त्रः। सः=हंसः इति मन्त्रः, विपरीतः=व्युत्क्रमेण उच्चरितः सोहं इत्यपि द्व्यक्षरः, द्वितीयो मन्त्रः सः=सः इति वर्णः सर्गहीनः=विसर्गरहितः तथा अकाररहितश्च कार्यः, तथा च स् इति भवति, वेतः=वा कारेण सहितश्च कार्यः ततश्च 'स्वा' इति भवति, उत्तरः='हं' इति वर्णः, बिन्दुहीनः=अनुस्वार रहितः, आ कार सहितश्च, तथा=पूर्ववदेव द्व्यक्षरः 'स्वाहा' इति तृतीयो मन्त्रः। तथा च 'हंसः सोहं स्वाहा' इति मन्त्रत्रयात्मकः मालारूपः षडक्षरः हंसमन्त्रः।

२७. हंसमन्त्रान्तरमाह — तारयोगः = ॐकार सम्बन्धवान्, एवमेव=अयमपि पूर्वमन्त्रवत् चतुर्थो हंसमन्त्रः, एवकारेण पूर्वमन्त्र-सम्बद्ध एवायं न पृथक्। तथा च ॐ हंसः सोहं स्वाहा इति सप्ताक्षरः हंसमन्त्रः। एते चत्वारः मालामन्त्रा इत्युक्तं भवति।

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

अन्त्यस्य रक्तवर्णो वा ध्येयो विष्णुः सनातनः । विद्युद्वर्णोऽथवा ध्येयः शक्त्येतः पश्चमन्त्रयुक् ॥ २९ ॥ अष्टाक्षरो महामन्त्रस्तैरेवाङ्गैः समन्वितः । अन्त्यध्यानयुतश्चैव निःशेषपुरुषार्थदः ॥ ३० ॥

मूलं नः प्रतिषेधश्च सोद्देशो(श्यो)भगवानपि । विष्णुर्भोज्याधिपः स्वाहा युक्तोऽष्टादशवर्णकः ॥ ३१ ॥ अङ्गानि तत्पदैरेव मन्त्रचिन्तामणिस्त्वयम् । यथेष्टभक्ष्यभोज्यादिदाता मुक्तिप्रदायकः ॥ ३२ ॥ ध्यायेत्सुशुक्लमरविन्ददलायताक्षं सौवर्णपात्रदधिभोज्यमथामृतं च । दोर्भ्यां दधानमखिलैश्च सुरैः समेतं शीतांशुमण्डलगतं रमया समेतम् ॥ ३३ ॥

अमृतं स्वयमुद्देशयुक्तः सहृदयो मनुः । सतारोऽष्टाक्षरोऽङ्गानि पदैर्व्यस्तैः समस्तकैः ॥ ३४ ॥ उद्यद्रविप्रभमरीन्द्रदरौ गदां च ज्ञानं

---

२९. हंसस्यैव मन्त्रान्तरमाह—पूर्वोक्तः हंसमन्त्रः शक्त्या=शक्तिबीजेन बिन्दुयुक्तेन ह्रीकारेण इतः (चेत्)=युक्तः चेत्, पश्चमन्त्रयुक्=पश्चमन्त्रमालारूपः अष्टाक्षरो महामन्त्रो भवति तथा च ॐ ह्रीं हंसः सोहं स्वाहा इति मन्त्रनिष्पत्तिः ॥

३१. मन्त्रचिन्तामणिमन्त्रमाह—मूलं=ॐकारः, ततः नः=नकारः, प्रतिषेधः=प्रतिषेधार्थकः मकारः नमः शब्द इत्यर्थः, ततः सोद्देशः=चतुर्थ्यन्तः, भगवान्=भगवते इति शब्दः अपि तथैव चतुर्थ्यन्तः, विष्णुः=विष्णवे इति शब्दः ततः तथैव चतुर्थ्यन्तः, भोज्याधिपः=तदर्थकः अन्नाधिपते इति शब्दः, अन्ते स्वाहा युक्तः=स्वाहा शब्देन युक्तः, एवं अष्टादशवर्णात्मकः मन्त्रः ॥ तथा च 'ॐ नमो भगवते विष्णवे अन्नाधिपतये स्वाहा' इति मन्त्रः उद्धृतो भवति, इममेव मन्त्रं दधिवामनमन्त्र इत्याहुः ।

३४. वामनमन्त्रमाह—अमृतं=अमृत बीजं 'वां' इत्यक्षरं, स्वयं उद्देश युक्तः=चतुर्थ्यन्तः स्ववाचकः 'वामनाय' इति शब्दः । सहृदयः='नमः' शब्दयुक्तः, सतारः=ॐकारयुक्तः अष्टाक्षरः, मनुः=अष्टवर्णात्मकः वामनमन्त्रः । तथा च 'ॐ वां वामनाय नमः' इति मन्त्रनिष्पत्तिः ।

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

च बिभ्रतमजं प्रियया समेतम् । विश्वावकाशमभितः प्रतिभासयन्तं भासा स्वया स्मरत विष्णुमजादिवन्द्यम् ॥ ३५ ॥

त्रिविक्रमस्तु सोद्देशो विश्वरूपश्च तत्परः । धीविदौ च महे विष्णुस्तन्नः प्रेरणमध्यगः ॥ ३६ ॥

स्वयमुद्देशसंयुक्तस्तदाद्यर्णपुरःसरः । सनतिः षडक्षरो मन्त्रो वर्णैरङ्गक्रिया मता ॥ ३७ ॥ अङ्गारवर्णमभितोऽण्डबहिःप्रभाभिर्व्याप्तं परश्वधधनुर्धरमेकवीरम् । ध्यायेदजेशपुरुहूतमुखैः स्तुवद्भिरावीतमात्मपदवीं प्रतिपादयन्तम् ॥ ३८ ॥ श्यामं रवीन्द्वमितदीधितिकान्तियुक्तं ज्ञानं शरं च दधतं प्रियया समेतम् । स्वात्मस्वरूपममितं हनुमन्मुखेषु सन्दर्शयन्तमजितं स्मरतोरुगीर्भिः ॥ ३९ ॥

निजगोत्रं तु सोद्देशं पूर्वाक्षरपुरःसरम् । नत्यन्तं तारपूर्वं च मनुरष्टाक्षरो मतः ॥ ४० ॥ ते च बीजे बीजभूते धर्मादीनामशेषतः ।

---

३६. वामनगायत्रीमाह—सोद्देशः = चतुर्थ्यन्तः, त्रिविक्रमः = 'त्रिविक्रमाय' इति शब्दः । तत्परः=तदनन्तरं विश्वरूपश्च=चतुर्थ्यन्तः 'विश्वरूपाय' इति शब्दः । धी विदौ च-एतयोरुपरि 'विद्' शब्दः 'धी' शब्दश्च, तयोरुपरि 'महे' इति शब्दः तदनन्तरं तन्नः प्रेरणमध्यगः='तन्नः' 'प्रचोदयात्' इत्येतयोः मध्ये स्थितः, विष्णुः=विष्णुशब्दः । ततश्च त्रिविक्रमाय विद्महे । विश्वरूपाय धीमहि । तन्नो विष्णुः प्रचोदयात् । इति वामनगायत्री निष्पन्ना ॥ इमां त्रिविक्रमगायत्रीत्यप्याहुः ॥

३७. इदानीं परशुराममन्त्रं दाशरथिराममन्त्रं च युगपदुद्धरति-उद्देशसंयुक्तः=चतुर्थ्यन्तः, स्वयं='राम' शब्दः, तदाद्यर्णपुरःसरः=बिन्दुसहित 'रा' वर्णपूर्वकः 'रां' इति वर्णपूर्वकः, सनतिः = अन्ते 'नमः' शब्दयुक्तः षडक्षरः मन्त्रः । ततश्च 'रां रामाय नमः' इति मन्त्रावुद्धृतौ ।

४०. भार्गवराघवमन्त्रौ युगपदुद्धरति । तारपूर्वं = ॐकारपूर्वं, पूर्वाक्षरपुरःसरं=बिन्दुसहिताद्यक्षरपूर्वकं 'भां' 'रां' इति, सोद्देशं निजगोत्रं=चतुर्थ्यन्तं तत्तद्रामगोत्रवाचिपदं 'भार्गवाय' 'रामाय' इति,

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

एते विजयदा मन्त्रा ज्ञानमोक्षप्रदायकाः ॥ ४१ ॥ हिरण्यरत्न-राज्यादिसमभीष्टसुरद्रुमाः ।

कृष्णो गोविच्च कामेतः सोद्देशो वल्लवीजनः ॥ ४२ ॥ प्रियश्च तादृशः स्वाहायुगष्टादशवर्णकः । पदैरङ्गानि सम्प्रीतिकाममोक्षप्रदो मनुः ॥ ४३ ॥ ध्यायेद्धरिन्मणिनिभं जगदेकवन्द्यं सौन्दर्यसारमरिशङ्खवराभयानि । दोर्भिर्दधानमजितं सरसं च भैष्मीसत्यासमेतमखिलप्रदमिन्दिरेशम् ॥ ४४ ॥

सकामः स्वयमुद्देशी नत्यन्तोऽयं षडक्षरः । तदादिरपि सर्वेष्टचिन्तामणिरुदाहृतः ॥ ४५ ॥ दृष्टार्थ एव मन्त्राणां कलौ वीर्यं

नत्यन्तं=नमः शब्दान्तं अष्टाक्षरयुक्तं मन्त्रद्वयम् । ततश्च 'ॐ भां भार्गवाय नमः' 'ॐ रां राघवाय नमः' इति क्रमेण भार्गवराघवमन्त्रावुद्धृतौ ।

४१. तयोरेव एकाक्षर मन्त्रद्वयमाह । ते बीजे = 'भां' 'रां' इति, च=मन्त्रौ भवतः । अनेन 'भां' इति एकाक्षरो भार्गवमन्त्रः 'रां' इति एकाक्षरो राघवमन्त्रश्च उद्धृतौ ।

४२. कृष्णमन्त्रमाह । कामेतः=कामबीजेन 'क्लीं' इति वर्णेन युक्तः, सोद्देशः=चतुर्थ्यन्तः, कृष्णः='कृष्णाय' इति शब्दः, ततस्तथैव चतुर्थ्यन्तः, गोवित्='गोविन्दाय' इति शब्दः, ततश्च वल्लवीजनः='गोपीजन' शब्दः, ततः तादृशः=चतुर्थ्यन्तः, प्रियः='वल्लभाय' इति शब्दः, स्वाहायुक्तः='स्वाहा' शब्दयुतः, एवं च 'क्लीं कृष्णाय गोविन्दाय गोपीजनवल्लभाय स्वाहा' इति अष्टादशवर्णात्मकः मन्त्रः उद्धृतः । इमं मन्त्रं मदनगोपालनाम्नापि व्यवहरन्ति ।

४५. कृष्णमन्त्रान्तरमाह । सकामः = 'क्लीं' कारेण युक्तः, उद्देशी=चतुर्थ्यन्तः, स्वयं='कृष्ण' शब्दः 'कृष्णाय' इति शब्द इत्यर्थः, नत्यन्तः=अन्ते 'नमः' पदयुतः । अनेन 'क्लीं कृष्णाय नमः' इति षडक्षरः मन्त्रः उक्तो भवति ।

एकाक्षर कृष्णमन्त्रमाह । तदादिः=तन्मन्त्रादिस्थित 'क्लीं' इति वर्णोऽपि मन्त्र इत्यर्थः ।

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

तिरस्कृतम् । तत्राप्युद्दीप्तवीर्या हि मन्त्रा अत्र प्रकीर्तिताः ॥ ४६ ॥ वासिष्ठवृष्णिप्रवरमन्त्रास्तत्रापि वीर्यदाः ।

स्वयं वेदपदारूढः पूर्ववर्णपुरःसरः ॥ ४७ ॥ नत्यन्तोऽष्टाक्षरो मन्त्रः प्रियो विज्ञानगोपतेः । व्याख्याश्रीसर्वविज्ञानकवितादि-गुणप्रदः ॥ ४८ ॥ वादे विजयदो नित्यं यथा युद्धे नृकेसरी ॥४९॥ विज्ञानरोचिः परिपूरितान्तर्बाह्याण्डकोशं हरितोपलाभम् । तर्का-भयेतं विधिशर्वपूर्वगीर्वाणविज्ञानदमानतोऽस्मि ॥ ५० ॥

ज्ञानानन्दपुरःपूर्णो विद्महे धीमहे तथा । तन्नः प्रेरणमध्ये तु व्यासो मन्त्राधिपाधिपः ॥ ५१ ॥

आदिबीजं स्थिरादोषज्ञानबीजं विमुक्तिदम् । सर्वपापक्षयकरं सर्वव्याधिविनाशनम् ॥ ५२ ॥ ध्यायेच्छशाङ्कशतकोट्यतिसौख्य-कान्तिं संसिच्यमानममृतोरुघटैः सुरेशैः । वर्णाभिमानिभिरजेशमुखैः सहैव पञ्चाशता प्रतिगिरन्तमशेषविद्याः ॥ ५३ ॥

---

४७. वेदव्यासमन्त्रमाह । पूर्ववर्णपुरःसरः=व्यासपदपूर्ववर्णभूत 'व्या' शब्देन बिन्दुसहितेन आदौ युक्तः, वेदपदारूढः='वेद' इति पदोपरिस्थितः, स्वयं=चतुर्थ्यन्तः 'व्यासाय' इति शब्दः, नत्यन्तः= 'नमः' पदेन अन्ते युक्तः । एवं च 'व्यां वेदव्यासाय नमः' इति अष्टाक्षरः मन्त्रः निष्पन्नः ।

५१. वेदव्यासगायत्रीमाह । ज्ञानानन्दपुरः = 'ज्ञान' शब्द 'आनन्द' शब्दयोः आदौ प्रयुक्तः, पूर्णः=पूर्णशब्दः, एतौ चतुर्थ्यन्तौ ज्ञातव्यौ, तथा–तयोरनन्तरं यथाक्रमं, विद्महे धीमहे=ज्ञानपदानन्तरं विद्महे पदं, आनन्दपदानन्तरं धीमहि इति पदं, तन्नः प्रेरण मध्ये='तन्नः' 'प्रचोदयात्' इत्यनयोर्मध्ये व्यासः='व्यासः' इति पदं । तथा च 'पूर्णज्ञानाय विद्महे । पूर्णानन्दाय धीमहि । तन्नो व्यासः प्रचोदयात् ।' इति व्यासगायत्री उद्धृता भवति ।

५२. एकाक्षरवेदव्यासमन्त्रमाह । आदिबीजं=मन्त्रस्यादौ प्रयुज्य-मानं 'व्यां' इति बीजम् । तथा च 'व्यां' इत्येकाक्षरो मन्त्र उक्तो भवति ।

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

सोद्देशस्तु स्वयं दीर्घपूर्वार्णाद्यो नमोयुतः । सर्वविद्याप्रदोऽष्टार्णः प्रतिवादिजयप्रदः ॥ विमुक्तिसाधनः कीर्तिबुद्धिस्थैर्यप्रदः सदा ॥ ॥ ५४ ॥ वन्दे तुरङ्गवदनं शशिबिम्बसंस्थं चन्द्रावदातममृतात्मकरैः समन्तात् । अण्डान्तरं बहिरपि प्रतिभासयन्तं शङ्खाक्षपुस्तकसुबोधयुताब्जबाहुम् ॥ ५५ ॥ नस्तो मुखादपि निरन्तरमुद्गिरन्तं विद्या अशेषत उताब्जभवेशमुख्यैः । संसेव्यमानमतिभक्तिभरावनम्रैर्लक्ष्म्याऽमृतेन सततं परिषिच्यमानम् ॥ ५६ ॥

स्वयमुद्देशवान्पूर्ववर्णपूर्वो नमोयुतः । सतारोऽष्टाक्षरश्चैव नवार्णश्च मनू स्मृतौ ॥ ५७ ॥ प्रोद्यद्दिवाकरसमानतनुं सहस्रसूर्योरुदीधितिभिराप्तसमस्तलोकम् । ज्ञानाभयाङ्कितकरं कपिलं च दत्तं ध्यायेदजादिसमितिं प्रतिबोधयन्तम् ॥ ५८ ॥ अधृष्यताज्ञानमोक्षप्रदौ भक्तेष्विमौ सदा ।

---

५४. हयग्रीवमन्त्रचतुष्टयमुद्धरति । दीर्घपूर्वाद्यार्णः=आद्यः दीर्घः पूर्ववर्णः । बिन्दुयुक्तश्च । 'हां' इति वर्णपूर्वकः, नमोयुतः=अन्ते 'नमः' शब्दयुक्तः, सोद्देशः=चतुर्थ्यन्तः, स्वयं=स्ववाचकः यथासम्भवं 'हयशिरस्' 'हयग्रीव' 'हयशीर्ष' 'हयशीर्षन्' इत्येतेष्वेकशब्दयुक्तः अष्टाक्षरः मन्त्रः । एवं च (१) 'हां हयशिरसे नमः' (२) 'हां हयग्रीवाय नमः' (३) 'हां हयशीर्षाय नमः' (४) 'हां हयशीर्ष्णे नमः' इति चत्वारो मन्त्रा उद्धृता भवन्ति—अत्र चतुर्थे मन्त्रे षकार णकारयोर्भेदेन अष्टाक्षरता ज्ञेया ।

५७. कपिलदत्तात्रेयमन्त्रौ युगपदाह । स्वयं=स्ववाचकः कपिलशब्दः दत्तात्रेयशब्दो वा, उद्देशवान्=चतुर्थ्यन्तः, पूर्ववर्णपूर्वः='कं' इति 'दं' इति वा आदौ युक्तः, अन्ते नमो युतः='नमः' शब्दयुक्तः, सतारः=ॐकारपूर्वकः । एवं च 'ॐ कं कपिलाय नमः' इति अष्टाक्षरः कपिलमन्त्रः, 'ॐ दं दत्तात्रेयाय नमः' इति नवाक्षर दत्तात्रेयमन्त्रश्च उद्धृतौ ।

५९. वैदिकान् जप्यान् वैष्णवान् मन्त्रानाह । (१) दीर्घतमोदृष्टं=दीर्घतमसा ऋषिणा दृष्टं, विष्णोर्नुकं='विष्णोर्नु कं वीर्याणि प्रवो चं'

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

सूक्तं दीर्घतमोदृष्टं विष्णोर्नुकमिति प्रभोः ॥ ५९ ॥ सर्वार्थदं गार्त्समदं यो जात इति चापरम् । वासिष्ठं च परो मात्रयेति ज्ञान-विमुक्तिदम् ॥ ६० ॥ भौवनीयं सर्वकाममोक्षदं य इमेत्यपि । एवमेवाखिला वेदा ज्ञातव्या विष्णुतत्पराः ॥ ६१ ॥

स्वदृष्टं सूक्तमखिलकामदं हरितुष्टिदम् । वाचोम्भि्र(म्भृ)ण्याः श्रियोऽङ्गानि श्रीर्लक्ष्मीर्मेन्दिरा रमा ॥ ६२ ॥ कौशेयपीतवसना-मरविन्दनेत्रां पद्मद्वयाभयवरोद्यतपद्महस्ताम् । उद्यच्छतार्कसदृशीं परमाङ्कसंस्थां ध्यायेद्विधीशनुतपादयुगां जनित्रीम् ॥ ६३ ॥

लज्जाबीजं च तद्बीजं तस्या एवाभिधायकम् । पाशाङ्कुशौ रक्तवस्त्रे लज्जाबीजे विशिष्यते ॥ ६४ ॥ अमध्ययुग्मस्वरगं तेनैवाङ्ग-मुदाहृतम् । सत्ताबीजं च दुर्बीजं तद्वदेव प्रकीर्तितम् ॥ ६५ ॥ वर्णः

इति षडर्चं वर्गत्रयात्मकं वा सूक्तं (ऋक्संहिता. मं. १–सू. १५४) (अ. २–अ. २–व. २४)। (२) वासिष्ठं=वसिष्ठ ऋषिणा दृष्टं, परोमात्रयेति='परो मात्रया तन्वा वृधान' इत्यादि चतुर्दशर्चं सूक्तं (ऋ. सं. ७–९९, १००) (अ. ५–अ. ६–व. २४, २५)। (३) भौवनीयं विश्वकर्मणा दृष्टं य इमेति='य इमा विश्वा भुवनानि जुह्वदि'त्यादि चतुर्दशर्चं सूक्तं (ऋ. सं. १०–८१, ८२) (अ. ८–अ. ३–व. १६, १७)। (४) गार्त्समदं=गृत्समदऋषिणा दृष्टं, यो जात इति='यो जात एव प्रथमो मनस्वान्' इत्यादि पञ्चदशर्चं सूक्तं (ऋ. सं. २–१२) (अ. २–अ. ६. व. ७, ८, ९)।

६२. लक्ष्मीमन्त्रमाह। वाचः=वाङ्नियामकत्वेन वागाख्यायाः अम्भृणीनामिकायाः श्रियः प्रतिपादकं, स्वदृष्टं=श्रीदेव्या दृष्टं, सूक्तं='अहं रुद्रेभिर्वसुभिश्चरामि' इत्यादि अष्टर्चं (ऋ. सं. १०–१२५) (अ. ८–अ. ७–व. ११, १२)

६४. लक्ष्म्या अपरौ मन्त्रावाह । लज्जाबीजं='ह्रीं' इति पदं, तद्बीजं='श्रीं' इति पदं। एवं च 'ह्रीं' इत्येकः 'श्रीं' इत्येकः एवं द्वौ मन्त्रौ उक्तौ भवतः।

६५. लक्ष्म्या एवापरं मन्त्रद्वयमाह । सत्ताबीजं=सत्तार्थकं भू इति बीजं, दुर्बीजं='दुः' इति बीजं, ह्री बीजादिवदेव अंगादियुक्तम्। एवं च 'भू' इत्येकः 'दुः' इत्येकः इति मन्त्रद्वयम्।

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

श्यामो विशेषोऽत्र ताम्बूलं नीलमुत्पलम् । चक्रशङ्खौ तर्जनं च शूलमित्यपरत्र च ॥ ६६ ॥ नमोऽन्तः स्वेनसहितस्तद्देवान्यो मनुः स्मृतः । दुर्गा त्रिष्टुप् कश्यपोक्ता तत्रवर्णोऽग्निवत्स्मृतः ॥ ६७ ॥ त्रिनेत्रत्वं च दुर्गायाः प्रायः सर्वत्र कथ्यते । पादैः समस्तेन तथा षड्वर्णेनाङ्गमुच्यते ॥ ६८ ॥ रमाया एव रूपाणि त्वेतानि हि विदो विदुः । मुख्यतो जामदग्न्यस्तु देवताऽस्य मनोः स्मृतः ॥ ६९ ॥

हिरण्यगर्भसूक्तं च भृगुदृष्टं प्रकीर्तितम् । ब्रह्मधातृविरिञ्चाजपाद्यैरङ्गमुदाहृतम् ॥ ७० ॥ ध्यायेन्निषण्णमजमच्युतनाभिपद्मे प्रोद्यद्दिवाकरसमूहनिकाशमग्र्यम् । मातृप्रकारकरमुत्तमकान्तिमद्भिर्वक्त्रैः सृजन्तमखिलैः परमार्थविद्याः ॥ ७१ ॥ स्वयमुद्देशनतिमांस्तस्य पञ्चाक्षरो मनुः । स्वयमेवापरोऽष्टार्णस्तादृशः सम्प्रकीर्तितः ॥ ७२ ॥

---

६७. लक्ष्म्याः पुनः अपरं मन्त्रद्वयमाह । तदेव='भूं' 'दुं' इत्येतद्बीजद्वयमेव, नमोन्तं=अन्ते 'नमः' शब्दोपेतं, स्वेन=चतुर्थ्यन्तेन 'भू' शब्देन 'दुर्गा' शब्देन च सहितं, अन्यः मनुः=लक्ष्म्या एव अपरं मन्त्रद्वयं स्मृतम् । तथा च 'भूं भुवे नमः' इति पञ्चाक्षर एको मन्त्रः, 'दुः दुर्गायै नमः' इति षडक्षर अपरः ।

तस्या एव मन्त्रान्तरमाह । त्रिष्टुप्=त्रिष्टुप् छन्दोबद्धा, कश्यपोक्ता=कश्यपर्षिणा दृष्टा, दुर्गा='जातवेदसे सुनवाम सोममि'त्यादि ऋक् (ऋ. सं. १-९९-१) (अ. १–अ. ७–व. ७) दुर्गामन्त्र इत्यर्थः ।

७०. हिरण्यगर्भमन्त्रमाह । भृगुदृष्टं=भृगुमुनिना दृष्टं, हिरण्यगर्भसूक्तं=पञ्चदशर्चं 'हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे' इत्यादि सूक्तं चतुर्मुखब्रह्मणः मन्त्ररूपं (ऋक् सं. १०–१२१) (अ. ८–अ. ७–व. ३, ४)

७२. तस्यैव पञ्चाक्षरमन्त्रमाह । उद्देशनतिमान्=चतुर्थ्यन्तः नमः शब्दयुक्तश्च, स्वयं=स्ववाचकः 'ब्रह्म' शब्दः ब्रह्मणः पञ्चाक्षरो मन्त्रः । 'ब्रह्मणे नमः' इति मन्त्रनिष्पत्तिः ।

तस्यैव मन्त्रान्तरमाह । तादृशः=चतुर्थ्यन्तः नमःशब्दवांश्च, स्वयमेव=स्ववाचक हिरण्यगर्भ शब्दः अष्टाक्षरः अपरः मन्त्रः संप्रकीर्तितः । तथा च 'हिरण्यगर्भाय नमः' इति मन्त्रः भवति ।

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

बळाद्यं भृगुणा दृष्टं प्राणाग्नेः सूक्तमुच्यते । प्राणाद्यैः पञ्चभिस्तस्याप्यङ्गान्युक्तानि सूरिभिः ॥ ७३ ॥ उद्यद्रविप्रकरसन्निभमच्युताङ्के स्वासीनमस्य नुतिनित्यवचःप्रवृत्तिम् । ध्यायेद्गदाभयकरं सुकृताञ्जलिं तं प्राणं यथेष्टतनुमुन्नतकर्मशक्तिम् ॥ ७४ ॥ प्राणाद्याः पञ्चमन्त्राश्च तस्य देवस्य वाचकाः । उच्यते हरिरप्येतैः साक्षान्नारायणादिकः ॥७५॥

ब्रह्माण्या अपि भारत्या गौरीर्यस्त इति श्रुतौ । मन्त्रौ दीर्घतमोदृष्टौ सर्वाभीष्टप्रदायकौ ॥ ७६ ॥ उद्यद्दिवाकरसमूहनिभां स्वभर्तुरङ्कस्थितामभयसद्वरबाहुयुग्माम् । मुद्रां च तत्त्वदृशये वरपुस्तकं च दोर्युग्मकेन दधतीं स्मरतात्मविद्याम् ॥ ७७ ॥ पादैर्व्यस्तैः समस्तैश्च तदङ्गानि विदो विदुः । स्वयमुद्देशनत्यन्तौ मन्त्रौ द्वावपरौ तयोः ॥

---

७३. मुख्यवायुमन्त्रमाह । भृगुणा दृष्टं = भृगु ऋषिणा दृष्टं, बळाद्यं=बळिति प्रथमपदयुक्तं 'बळित्था तद्वपुषे धायि दर्शतं' इत्यादि एकवर्गात्मकं, त्रयोदशर्चं, पञ्चदशर्चं वा प्राणाग्नि सूक्तं मुख्यप्राणस्य मन्त्ररूपम् । (ऋ. सं. १–१४१) (अ. २–अ. २–व. ८)

७५. वायोरेव अपरानपि मन्त्रानाह । वायुदेवस्य वाचकाः प्राणाद्याः = चतुर्थ्यन्ताः नमः शब्दयुक्ताः प्राणापानव्यानोदानसमान शब्दाः पञ्च पञ्चमन्त्रा इत्यर्थः । तथा च 'प्राणाय नमः' 'अपानाय नमः' 'व्यानाय नमः' 'उदानाय नमः' 'समानाय नमः' इति पञ्च मन्त्रा भवन्ति । एतैः पञ्चमन्त्रैः नारायण, वासुदेव, सङ्कर्षण, प्रद्युम्न, अनिरुद्धाख्य पञ्चरूपो हरिरपि, साक्षात्=तदनन्तर्गत एव उच्यते । तथा च एते विष्णोरपि मन्त्रा इत्यर्थः ।

७६. सरस्वती भारत्योः क्रमेण मन्त्रावाह । दीर्घतमो दृष्टौ गौरीर्यस्त इति श्रुतौ='गौरीर्मिमाय सलिलानि तक्षति' (ऋ. सं. १-१६४-४१) (अ. २–अ. ३–व. २२), 'यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभू' (ऋ. सं. १-१६४-४९) (अ. २–अ. ३–व. २३) इत्यादि ऋक् मन्त्रौ द्व्यात्मकौ क्रमेण सरस्वत्या भारत्याश्च मन्त्रौ ।

७८. सरस्वती भारत्योः पञ्चाक्षर मन्त्रावाह । उद्देश नत्यन्तौ= चतुर्थ्यन्तौ नमः शब्देन अन्ते युक्तौ, स्वयं=ब्रह्माणी शब्दः भारती शब्दश्च । तथा च 'ब्रह्माण्यै नमः' 'भारत्यै नमः' इति मन्त्रौ ज्ञेयौ ।

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

॥ ७८ ॥ मन्त्रा एते हरेः प्रीतिदायकाः सर्वकामदाः । इष्टं दैवं हरिः साक्षाल्लक्ष्मीर्भाग्यस्य देवता ॥ ७९ ॥ गुरुर्ब्रह्माऽथ वायुर्वा विद्यादेव्यौ प्रकीर्तिते । तस्मादेते प्रिया विष्णोरन्तरङ्गतया सदा ॥ ॥ ८० ॥ ज्ञेयाश्चैव प्रपूज्याश्च विष्णोः प्रीतिमभीप्सता ।

उद्देशनतियुङ्मन्त्रः स्वयमेव शिवस्य तु ॥ ८१ ॥ वर्णैरेतैस्तदङ्गानि वामदेवो मुनिः स्मृतः । पङ्क्तिशब्दार्थविज्ञाने नहि छन्दसि संशयः ॥ ८२ ॥ ध्येयः पञ्चमुखो रुद्रः स्फटिकामलकान्तिमान् । विद्युच्छुभ्रासितरजःश्यामान्यस्य मुखानि च ॥ ८३ ॥ जटावबद्धेन्दुकलः प्रियायुङ्नागभूषणः । मन्त्रेष्वेतेषु सर्वेषु वाच्यस्तारेण केशवः ॥ ॥ ८४ ॥ अन्तर्यामितया ध्येयः सर्वदेवेषु सर्वदा ।

स एव वनितालिङ्गः पार्वत्या मनुरुच्यते ॥ ८५ ॥ गौरी वराभयकरा ध्येया पीताम्बरा च सा ।

स्वयमुद्देशनत्यन्तः पूर्वपूर्वः षडक्षरः ॥ ८६ ॥ सनत्कुमारदृष्टोऽयं मन्त्रः शेषस्य कामदः । दधानो हलसौनन्दौ श्वेतवर्णः कृताञ्जलिः ॥ ८७ ॥ सहस्रमूर्धाऽद्वितीयकर्णभूषः प्रियायुतः । वनमाली नीलवासा ध्येयो विष्णोस्तु पृष्ठतः ॥ ८८ ॥

---

८१. शिवमन्त्रमाह । उद्देशनतियुक्=चतुर्थी युक्तः नमः शब्दयुक्तश्च, स्वयं एव=स्ववाचक शिवशब्द एव शिवस्य मन्त्रः 'नमः शिवाय' इति पञ्चाक्षर मन्त्रः उद्धृतः ।

८५. पार्वती मन्त्रमाह । सः एव=पूर्वमन्त्रगत शिव शब्द एव वनितालिङ्गः चेत्=स्त्रीलिङ्गान्तश्चेत् पार्वत्या मन्त्र इत्युच्यते 'नमः शिवायै' इति पञ्चाक्षर मन्त्रः उद्धृतः ।

८६. शेषमन्त्रमाह । पूर्वपूर्वः=अद्याक्षर 'शें' पूर्वकः, उद्देशनत्यन्तः=चतुर्थ्यन्तः नमोन्तश्च, स्वयं = शेषवाचकः शेषशब्दः । तथा च 'शें शेषाय नमः' इति षडक्षरः मन्त्रः उद्धृतो वेदितव्यः ।

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

व्यत्यस्तपक्षितारौ च स्वाहान्तो गारुडो मनुः । कश्यपोऽस्य मुनिर्ध्येयः सुधापूर्णं हिरण्मयम् ॥ ८९ ॥ दधानः कुम्भमभयं पीतः शुक्लोऽरुणो हरिः । कृष्णश्चाजानुतो नाभेः कण्ठात्कादन्त एव च ॥ ॥ ९० ॥ प्रियायुक्पुरतो विष्णोः पक्षतुण्डसमन्वितः । जङ्गमस्थावरविषहृदयं सर्वकामदः ॥ ९१ ॥

मन्त्राश्च लोकपालानां नमोऽन्ताः सर्वकामदाः । पीतरक्तासितश्वेतशुक्लरक्ताश्च वर्णतः ॥ ९२ ॥ सप्रियाः साभया वज्रशक्तिदण्डासिपाशिनः । गदाकुमुदशूलर्ष्टिखड्गिनो भूषणोज्ज्वलाः ॥ ९३ ॥

अग्निश्च स्वयमुद्देशी सनमः स्कन्दवाचकः । कौशिकोऽस्य मुनिर्वह्निवर्णः षण्मुख उज्ज्वलः ॥ ९४ ॥ धनुःशक्तिधरो ध्येयः कामदो भयनाशनः ।

ह्रस्वः कृपालुः सेतश्च स्वयमन्यः स्वयं तथा ॥ ९५ ॥

---

८९. गरुडमन्त्रमाह । व्यत्यस्तपक्षितारौ=विपरीतप्रयुक्तः पक्षिशब्दः 'क्षिप' इति ॐकारश्च, स्वाहान्तः=स्वाहा इति शब्देन अन्ते युक्तः गरुडसम्बन्धी मन्त्र इत्यर्थः । तथा च 'क्षिप ॐ स्वाहा' इति मन्त्र उद्धृतः ।

९२. इन्द्रादीनां दशानां लोकपालानां मन्त्रानाह । नमोन्ताः= अत एव चतुर्थ्यन्ताः इन्द्रादिशब्दाः नमः शब्दान्ताः मन्त्रा इत्यर्थः । तथाच 'इन्द्राय नमः' 'अग्नये नमः' 'यमाय नमः' 'निर्ऋतये नमः' 'वरुणाय नमः' 'वायवे नमः' 'कुबेराय नमः' 'ईशानाय नमः' इत्यादयः ।

९४. स्कन्दमन्त्रमाह । अग्निः=अग्निबीजं 'रं' कार, उद्देशी= चतुर्थ्यन्तः, स्वयं='स्कन्दाय' इति शब्दः । सनमः='नमः' इति अन्ते युक्तः, स्कन्दमन्त्र इत्यर्थः । तथा च 'रं स्कन्दाय नमः' इति मन्त्रोद्धारः ।

९५. सूर्यमन्त्रमाह । ह्रस्वः = ह्रस्वस्वरयुक्तः, कृपालुः = कृपालु पार्यायः 'घृणी' शब्दः, सेतः=विसर्गेण युक्तः 'घृणिः' इति भवति । ततः स्वयं=स्ववाचक सूर्यशब्दः, ततः सेतः=विसर्गयुक्तः, स्वयमन्यः=

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

सतारोऽष्टाक्षरः सौरः क्रमव्युत्क्रमतः पदैः । अङ्गानि पद्मयुगलधरो ध्येयोऽरुणो रविः ॥ ९६ ॥ सर्वव्याधिहरः श्रीदो वृष्टिदोऽयं मनुः स्मृतः । मोनयदासाप्रप्रक्षि व्यत्यस्तो विघ्नराण्मनुः ॥९७॥ रक्ताम्बरो रक्ततनू रक्तमाल्यानुलेपनः । महोदरो गजमुखः पाशदन्ताङ्कुशाभये ॥ ॥ ९८ ॥ बिभ्रद्ध्येयो विघ्नहरः कामदस्त्वरया ह्ययम् ।

तत्रतत्र स्थितो विष्णुस्तत्तच्छक्तीः प्रबोधयन् ॥ ९९ ॥ एक एव महाशक्तिः कुरुते सर्वमञ्जसा ।

स्वयमुद्देशवान्पूर्वपूर्वो हृदयसंयुतः ॥ १०० ॥ धान्वन्तरो महामन्त्रः संसृतिव्याधिनाशनः । अत्रोक्तसर्वमन्त्राणां नायकोपल-सन्निभः ॥ १०१ ॥ छ ॥ चन्द्रौघकान्तिममृतात्मकरैर्जगन्ति सञ्जीव-यन्तममितात्मसुखं परेशम् । ज्ञानं सुधाकलशमेव च सन्दधानं शीतांशुमण्डलगतं स्मरतात्मसंस्थम् ॥ १०२ ॥ मूर्ध्निस्थितादमुत एव सुधां स्रवन्तं भ्रूमध्यगाच्च तत एव च तालुसंस्थात् । हार्दाच्च नाभिसदनादधरस्थिताच्च ध्यात्वाभिपूरिततनुर्दुरितं निहन्यात् ॥१०३॥ अज्ञानदुःखभयरोगमहाविषाणि योगोऽयमाशु विनिहन्ति सुखं च दद्यात् । उन्मादविभ्रमहरः परतश्च सान्द्रस्वानन्दमेव पदमापयति स नित्यम् ॥ १०४ ॥ ध्यात्वैव हस्ततलगं स्वमृतं स्रवन्तं देवं स यस्य शिरसि स्वकरं निधाय । आवर्तयेन्मनुमिमं स तु वीतरोगः पापादपैति

सूर्यवाचक आदित्य शब्दः, सतारः=ॐकारपूर्वकः । ततश्च 'ॐ घृणिः सूर्य आदित्यः' इति अष्टाक्षरः मन्त्रः ।

९७. विघ्नेश्वरमन्त्रमाह । व्यत्यस्तः=विपरीतक्रमः, मोनयदासा-प्रप्रक्षि=एतदात्मको अष्टवर्णसमुदायः । एवं च 'क्षिप्रप्रसादाय नमः' इति अष्टाक्षरो विघ्नेश्वर मन्त्रः ।

१००. धन्वन्तरिमन्त्रमाह । पूर्वपूर्वः=आदिवर्णपूर्वकः 'धं' इति पूर्वकः, उद्देशवान्=चतुर्थ्यन्तः, स्वयं=स्ववाचकधन्वन्तरिशब्दः, 'धन्वन्तरये' इति नत्यन्तः मन्त्रः तथा च 'धं धन्वन्तरये नमः' इति मन्त्रनिष्पत्तिः ।

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

मनसा यदि भक्तिनम्रः ॥ १०५ ॥ शतं सहस्रमयुतं लक्षं वा रोगसंक्षयात् । इममेव जपेन्मन्त्रं साधूनां दुःखशान्तये ॥ १०६ ॥ ज्वरदाहादिशान्त्यर्थं तर्पयेन्मनुनामुना । ध्यात्वा हरिं जले सप्तरात्रं जूर्तिर्विनश्यति ॥ १०७ ॥ अयुतामृतसमिद्धोमाद्धोघृतक्षीरसंयुतात् । सर्वे रोगा विनश्यन्ति विमुखो न हरेर्यदि ॥ १०८ ॥ भूताभिचारशांत्यर्थमपामार्गाहुतिक्रिया । द्विगुणामृतया पश्चात्केवलेन घृतेन वा ॥ ॥ १०९ ॥ आयुर्विवृद्धये नित्यं जन्मनक्षत्र एव वा । चतुश्चतुर्भिर्दूर्वाभिः क्षीराज्याक्ताभिरिष्यते ॥ ११० ॥

सर्वाः क्रिया हरौ भक्ते हरिभक्तैः स्वनुष्ठिताः । गुरुभक्तैः सदाचारैः फलन्त्यद्धा न चान्यथा ॥ १११ ॥ ब्रह्मान्ता गुरुवश्चैव संप्रदायप्रवर्तकाः । तत्तद्गुणानुसारेण पूज्या मान्याश्च कृत्स्नशः ॥ ॥ ११२ ॥ सर्वेभ्योऽभ्यधिका भक्तिर्विष्णौ स्यादतिनिश्चला । लक्ष्मी ब्रह्मादिषु ततः क्रमेण स्यात्सुभाविता ॥ ११३ ॥ एवं विद्याः फलिष्यन्ति नान्यथा तु कथञ्चन । शुभान्ध्यायन्ति ये कामान् गुरुदेवप्रसादजान् ॥ ११४ ॥ इतरानात्मपापोत्थांस्तेषां विद्या फलिष्यति । मुक्तावपि च संसारे नात्मनो विष्णुतां क्वचित् ॥ ११५ ॥ ब्रह्मरुद्रादिभावं वा साम्यं वाधिक्यमेव वा । अतद्वशत्वमथवा यः स्मरेत्स तु सिद्धिभाक् ॥ ११६ ॥ नान्यथा सिद्धिमाप्नोति कल्पकोटिशतैरपि । स्मृत्वा गुरुं पूर्वगुरुमादिमूलगुरूंस्तथा ॥ ११७ ॥ देवतां वासुदेवं च विद्याभ्यासी तु सिद्धिभाक् । अवज्ञाता गुरूणां च देवतानां न सिध्यति ॥ ११८ ॥ प्रयाति च तमो घोरं मन्त्रावज्ञाकृदेव च । यस्तारतम्यवेत्ता स्याद्गुरूणां देवतास्वपि ॥ ११९ ॥ भक्तिमान् गुरुदेवेषु तद्भक्तेषु च सिध्यति । गुरुदेवप्रतीपानां विमुखस्तत्प्रिये रतः॥ ॥१२०॥ अकामक्रोधलोभश्च नचिरात्सिद्धिमाप्नुयात् । सकामेभ्योऽमितगुणा ह्यकामैस्तु कृताः क्रियाः ॥ १२१ ॥ तस्मादकाम एवालं भजेद्विष्णुं सनातनम् ।

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

अयं मे हस्त इति च मन्त्रः पूर्वोक्तवत्स्मृतः ॥ १२२ ॥ अत्रोक्तास्तु क्रियाः सर्वमन्त्रेष्वप्युपलक्षणम् । विजयस्तंभनादीनि नारसिंहैर्विशेषतः ॥१२३॥ जामदग्न्यैश्च कार्याणि राघवैर्यादवैरपि । वाराहैः स्तम्भनं क्षिप्रं श्रीकराः कथिताः पुरा ॥ १२४ ॥ बहुबाहुं महाकायमुद्युक्तं चोद्यतायुधम् । स्मरन्विजयमाप्नोति स्तम्भनादींश्च कारयेत् ॥ ॥१२५॥ वसुपूर्णकरं रत्नपर्वतस्थं विभावयन् । वसुसिद्धिमवाप्नोति सेव्यमानमजादिभिः ॥ १२६ ॥ श्रिया विभूतिभिर्युक्तं भावयन् भूतिमाप्नुयात् । यद्यन्मनोगतं तस्य तत्तदाप्नोत्यसंशयम् ॥ १२७ ॥ तथातथा हरिं ध्यायन् क्रियास्तास्ताश्च साधयन् । श्रिये पद्मानि जुहुयात्संप्रीत्या उत्पलानि च ॥ १२८ ॥ शरान् जयाय जुहुयादभिमन्त्रच प्रयोजयेत् । विद्यायै मन्त्रितं वारि वचां वा तुलसीमपि ॥ ॥१२९॥ ब्राह्मीं घृतं (घृष्टं) सुवर्णं वा शतावृत्त्या तु नित्यशः । अकुर्वंश्च क्रियां भक्त्या निरपेक्षो भजन्हरिम् ॥ १३० ॥ सर्वमेतदवाप्नोति विशेषेण न संशयः ।

सृष्टिस्थितिलयन्यासाः प्रातिलोम्यानुलोमतः ॥ १३१ ॥ स्थित्यन्ता एव वर्णानां श्रेष्ठा एवं चतुर्दश । संहृत्यन्ता मोक्षिणां च एकविंशतिरेव वा ॥ १३२ ॥ पादहृत्केषु नाभ्यास्ययुक्तं च सललाटकम् । सनासिका सदृग्जान्वा सश्रोत्रं सोरुकं तथा ॥ १३३ ॥ सोरस्कं च सकण्ठं च सभुजद्वयमेव च । सगण्डयुग्मं सालीकं सतुण्डक्रोडकं तथा ॥ १३४ ॥ समूलं च सगुह्यं च सपार्श्वद्वयमेव च । सदोर्द्वयं व्यापकं च गलपार्श्वद्वयेन च ॥ १३५ ॥ ककुत्स्तनद्वयेनापि पृष्ठमूलेन सर्वशः । न्यासो यथाक्रमं प्रोक्तो मन्त्रेष्वेतेषु

---

१२२. वैदिकं धान्वन्तरं मन्त्रमाह । अयं मे हस्तः इति='अयं मे हस्तो भगवान्' इत्यादि एक ऋगात्मकः (ऋ. सं. १०-६०-१२) (अ. ८-अ. १-२५) मन्त्रः पूर्वोक्तधन्वन्तरिमन्त्रवत् स्मृतः ।

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

कृत्स्नशः ॥ १३६ ॥ प्रतिमायामात्मनि च न्यासोऽयं सन्निधानकृत् ।
बीजांतःसाध्यमध्यं च विभक्तदलमन्त्रयुक् ॥१३७॥ वर्णानु-प्रातिलोम्येन वृत्तं भूपुरसंयुतम् । बीजसंदब्धकोणं च यन्त्रं रक्षादि-साधकम् ॥ १३८ ॥ समं तत्सर्वमन्त्रेषु जप्तं धार्यं तु वा भुवि । विलिख्य मण्डले वा तत्पूजयेद्धरिमञ्जसा ॥ १३९ ॥ प्रतिमा-लक्षणैर्यावद्युक्त आचार्य उत्तमः । सर्ववित्तपसा युक्त आज्ञाशक्तियुतो हरेः ॥ १४० ॥ यावद्भक्तो यथालब्धैर्गुणैर्युक्तोऽथ वैष्णवः । गुरुः सत्संप्रदायज्ञस्तारतम्येन सिद्धिदः ॥ १४१ ॥ उत्तमादुत्तमसिद्धिर्धर्म-मोक्षादिषु स्फुटम् । तस्मादुत्तम आचार्ये लब्धे नातोऽवरं व्रजेत् ॥ ॥ १४२ ॥ एकस्य शिष्यतां प्राप्य तदाज्ञां न विना समम् । अवरं वा व्रजेदुच्चगुणश्चेन्नैव दुष्यति ॥ १४३ ॥ विशेषतो गुणश्च स्याद्देवेष्व-प्येवमेव हि । तस्मादुत्तममाचार्यं देवेशं चाश्रयेद्धरिं ॥ १४४ ॥ अपरोक्षदृशेरेव यस्मान्मोक्षो न चान्यथा । अपरोक्षदृशिश्चैव श्रवणा-न्मननादनु ॥ १४५ ॥ सम्यङ्निश्चिततत्त्वस्य निदिध्यासनया भवेत् । द्विविधा सा च संप्रोक्ता विष्णुशास्त्रावमर्शनम् ॥ १४६ ॥ एकं ध्यानं हरेरन्यच्चत्वार्यंगानि तस्य च । यमश्च नियमश्चासा प्राणायाम इती-रितः ॥ १४७ ॥ अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यापरिग्रहौ । यमाः शौचं तपस्तुष्टिः स्वाध्यायो हरिपूजनम् ॥ १४८ ॥ नियमा वीरपद्मे च स्वस्तिकाद्यानि चासनम् । रेचकः पूरकश्चैव कुम्भकश्च त्रिधा स्मृतः॥ ॥ १४९ ॥ प्राणायामः स्मृतिं विष्णोर्विना नियम उच्यते । अधीति-स्मृतियुक्तो हि निदिध्यासनमेव हि ॥ १५० ॥ प्राणायामे च विष्णोर्यत्स्मरणं ध्यानमेव तत् । आसा शौचं प्राणयमो निष्परिग्रह-पूर्वकाः ॥ १५१ ॥ तप आद्याः क्रमात्सर्वे उत्तरोत्तरतोऽधिकाः । सर्वतः श्रवणाद्यास्तु मुख्या मुक्तिप्रसाधने ॥ १५२ ॥ अज्ञस्य श्रवणं श्रेष्ठमयुक्तेर्मननं तथा । ध्यानं निश्चिततत्त्वस्य तस्माच्छास्त्रावमर्शनं ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

॥ १५३ ॥ स्वयं दशगुणं तस्माद्व्याख्यैकस्य शतोत्तरा । अपरोक्ष-
दृशाऽप्येषा कर्तव्या विष्णुतुष्टिदा ॥ १५४ ॥ य इमं परमं गुह्यं
मद्भक्तेष्वभिधास्यति । भक्तिं मयि परां कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयः ॥
॥ १५५ ॥ न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तमः । भविता न
च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि ॥ १५६ ॥ शौचासने त्वङ्गमात्रं न
पृथग्धर्मकारणम् । प्राणायामादयस्तुष्टिपर्यन्ता द्विगुणाधिकाः ॥१५७॥
स्वाध्यायोऽतः कोटिगुणस्ततोऽनन्तगुणा हरेः । पूजा तत्त्रिगुणं ध्यान-
मिति धर्मक्रमः स्मृतः ॥ १५८ ॥ ऊर्वोरधः पदोरूर्ध्वं विभागेनेति
च त्रिधा । आसनत्रयमुद्दिष्टं मन्त्रस्मरणपूर्वकम् ॥ १५९ ॥ द्विगुणो-
त्तरं रेचकादि षोडशादिक्रमेण तु । मात्राणां ह्रस्ववर्णस्य कालो
मात्रेति शब्द्यते ॥१६०॥ क्रमेणैवाभ्यसेन्मात्रां वृद्धिमेकाग्रधीः पुनः ।
रेचयित्वा दक्षिणतः पूरयित्वा च वामतः ॥ १६१ ॥ कुंभकश्च
सुषुम्नायां विष्णुं वायुं च संस्मरेत् । मूलाधारं समारभ्य त्वामूर्धान-
मृजुस्थिता ॥१६२॥ मध्ये सुषुम्ना विज्ञेया वज्रिकार्या प्रकाशि(नी)का ।
वैद्युता ब्रह्मनाडीति सैव पञ्चप्रभेदिनी ॥ १६३ ॥ पृष्टवामाग्रदक्षांत-
भेदास्तेषु क्रमेण तु । हरिर्नीलः सितः पिङ्गो लोहितश्चात्र केशवः ॥
प्रद्युम्नादिस्वरूपेण ध्येयः सिद्धिमभीप्सता ॥ १६४ ॥ मूले च नाभौ
हृदयेन्द्रयोनिभ्रूमध्यमूर्धाद्विषडन्तकेषु । चतुःषडष्टद्विचतुर्द्विषट्कदलेषु
पद्मेषु सितारुणेषु ॥ १६५ ॥ पञ्चात्मकोऽसौ भगवान्सदैव ध्येयो
हृदन्तान्यरुणानि तानि । त्रिकोणवह्नौ च षडश्रवायौ द्विस्तावदश्र-
रविवृत्तशशित्रिवह्नौ ॥ १६६ ॥ वृत्ते विधावपि विचिन्त्यमिदं
दशार्धरूपं सितं तदखिलं हृदयात्परस्थम् । इडा च पिङ्गळा चैव
वज्रिका धारिणी तथा ॥ १६७ ॥ सुषुम्नायाश्चतुर्दिक्षु वज्रिकाद्यासु
तत्र च । चतुर्मूर्तिः स भगवान्हृदये संव्यवस्थितः ॥ १६८ ॥
द्वासप्ततिसहस्राणि नाड्योऽन्यास्तु प्रधानतः । बृहतीसहस्रस्पर्शाना-

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

मृचां वाच्योऽत्र केशवः ॥ १६९ ॥ रूपाणां लक्षणं तेषां रहस्यत्वान्न कथ्यते ॥ १७० ॥ विष्णुना ब्रह्मणे प्रोक्तं ग्रन्थसङ्कोचतस्तथा ।

खण्डस्मृतिर्धारणा स्यादखण्डा ध्यानमुच्यते ॥ १७१ ॥ अप्रयत्नात्समाधिश्च दर्शनं चिरयाऽनया । अथवा सततं शास्त्रविमर्शेन भविष्यति ॥ १७२ ॥ परमस्नेहसंयुक्तयथार्थज्ञानतो भवेत् । सा भक्तिरितिविज्ञेया साधनं भोगमोक्षयोः ॥ १७३ ॥ मुख्यमेषैव नान्यत्स्यात्सर्वं व्यर्थं तया विना । सैकाप्यभीष्टफलदा मोक्षो दर्शनयुक्तया ॥ १७४ ॥ दर्शनं च तया हीनं व्यर्थमन्यत्किमुच्यते । योग्यं तु दर्शनं नैव तया हीनं भविष्यति ॥ १७५ ॥ आनन्दचित्सदितिपूर्वगुणैः समस्तैर्मर्त्यादिभिर्विधिपरैर्भगवान् क्रमेण । ध्यातोऽधिकैरधिगुणोऽधिकमेव सौख्यं मुक्तौ ददाति सततं परमस्वरूपः ॥ ॥ १७६ ॥

निर्दोषाखिलसम्पूर्णगुणेन हरिणा स्वयम् । ब्रह्मणे कथितात्तन्त्रसारादुद्धृत्य सादरम् ॥ १७७ ॥ आनन्दतीर्थमुनिना कृतो ग्रन्थोऽयमञ्जसा । ग्रन्थोऽयं पाठमात्रेण सकलाभीष्टसिद्धिदः ॥१७८॥ किमु ज्ञानादनुष्ठानादुभयस्मात्पुनः किमु ॥ १७९ ॥

यस्य त्रीण्युदितानि वेदवचने रूपाणि दिव्यान्यलं बट्तद्दर्शतमित्थमेव निहितं देवस्य भर्गो महत् । वायो रामवचोनयं प्रथमकं पृक्षो द्वितीयं वपुर्मध्वो यत्तु तृतीयमेतदमुना ग्रन्थः कृतः केशवे ॥ ॥ १८० ॥ अशेषदोषोज्झितपूर्णसद्गुणं सदा विशेषापगतोरुरूपम् । नमामि नारायणमप्रतीपं सदा प्रियेभ्यः प्रियमादरेण ॥ १८१ ॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिते श्रीमत्तन्त्रसारसङ्ग्रहे चतुर्थोऽध्यायः सम्पूर्णः ॥ ४ ॥

॥ तन्त्रसारसङ्ग्रहः सम्पूर्णः ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

॥ श्रीः ॥

श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिता

सदाचारस्मृतिः

श्रीमद्धनुमद्भीममध्वान्तर्गतरामकृष्णवेदव्यासात्मक श्रीलक्ष्मी-
हयग्रीवाय नमः ॥ हरिः ॐ ॥ यस्मिन्सर्वाणि कर्माणि संन्यस्या-
ध्यात्मचेतसा । निराशीर्निर्ममो याति परं जयति सोऽच्युतः ॥ १ ॥
स्मृत्वा विष्णुं समुत्थाय कृतशौचो यथाविधि । धौतदन्तः समाचम्य
स्नानं कुर्याद्विधानतः ॥ २ ॥ उद्धृतेति मृदालिप्य द्विषडष्टषडक्षरैः ।
त्रिर्निमज्याऽऽप्यसूक्तेन प्रोक्षयित्वा पुनस्तथा ॥ ३ ॥ मृदालिप्य
निमज्य त्रिस्त्रिर्जपेदघमर्षणम् । स्रष्टारं सर्वलोकानां स्मृत्वा नारायणं
परम् ॥ ४ ॥ यतश्वासो निमग्नोऽप्सु प्रणवेनोत्थितस्ततः । सिश्चे-
त्पुरुषसूक्तेन स्वदेहस्थं हरिं स्मरन् ॥ ५ ॥ वसित्वा वास आचम्य
प्रोक्ष्याचम्य च मन्त्रतः । गायत्र्या चाञ्जलिं दत्वा ध्यात्वा सूर्यगतं
हरिम् ॥ ६ ॥ मन्त्रतः परिवृत्याथ समाचम्य सुरादिकान् । तर्पयित्वा
निपीड्याथ वासो विस्तृत्य चाञ्जसा ॥ ७ ॥ अर्कमण्डलगं विष्णुं
ध्यात्वैव त्रिपदीं जपेत् । सहस्रपरमां देवीं शतमध्यां दशावराम् ॥
॥ ८ ॥ आसूर्यदर्शनात्तिष्ठेत्ततस्तूपविशेत वा । पूर्वां सन्ध्यां सनक्षत्रा-
मुत्तरां सदिवाकराम् ॥ ९ ॥ उत्तरामुपविश्यैव वाग्यतः सर्वदा जपेत् ।
ध्येयः सदा सवितृमण्डलमध्यवर्ती नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः ॥
केयूरवान्मकरकुण्डलवान्किरीटी हारी हिरण्मयवपुर्धृतशङ्खचक्रः ॥१०॥
गायत्र्यास्त्रिगुणं विष्णुं ध्यायन्नष्टाक्षरं जपेत् । प्रणम्य देवान्विप्रांश्च
गुरूंश्च हरिपार्षदान् ॥ ११ ॥ एवं सर्वोत्तमं विष्णुं ध्यायन्नेवार्चये-
द्धरिम् । ध्यानप्रवचनाभ्यां च यथायोग्यमुपासनम् ॥ १२ ॥
धर्मेणेज्यासाधनानि साधयित्वा विधानतः । स्नात्वा सम्पूजयेद्विष्णुं

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

वेदतन्त्रोक्तमार्गतः ॥१३॥ वैश्वदेवं बलिं चैव कुर्यान्नित्यं तदर्पणम् । इष्टं दत्तं हुतं जप्तं पूर्तं यच्चात्मनः प्रियम् ॥ १४ ॥ दारान्सुतान्प्रियान्प्राणान्परस्मै सन्निवेदयेत् । भुक्तशेषं भगवतो भृत्यातिथिपुरस्सरः ॥ १५ ॥ भुञ्जीत हृद्गतं विष्णुं स्मरंस्तद्गतमानसः । आचम्य मूलमन्त्रेण कोष्ठं स्वमभिमन्त्रयेत् ॥ १६ ॥ वेदशास्त्रविनोदेन प्रीणयन्पुरुषोत्तमम् । अहःशेषं नयेत्सन्ध्यामुपासीताथ पूर्ववत् ॥ १७ ॥ यामात्परत एवाथ स्वपेद्ध्यायञ्जनार्दनम् । अन्तराले ततो बुद्ध्वा स्मरेत बहुशो हरिम् ॥ १८ ॥ कायेन वाचा मनसेन्द्रियैर्वा बुद्ध्यात्मना वानुसृतः स्वभावम् । करोति यद्यत्सकलं परस्मै नारायणायेति समर्पयेत्तत् ॥ १९ ॥

'द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च । क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥२०॥ उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः । यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ २१ ॥ यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः । अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥२२॥ यो मामेवमसम्मूढो जानाति पुरुषोत्तमम् । स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ २३ ॥ इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयानघ । एतद्बुद्ध्वा बुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत' ॥२४॥ 'रुद्रं समाश्रिता देवा रुद्रो ब्रह्माणमाश्रितः । ब्रह्मा मामाश्रितो नित्यं नाहं कञ्चिदुपाश्रितः' ॥ २५ ॥ 'ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः । श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः ॥ २६ ॥ ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम् । सर्वज्ञानविमूढांस्तान्विद्धि नष्टानचेतसः' ॥ २७ ॥ 'द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन्दैव आसुर एव च । विष्णुभक्तिपरो दैवो विपरीतस्तथासुरः' ॥ २८ ॥ 'स्मर्तव्यः सततं विष्णुर्विस्मर्तव्यो न जातुचित् । सर्वे विधिनिषेधाः स्युरेतयोरेव किङ्कराः' ॥ २९ ॥ 'धर्मो भवत्यधर्मोऽपि कृतो भक्तैस्तवाच्युत ।

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

पापं भवति धर्मोऽपि यो नभक्तैः कृतो हरेः' ॥ ३० ॥ 'मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु । नित्यं भवेच्च मन्निष्ठो बुभूषुः पुरुषस्तथा' ॥ ३१ ॥

एष नित्यः सदाचारो गृहिणो वनिनस्तथा । वैश्वदेवं बलिं दन्तधावनं चाप्यृते बटोः ॥ ३२ ॥ एवमेव यतेः स्वीयवित्तेन तु विना सदा । मूलमन्त्रैः सदास्नानं विष्णोरेव च तर्पणम् ॥ ३३ ॥ विशेषो निष्क्रिययतेरजलाञ्जलिना तथा । तर्पणं तु हरेरेव यतेरन्यस्य चोदितम् ॥ ३४ ॥ समिद्धोमो बटोश्चैव स्मृत्वा विष्णुं हुताशने । सर्ववर्णाश्रमैर्विष्णुरेक एवेज्यते सदा ॥ ३५ ॥ रमाब्रह्मादयस्तस्य परिवारतयैव तु ॥ ३६ ॥ 'कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः । सर्वस्य धातारमचिन्त्यरूपमादित्यवर्णं तमसः परस्तात्' ॥ ३७ ॥ 'वेदाहमेतं पुरुषं महान्तं आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे । सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः नामानि कृत्वाऽभिवदन्यदास्ते ॥३८॥ धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः । तमेवं विद्वानमृत इह भवति नान्यः पन्था अयनाय विद्यते' ॥ ३९ ॥

आनन्दतीर्थमुनिना व्यासवाक्यसमुद्धृतिः । सदाचारस्य विषये कृता सङ्क्षेपतः शुभा ॥ ४० ॥ अशेषकल्याणगुणनित्यानुभवसत्तनुः । अशेषदोषरहितः प्रीयतां पुरुषोत्तमः ॥ ४१ ॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचिता सदाचारस्मृतिः सम्पूर्णा ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

॥ श्रीः ॥

श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितः

यतिप्रणवकल्पः

श्रीमद्धनुमद्भीममध्वान्तर्गतरामकृष्णवेदव्यासात्मकलक्ष्मीहयग्रीवाय नमः ॥ ॐ ॥ समिच्चर्वाज्यकान्हुत्वा सम्यक्पुरुषसूक्ततः । सर्वेषामभयं दत्वा विरक्तः प्रव्रजेद्धरिम् ॥ १ ॥ श्रुत्वा भागवतं शुद्धमाचार्यं शरणं व्रजेत् । अधीहि भगवो ब्रह्मेत्यस्मै ब्रूयाद्गुरुः परम् ॥ २ ॥ उच्चारयेत्त्रिशस्तारं दक्षिणे श्रवणे तथा । ऋषिच्छन्दोदैवतानि ब्रूयात्तस्य क्रमात्सुधीः ॥ ३ ॥ अन्तर्यामीति गायत्री परमात्मेत्यनुक्रमात् । विश्वश्च तैजसः प्राज्ञस्तुर्यश्चाक्षरदेवताः ॥ ४ ॥ कृष्णो रामो नृसिंहश्च वराहो विष्णुरेव च । परं ज्योतिः परं ब्रह्म वासुदेव इति क्रमात् ॥ ५ ॥ अकारादेस्तथा शान्तातिशान्तान्तस्य देवताः । एवमुक्त्वा तु तद्ध्यानं ब्रूयाद्भक्ताय सद्गुरुः ॥ ६ ॥ अष्टपत्रे तु हृत्पद्मे मध्ये सूर्येन्दुवह्निगम् । पीठं तत्पद्ममध्यस्थं नारायणमनामयम् ॥ ७ ॥ उद्यदादित्यसङ्काशं तेजसाऽनुपमं सदा । सहस्रेणापि सूर्याणां सज्ज्ञानानन्दरूपिणम् ॥ ८ ॥ अतिरक्ततलं भास्वन्नखव्रातविभूषितम् । वृत्तजङ्घं वृत्तजानुं हस्तिहस्तोरुमीश्वरम् ॥ ९ ॥ महाकटितटाबद्धकाञ्चीपीताम्बरोज्ज्वलम् । सुनिम्ननाभिं त्रिवलिं सुवृत्तोदरबन्धनम् ॥ १० ॥ विशालवक्षसं भ्राजत्कौस्तुभामुक्तकन्धरम् । वनमालाधरं हारवैजयंत्यादिभिर्युतम् ॥ ११ ॥ पृथुदीर्घचतुर्बाहुं चक्रशङ्खगदाम्बुजैः । युक्तमुन्निद्रपद्माक्षं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ॥ १२ ॥ पूर्णचन्द्रायुतोद्रिक्तकान्तिमन्मुखपङ्कजम् । सुभ्रुवं सुललाटान्तं किरीटाबद्धमूर्धजम् ॥ १३ ॥ निःशेषदुःखदमनं नित्यानन्दं शुचिस्मितम् ।

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation

विश्वादींश्चैव कृष्णादीनेवं भूतान्सनातनान् ॥ १४ ॥ अभिन्नानेव सततं तस्माद्विष्णोः परात्मनः । वराभयोद्यतकरान्नित्यानन्दैक-रूपिणः ॥ १५ ॥ एवमुक्त्वा गुरुर्ध्यानं शपथं कारयेत्ततः । न विष्णुं वैष्णवांश्चैव विसृजेयमिति त्रिशः ॥ १६ ॥ न चान्यदेवता-साम्यं तदैक्यमथवा हरेः । चिन्तयेयं मृतो वापि न चाप्येकत्व-वादिभिः ॥ १७ ॥ समत्ववादिभिर्वाऽहं सङ्गच्छेयं कदाचन । तन्निन्दकैश्च तद्भक्तनिन्दकैर्वा महामुने ॥ १८ ॥ एवं कृते तु शपथे मस्तके हस्तपङ्कजम् । निधायोत्तीर्य संसारात्सुखी भव हरेः प्रियः ॥ ॥ १९ ॥ सर्वदुःखादिभिर्मुक्तो नित्यानन्दैकरूपकः । सम्प्राप्य विष्णुसामीप्यं तत्रापि हरिभक्तिमान् ॥ २० ॥ भक्तिमांश्चान्यदेवेषु तारतम्यं च संस्मरन् । सर्वोत्कर्षं स्मरन्विष्णोर्भूयाश्चैव सदा सुखी ॥ ॥ २१ ॥ न मुक्तौ विष्णुनैक्यं वा मुक्तानां साम्यमेव वा । स्मरेथा इति चोक्त्वाथ समयाननुशिक्षयेत् ॥ २२ ॥ नित्यशश्च हरेः पूजा जपध्यानसमर्पणम् । कर्तव्यं तु त्वया वत्स जपश्च त्रिसहस्रकः ॥ ॥२३॥ मध्यमः प्रणवस्योक्तो योऽवरः स सहस्रकः । त्रिसहस्रात्परो यस्तु स उत्तमजपः स्मृतः ॥ २४ ॥ आत्मानं प्रतिबिम्बत्वे ध्यायन्बिम्बं जनार्दनम् । ध्यायस्व सततं वत्स सपर्यां नित्यशः कुरु ॥ २५ ॥ मानसैर्वाथ पुष्पैर्वा प्रणवेन समाहितः । अन्यांश्च वैष्णवान्मन्त्राञ्जपेथा भक्तिपूर्वकम् ॥ २६ ॥ शृणुष्व वैष्णवं शास्त्रं सदा वेदार्थतत्परः । वेदान्मन्त्रानुपनिषत्सहितान्सर्वदा शृणु ॥२७॥ इतिहासपुराणं च पञ्चरात्रं तथैव च । तदर्थान्ब्रह्मसूत्रैश्च सम्यङ्निर्णीय तत्त्वतः ॥ २८ ॥ विष्णोः सर्वोत्तमत्त्वं च सर्वदा प्रतिपादय ॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितो यतिप्रणवकल्पः सम्पूर्णः ॥

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

॥ श्रीः ॥

श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितः

जयन्तीनिर्णयः

श्रीमद्धनुमद्भीममध्वान्तर्गतरामकृष्णवेदव्यासात्मकलक्ष्मी-हयग्रीवाय नमः ॥ ॐ ॥ रोहिण्यामर्धरात्रे तु यदा कालाष्टमी भवेत् । जयन्ती नाम सा प्रोक्ता सर्वपापप्रणाशनी ॥ यस्यां जातो हरिः साक्षान्निशीथे भगवानजः । तस्मात्तद्दिनमत्यन्तं पुण्यं पापहरं परम् ॥ तस्मात्सर्वैरुपोष्या सा जयन्ती नाम वै सदा । द्विजातिभिर्विशेषेण तद्भक्तैश्च विशेषतः ॥ यो भुङ्क्ते तद्दिने मोहात्पूयशोणितमत्ति सः । तस्मादुपवसेत्पुण्यं तद्दिनं श्रद्धयान्वितः ॥ कृत्वा शौचं यथान्यायं स्नानं कुर्यादतन्द्रितः । प्रभातकाले मेधावी योगायेति यथाविधि ॥ नित्याह्निकं प्रकुर्वीत भगवन्तमनुस्मरन् । योगाय योगपतये योगेश्वराय योगसम्भवाय श्रीगोविन्दाय नमो नमः ॥ मध्याह्नकाले च पुमान्सायंकाले त्वतन्द्रितः । स्नायीत पूर्वमन्त्रेण वासुदेवमनुस्मरन् ॥ ततः पूजां प्रकुर्वीत विधिवत्सुसमाहितः । यज्ञायेति च मन्त्रेण श्रद्धाभक्तियुतः पुमान् ॥ कृष्णं च बलभद्रं च वसुदेवं च देवकीम् । नन्दगोपं यशोदां च सुभद्रां तत्र पूजयेत् । अर्घ्यं दत्वा समभ्यर्च्याभ्युत्थिते शशिमण्डले ॥ जातः कंसवधार्थाय भूभारोत्तारणाय च । कौरवाणां विनाशाय दैत्यानां निधनाय च ॥ पाण्डवानां हितार्थाय धर्मसंस्थापनाय च । गृहाणार्घ्यं मया दत्तं देवक्या सहितो हरे ॥ क्षीरोदार्णवसम्भूत अत्रिगोत्रसमुद्भव । गृहाणार्घ्यं मया दत्तं रोहिण्या सहितः शशिन् ॥ दत्वार्घ्यं मनुनानेन ह्युपस्थाय विधुं बुधः । शशिने चन्द्रदेवाय सोमदेवाय चेन्दवे ॥ मृगिणे शीतबिम्बाय

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

लोकदीपाय दीपिने । शीतदीधितिबिम्बाय तारकापतये नमः ॥ उपसंहृत्य तत्सर्वं ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः । विश्वायेति च मन्त्रेण ततः स्वापं समाचरेत् ॥ ततो नित्याह्निकं कृत्वा शक्तितो दीयतां धनम् । सर्वायेति च मन्त्रेण ततः पारणमाचरेत् ॥ धर्मायेति ततः स्वस्थो मुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितो जयन्तीनिर्णयः सम्पूर्णः ॥

SGDF
Sri Gargeshwari Digital Foundation